کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: تفتیش او کنټرول

څانګه: اداره او منجمنټ، بانکداري او محاسبه

مولف: کريم الله مطلوب

ژباړن: خادم احمد حقیقي

د څار کمېټه:

- محمد آصف ننګ د تخنیکي او مسلکي زده کړو معین
- دیپلوم انجنیر عبدالله کوزاېي د تعلیمي نصاب رییس
- محمد اشرف وحدت په تعلیمي نصاب کې د معینیت د مقام سلاکار

د تصحیح کمېټه:

- محمد احسان (احسان)
- عبدالمتین حمیدي

د ګرافیک او ډیزاین څانګې مسئول: محمد جان علیرضایي

ګرافیک او ډیزاین: عبدالله شاهي

چاپ کال: ۱۳۹۲ لمریز کال

تیراژ: ۶۰۰۰ ټوکه

چاپ ځل: لومړی

وېب پاڼه: www.dmtvet.gov.af

برېښنالیک: info@dmtvet.gov.af

کډ ISBN: ۹۷۸-۹۹۳۶-۳۰-۰۹۱-۰

Ketabton.com

د چاپ حق د تخنیکي او مسلکي زده کړو له معینیت سره خوندي دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی، دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې، هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی، د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو، د ترکمنو د تاجکو
ور سره عرب، ګوجر دي، پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي، هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي، لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به، لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر، وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې وزارت پیغام

ګرانو زده کوونکو، محصلانو او درنو ښوونکو!

د يوې ټولنې وده او پرمختګ کاملاً د همغې ټولنې د پیاوړو کاري کادرونو، بشري قوې او ماهرو فکرونو په کار او زيار پورې تړلي دي. همدا بشري قوه او کاري متې دي چې د هیواد انکشافي اهدافو ته د رسېدو لارې چارې طی کوي او د یوه نېکمرغه، مرفه او ودان افغانستان راتلونکی تضمینوي.

انســان په خپل وار سره د الله تعالی له جانبه او هم د خپل انســاني فطرت له اړخه مؤظف او مکلف دی چې د ځمکې په عمران او د یوه ســوکاله ژوند د اســبابو او ایجاباتو د تکمیل لپاره خپل اغیزمن نقش، همدارنګه ملي او اسلامي رسالت ادا کړي.

لــه همدې ځایه ده چې د یوه ژوندي او فعال انســان نقــش، د خپل ژوند د چاپېریال او خپلې اړوندې ټولنې په اړه، تل مطلوب او په هېڅ حالت کې نه نفي کېږي او نه هم منقطع کېږي.

په ټول کې د پوهنې نظام او په خاصه توګه د تخنيکي او مسلکي زده کړو معینیت مسوولیت او مکلفیت لري چې د اســلامي ارزښــتونو، احکامو او همداراز معقولو او مشروعو قوانینو ته په ژمنتیا سره، د افغانســتان په انکشاف کې فعاله، چابکه او موثره ونډه واخلي، ځکه دغه ســتر او ســپېڅلي هدف ته د رســېدو په خاطر د انساني ظرفیت وده، د حرفوي، مسلکي او تخنيکي کادرونو روزنه او پراختيا يو اړين مقصد دی. همدا په تخنيکي او مسلکي زده کړو مزين تنکي ځوانان کولی شي چې په خپلې حرفې او هنر سره په سیستماتیک ډول د هیواد انکشاف محقق او میسر کړي.

جوته ده چې په افغانستان کې د ژوند تګ لاره، دولتداري او ټولنیز نظام د اسلام له سپېڅلو احکامو څخه الهام اخیســتی؛ نو لازمه ده چې زموږ د ټولنې لپاره هر ډول پرمختګ او ترقي باید په علمي معیارونو داســې اســاس او بنا شي؛ چې زموږ د کارګر نســل مادي او معنوي ودې ته پکې لومړیتوب ورکړ شي. د حرفوي ظرفیت جوړونې تر څنګ د ځوانانو سالم تربیت او په سوچه اسلامي روحیې د هغوی پالنه نه یواځې پخپل ذات کې یوه اساسي وجیبه ده، بلکې دا پالنه کولی شي چې زموږ وطن پخپلو پښو ودروي، له ضعف څخه یې وژغوري او د نورو له سیاسي او اقتصادي احتیاج څخه یې آزاد کړي.

زموږ ګران زده کوونکي، محصلان، درانه اســتادان او مربیون باید په بشــپړه توګه پوه شي، چې د ودان او نېکمرغه افغانستان ارمان، یواځې او یواځې د دوی په پیاوړو متو، ویښ احساس او نه ستړي کېدونکي جد او جهد کې نغښتی او د همدغو مسلکي او تخنيکي زده کړو له امله کېدای شي په ډېرو برخو کې د افغانستان انکشافي اهداف تر لاسه شي.

د دې نصــاب له ټولو لیکوالانو، مولفینو، ژباړونکو، ســموونکو او تدقیق کوونکو څخه د امتنان تر څنګ، په دې بهیــر کــې د ټولو کورنیو او بهرنیو همکارانو له مؤثرې ونډې او مرســتو څخه د زړه له کومې مننه کوم. له درنو او پیــاوړو اســتادانو څخه رجامندانه هیله کوم چې د دې نصــاب په ګټور تدریس او فعاله تدریب سره دې د زړه په ټول خلوص، صمیمي هڅو او وجداني پیکار خپل ملي او اسلامي نقش ادا کړي.

د نېکمرغه، مرفه، پرمختللي او وياړمن افغانستان په هیله

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

څپرکي	سرلیکونه	مخ
لومړی	د تفتیش په اړه د بېلابېلو سرچینو تعریفونه	۱
دویم	د تفتیش ځانګړنې	۱۲
درېیم	د کنټرولرانو د کنټرولي کړنې ځانګه	۵۸
څلورم	څارنه او څېړنه Supervision	۸۵
پنځم	د بهرنیو منابعو مرسته	۹۵
شپږم	د ذخیرو تفتیش Audit stock	۱۱۵
	سرچینې او اخیستنې	۱۳۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

خدایا توآن کن که ا نجام کار تو خوشنود باشی ومارستگار
نه آنکه در میدان حشـــــــــر تو رنجیده باشی وماشرمســا ر

زموږ د ټولنې په ټولو برخو او څانګو کې د اعتماد او باور مسله د یوې اړتیا په توګه رادمخه کېږي. پر دې بنسټ، یو مهم اصل دا دی، چې د تفتیش د عالي موسسې ټول رپوټونه او نظریات په بشپړه توګه موثق او د درېیم لید له اړخه هم تایید شي. یعنې له هغو مسئلو څخه خالي وي، چې د ادارې د کار په تړاو د چارواکو له اړخه پوښتنې پیدا کړي. بله مهمه موضوع هماغه د مفتشینو او په خپله د ادارې د کارکوونکو ترمنځ د باور او اعتماد فضا رامنځ ته کول دی. باید هر مفتش هڅه وکړي، چې له نېکو او ښو اخلاقو په غوره کولو او په نړیوال او ملي کچه د مناسبو کړنلارو په درلودلو او د رښتینولی او صداقت اصل په پام کې نیولو سره، د خپلو نورو همکارانو اعتماد او باور خپل کړي؛ په دغه صورت کې به د دغه مسلک د ودې او پرمختیا په موخه ښې لاسته راوړنې ولرو.

یو مفتش ته د ولس درناوي او باور، چې ترې برخمن کېدای هم شي، په یقین سره د ټولو مفتشینو او د تفتیش د څانګې د نورو کارکوونکو په ډله ییزو صادقانه هڅو او اجراتو کې نغښتی دی.

پر دې بنسټ دا ډېره ګټوره ده، چې تفتیش له مفتشینو سره په عادلانه او یو شانته چلند وکړي او له هغوی سره په متوازنه توګه، خپلې همکارۍ جاري وساتي.

لــه دې امله، زما دغه چمتو شــوی کتاب، د اداري او منجمنت څانګــو زده کوونکو د ظرفیت د لوړېدا او د افغانســتان د اســلامي جمهوري د پالیسیو د پلیتوب په موخه ګټې اخیستنې ته وړاندې کېــږي، چــې د اداري، اقتصادي، ټولنیزو او ســیاسي چارو د کنټرول او تفتیــش په برخو کې ترې کار اخیستل کېږي. هیله ده، چې ځوانان ترې په ګټې اخیستنې سره په راتلونکي کې د خپل ولس او هېواد لپاره د ښو خدمتونو جوګه شي.

من الله توفیق

مسلک فهم کریم الله مطلوب

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ټولیزه موخه:

د تفتیش بېلابېل تعریفونه او ځانګړتیاوې وپېژني، څارنه او څېړنه، د بهرنیو منابعو مرسته او د ذخیرو د تفتیش توضیح.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د تفتیش په اړه د بېلابېلو سرچینو تعریفونه

ټولیزه موخه:

د مالي حسابونو د صورتونو په اړه د ټاکلي نظر د څرګندولو په موخه، د مالي حسابي صورتونو خپلواک تفتیش او څېړنه.

د زده کړې موخې: زده کوونکي باید د دغه څپرکي په پای کې لاندې معلومات زده کړي.

- د مالي حسابونو په تړاو د معلوماتو وړاندې کول.
- د تفتیش د کار حدود او کچې.
- د حسابي او مالي صورتونو څرنګوالی او ځانګړنې.

د تفتیش په اړه د بېلابېلو منابعو تعریفونه

تــر ټولو جامع تعریف: (د ســتندرډونو پر وړاندې د کړنــو دوامداره څېړنه) که څه هم دغه تعریــف لنډ خو د کنټرول او تفتیش بیانوونکی دی، خو که چېرې ټولې کړنې ســتندرډ نه وي؛ نو هغــه مهال به یاد تعریف نیمګــړی وي. موږ په دې برخه کې د تیوریو له یادونې څخه ډډه کوو؛ ځکــه ټول پوهیږو، چې کنټرول او تفتیش یوه وســیله ده؛ یعنې پــه بېلابېلو پړاوونو کې د کړنو د ترسره کېدو له څرنګوالي څخه د ارزونو، څېړنو، یا څارنو یوه وسیله ده. ټولیز یا بشپړ تفتیش، یوه ازموینه ده، چې د لاندې مسئلو لپاره د موخه لرونکو او جوړونکو ارزونو زمینې برابروي:

- مــالي، فزیکي او بشري منابع، چې د لازم اقتصادي توب، ګټورتوب او اغېزمنتوب په پام کې نیولو سره تنظمیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د حساب ورکولو اړيکې رفع او ترلاسه کېږي.

د کړنــو د تفتیــش لپاره معیارونه، کړنــلارې او عملي تجربې د نړیوال تفتیش د عالي ســازمان (انتوسای) له خوا تنظیم شوي دي. د اجراتو تفتیش یې په لاندې توګه تعریف کړی دی:

د ادارو د پروګرامونــو د ګټو او اغېزو پــه اړه خپلواکې ارزونې ته د اجرااتو تفتیش وايي، چې دولــت يې د مقتضي او هدفمند اقتصاد پــه رعايتولو او په پام کې نیولو سره ترسره کوي او موږ د ښــه والي او پرمختګ پر لور بیايي. د تفتیش او کنټرول بنســټونه، چې زموږ په هېواد کې تطبیقي اړخونه لري، د دندو د بېلوالي په تړاو په ډېره ساده بڼه په لاندې توګه وړاندې کېږي:

لومړی: د هغو موسســو د ارزونو له مخې، چې د تفتیش چارې ترسره کوي، تفتیش په دوه ډوله ترسره کېږي:

۱ - وروستنی تفتیش: دغه ډول تفتیش، د هېوادونو د لوړو موسسو له خوا پر مخ بېول کېږي او د معاملو تر ترسره کېدو وروسته صورت مومي؛ چې له وروستني تفتیش څخه عبارت دی؛ یعنې نومــوړی تفتیــش د کنټرول له هغه ډول څخه عبارت دی، چې د مالي او حســابي کړنو په پای کې تــرسره کېږي. د دغې پلټنې موخه، له دولتي اړخونو څخه د قانوني لګښــتونو او د دولتي ارګان د عوايدو د ترلاســه کېدو په تړاو، د مالي او حســابي قوانینو او موازینو د رعایتولو د څرنګوالي ارزونه ده. وروستنۍ پلټنه هغه مهال وروستنۍ ده، چې په خپل ټاکلي وخت کې ترسره شي، خو په ټینګار سره باید ووایو، چې په اسیايي یا د (اسوسای) په غړو هېوادونو کې تفتیش پر خپل وخت نه ترسره کېږي؛ نو ځکه په پای کې د تفتیش پایله هم نامطلوبه وي.

۲- مخکنی تفتیش: دغه ډول تفتیش، د لګښــت د صورت تــر اجرا او ترسره کېدو مخکې په لاره اچول کېږي، د دغه ډول تفتیش موخه له بې ځایو، زیاتو او غیرضروري لګښتونو څخه مخنیوی دی. په یو شمېر هېوادونو کې یوازې د ډېرو مهمو معاملو په تړاو له دغه ډول تفتیش څخه کار اخیستل کېږي.

بهرنی تفتیش

بهرنی تفتیش، د یوې مرجع د مالي معاملو د صورتونو او اجرااتو له مســوولانه، هدفمندې او خپلواکې ارزونې څخه عبارت دی.

کورنی تفتیش

کورنۍتفتیــش، له هغې کړنلارې څخه عبارت دی، چې د یوې مرجع د مدیرانو په مرســته یې د خپلــو کورنیو منابعو په ټولــو لازمو عملیاتونو او پړاوونو کې، د درغلیو او سرغړونو، تېروتنو، بې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایه یا نا اغېزمنو او غیر اقتصادي کړنو د کچې د ټیټولو په موخه، داډ ترلاسه کوي. کورنی تفتیش د بهرني تفتیش ډېرې ځانګړنې او ځانګړتیاوې لري، خو په دې توپیر سره، چې کورنی تفتیش ممکن د هغه مدیریت امرونه هم اجرا کړي، چې خپل رپوټ ورته وړاندې کوي. بشپړ تفتیش یوه ازموینه ده، چې د لاندې مسئلو په تړاو د یو هدفمند او جوړونکي تفتیش لپاره زمینې برابروي.

- مـالي، فزیکي او بشري منابع، چې د اقتصادي توب، ګټورتوب او لازم اغېزمنتوب په پام کې نیولو او رعایتولو سره تنظمېږي.

- د حساب ورکولو اړیکې رفع او لاسته راځي.

د اجرااتــو د پلټنــې لپاره معیارونه، کړنلارې او عملي تجربې د نړیوال تفتیش د عالي ســازمان (انتوسای) له خوا تنظیم شوي دي. د اجرااتو تفتیش په لاندې توګه تعریفېږي:

د اجرااتو تفتیش، د اداراتو د برنامو د ګټورتوب او اغېزمنتوب له خپلواکې ارزونې څخه عبارت دی، چــې موږ د ښــه والي او پرمختګ پر لور بیایي او دولت یــې د مقتضي او هدفمند اقتصاد په رعایتولو او په پام کې نیولو سره ترسره کوي.

تفتیش

وروســتنی تفتیش: وروســتنی تفتیش د کنټرول له هغه ډول څخه عبارت دی، چې د مالي او حســابي کړنو په پای کې ترسره کېږي. د دغه تفتیــش موخه له دولتي وجوهو څخه د هغو قانوني لګښتونو او دولتي اورګان ته د عوایدو د ترلاسه کېدو په تړاو، د مالي او حسابي قوانینو او موازینو د رعایتولو له څرنګوالي څخه ارزونه ده، چې د مالي کال په بهیر کې یې وړاندوینه شوې او د مالي کال په پای ته رسېدو سره یې تحقق موندلی وي.

تفتیش په حقیقت کې د وجوهو او جنسي شــتو د لګښــتونو د ســموالي او اغېزمنتیا وروستۍ بنــه څېړي او همدارنګه په قانوني بڼه د عوایدو د ترلاســه کېــدو څرنګوالی کنټرولوي. د دولت د بودیجــې په ګټه توپیرونه تثبیت او له قانون سره ســم د منفي پدېدو پر وړاندې مبارزه کوي. که چېــرې د یــادو تعریفونو موخه لاټول او رالنډ کړو، په حقیقت کــې د کنټرول او تفتیش د موخې لنډیز به په لاندې توګه وي.

(لــه نیمګړتیــاوو او سرغړونو څخه مخنیوی؛ د سرغړونو او نیمګړتیــاوو د رامنځ کېدو د لاملونو پېژندنه او د نیمګړتیاوو او سرغړونو د لارې بندولو په خاطر د لارو چارو دقیق تشخیص او لټون دی)

د یادې موخې په پام کې نیولو سره محترم مفتشین باید متوجه وي، چې یوازې د نیمګړتیاوو او درغلیو تشخیص او عدلي ارګانونو ته یې سپارل، بشپړه پلټنه نه ده؛ ځکه د منفي پدېدو د لاملونو له بربنډولو او پېژندلو پرته، نه شي کېدای، چې پر وړاندې یې مبارزه وشي. د دغه ټکي په پام کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيولو سره ويلی شو، چې مفتشين به په دې برخه کې د يو ډاکټر په شان عمل کوي؛ يعنې هغوی بايد ناروغي او ســتونزه تشــخيص او لاملونه يې تثبيت او بيايې پر تداوۍ لاس پورې کړي. له دې پرته به ناروغي او ســتونزه نه يوازې له منځه نه ځي، بلکې دا چې لا پســې پياوړې کېږي. همدا راز کله چې د شــتمنيو د حيف او ميل، د اختلاســونو او ناوړه ګټو اخيســتنو ډولونه په ژوره توګه تثبيت او له منځه ولاړ نه شي، په راتلونکي کې به د ستونزمنو حالتونو په غوره کولو سره، نور هم پراخ او پيچلي شي.

۱- **ASOSAI:** د پلټنې او تفتيش د لوړو موسسو له اسيايي سازمان څخه عبارت دی.

۲- **INTOSAI:** د اروپا د پلټنې او تفتيش د لوړو موسسو له نړيوال سازمان څخه عبارت دی.

۳-**ECOSAI:** د لســو اســلامي هېوادونو د څېړنې او تفتيش له ســازمان څخه عبارت دی. له پورتنيو سازمانونو سره د کنټرول او تفتيش د ادارې تړاو د لاندې موخو پر بنسټ دی:

۱-په خپله د ياد سازمان په لګښت، د غړو هېوادونو د مفتشينو د يو روزنيز پروګرام جوړول.

۲- د سيميناړونو ترتيبول او برابرول.

۳- د تفتيش او څېړنې د اړوندو رسالو خپرول او وېشل.

۴- د غړو هېوادونو د مفتشــينو ترمنځ د نظريو د تبادلې او د هر هېواد د شرايطو په پام کې نيولو سره د غړو هېوادونو له نوښتونو څخه د ګټې اخيستنې په موخه، د کنفرانسونو جوړول.

۵- د ټوليز تفتيش په برخه کې د نظريو او تجربو د تبادلې له لارې د غړو موســســو ترمنځ د تفاهم او همکاريو پراختيا. بايد يادونه وکړو، چې د دغو ســازمانونو عمده او بنســټيزه موخه، د دولتي محاسبې په ټولو چارو کې، د دولت د کنټرول، د مفتشينو د مسلکي پوهې د کچې لوړوالي او د پلټنې او تفتيش په چارو کې له نويو نړيوالو کړنلارو څخه د ګټې اخيســتنې په برخه کې، د نظريو تبادله او د تجربو ترلاسه کول دي.

د عربي ژبې د ګرامر له مخې، د تفتيش کلمه د تفعيل پر وزن او د مزيد ثلاثي مصدر دی، چې په پښتو ژبه کې د پلټنې په معنا هم راغلی ده.

تعريف: د يوې ټاکلې مودې په بهير کې، د څېړنې او ارزونې له وسيلې څخه عبارت دی او يا په بل عبارت: هغه وروســتنی کنټرول دی، چې د اقتصادي او مالي عملياتو په پای کې پلي کېږي. له دغه کنټرول څخه موخه، د قانونيت او اقتصادي معقوليت، د ترسره شــويو لګښــتونو د سموالي او د هغو د اغېزمنتيا او د برنامو (پلانونو) د ځانګړنو د بشپړتيا له پلوه د مالي او اقتصادي عملياتو څېړنه او د نغدي او جنسي شتمنيو د ساتنې تامينول دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفتش

د مفتش کلمه اسم فاعل دی او هغه چاته ویل کېږي، چې د ارزونې (چک کولو) دنده پر غاړه لري.

هغـــه مفتـــش، چې د حســـابونو د ارزونې چارې پر غاړه لري، د حســـاب مفتش نومول کېږي. باید ووایو، دغه مفهوم د لاتین(AUDIRE) له کلمې څخه اخیســـتل شـــوی، چې د اســـتماع او یا اورېدلو معنا ورکوي. هغه مهال حســـابي مسوولینو به د خپلو حسابي رپوټونو د اورولو په موخه د مفتشـــینو له خوا احضارېدل. په ۱۹ مه پېړۍ کې د ســـوداګرۍ د کچې د پراختیا په پایله کې، لوی لوی شرکتونه رامنځ ته شـــول، چې په هغو کې به د پام وړ پانګې د څو محدودو کســـانو تر ادارې لاندې په کار اچول شوې وې. په همداسې شرایطو کې هغه ګټې، چې د مفتشینو له زیار او هڅو څخه ترلاســـه شوې وې، د ســـوداګرۍ او تولیز سکتور په چارو کې په ښـــکاره توګه تولیزه پاملرنه ځان ته واړاوله.

لکـــه څرنګـــه، چې مو مخکې هم یادونه وکړه، د کنټرول او تفتیـــش اداره، د تفتیش د نړیوالو سازمانونو غړې ده، نو دلته د دغو سازمانونو په اړه هم لنډ معلومات وړاندې کوو:

د پاکستان د کنټرول او تفتیش ادارې له انده د تفتیش تعریف

هغه تعریف، چې د پاکستان د کنټرول او تفتیش ادارې له خوا وړاندې شوی، په لاندې توګه دی:

(د هغو بریدونو د تشخیص په موخه، چې د تطبیق وړ قوانینو، مقررو او کړنلارو سره سم او د اقتصادي توب، ګټورتوب او اغېزمنتیا په پام کې نیولو سره، ترې ګټه اخیستنه، د منابعو د تنظیم لامل ګرځي، د تفتیش د ارګانونو یوه خپلواکه ارزونه ده).

پـــه داســـې حال کې، چې د پولي ارزښـــت د تفتیـــش په تعریف کې ځېنې توپیرونه شـــته؛ خو تعریف یې د پورتنیو تعریفونو په پام کې نیولو سره دا موضوع په ښـــه توګه جوتوي، چې د پولي ارزښت بنسټ د اقتصادي توب، ګټورتوب او اغېزمنتوب لپاره یو کاري چوکاټ دی.

د تفتیش پروګرام لاندې مسئلې په ځان کې رانغاړي

۱- د هغـــو متوقعه پایلو یا ګټو پرلوري پرمختګ او ترلاســـه کول یې، چې د قانون جوړونکو یا نورو واک لرونکو کسانو له خوا طرح شوي دي.

۲- د ادارو، برنامو، کړنو یا دندو... اغېزمنتیا.

۳- آیا اداره په پلان کې له هغو د تطبیق وړ قوانینو او مقررو سره سمه ده؟

د تفتیش موخه او پولې

د زېرمتونونو او تحویلخونو حســـابونه، د حسابونو یوه لومړنۍ او فرعي برخه جوړوي. له دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

امله، تفتیش حسابونه په هره مرجع کې د اجرا وړ ګرځوي.

د زېرمتونونــو او تحویلخانــو د حســابونو تفتیش باید، د هغو اداري مقررو له ســمې طرحې او اجرا څخه د ډاډ حاصلولو لپاره ترسره شي، چې د پېرېدنې، رســید، وېشــنې، ســاتنې، موجودی، خرڅلاو او د زېرمې د ګدام د پلټنې د تنظیم په موخه رامنځ ته شــوي وي. د تفتیش په پایله کې باید د زېرمو په کمیت او یا په کنټرولي سیستم کې یې ټولې موجودې نیمګړتیاوې څرګندې شي.

الف- د پېرېدنې د چارو تفتیش.

ب- له زېرمو څخه د ساتنې د چارو تفتیش.

ج- د مصرف شویو زېرمو تفتیش.

د ــ د زېرمو د مدیریت تفتیش.

و ــ د تحویلخونو د یادښتونو تفتیش.

ز ــ د تحویلخونو فزیکي کتنه.

د تفتیش او کنټرول موخه

د لاندینیو مراتبو د ترلاسه کېدو په موخه، د موسسو د ادارې له مالي کړنو (مالي صورتونو) څخه کتنه، د تفتیش موخه بیانوي:

۱- په حساب اخیستلو او حساب ورکولو کې روڼتیا (شفافیت).

۲- د سټنډرډ، پروخت او اغیزناک تفتیش له ترسره کېدو څخه ډاډمنتیا او په ټولیزه توګه د یوې نړیوالې سټنډرډې کړنلارې په وسیله د دغه تفتیش ترسره کول.

۳- د نغدي وجوهو او جنسي شتمنیو ساتنه.

۴- په قانوني او اقتصادي بڼه د دولتي شتمنیو مصرفول.

۵- د حسابي او رپوټ ورکولو چارو کره توب.

۶- د اقتصادي او ټولنیزو پرمختیاوو پلان د ځانګړنو تطبیق.

۷- د هغو مرســتو د لګښــتونو له سموالي څخه ډاډمنتیا، چې د دوستو هېوادونو له خوا ورکړل شوي دي.

د کنټرول او تفتیش قانون، د کنټرول او تفتیش د اداري مقررې او د تفتیش د تعلیمات نامې په پام کې نیولو سره، چې د نړیوالو معیارونو پر بنسټ جوړ شوي، د تفتیش موخه: د وزارتونو، ادارو، دولتي تصدیو او تر پلټنې لاندې نورو مراجعو، له کړنو څخه څېړنه ده، چې د کنټرول او تفتیش د قانون په (۴) مه ماده کې توضیح شوي. دغه څېړنه د لاندې مراتبو د ترلاسه کېدو په موخه ترسره کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- په حساب اخیستلو او حساب ورکولو کې روڼتیا (شفافیت).

۲- د ستېنډرډې، پروخت او اغیزناک تفتیش له ترسره کېدو څخه د ډاډ ترلاسه کول او په ټولیزه توګه د یوې نړیوالې ستېنډرډ کړنلارې په وسیله د دغه تفتیش ترسره کول.

۳- د نغدي وجوهو او جنسي شتمنیو ساتنه.

۴- د حسابي او رپوټ ورکولو چارو کره توب.

۵- د پلاني، پرمختیایي، اقتصادي او ټولنیزو څانګړنو تطبیق.

۶- د دولت د عوایدو پلټنه، کنټرول او تحقق او د مصرفولو څرنګوالی یې.

۷- د اقتصــادي او ټولنیزې ودې د پلانونو د تحقــق څرنګوالي او د دولت د پرمختیایي بودیجې له لګښتونو څخه کنټرول.

۸- د دولتي پروژې اغیزمنتوب، اقتصادي توب او ګټورتوب.

۹- د ولسمشرۍ مقام له لارښوونې سره سم، د نادولتي موسسو (انجوګانو) د کړنو څېړنه او د تمویل کوونکو منابعو غوښتنه لکه (W-B او UNDP).

۱۰- پــه هغو مواردو کې، چې پــه دغې اداري پورې اړه لري، د ولســمشرۍ د محترم مقام او د وزیرانو د عالي شورا د فرمانونو، مصوبو، پرېکړو او حکمونو د تطبیق له څرنګوالي څخه کنټرول.

د تفتیش ځانګړنې

د تفتیش ځانګړنې د هغو د منلو شویو معیارونو او اجرااتو له لاسته راوړنې څخه عبارت دي، چې په وسیله یې کولای شو د کړنو اقتصادي توب، ګټورتوب او اغېزمنتوب وارزوو.

په هغه صورت کې، چې د تفتیش ځانګړنې تثبیت او ونه ټاکل شي، نو د پرتلنې لپاره بالاخره دلاسته راوړنو، پایلو او وړاندیزونو ته به د رسېدو په موخه کوم اساس شتون ونه لري.

مفتشــین په ملي تفتیش کې پــه معمول ډول، د تفتیش د هغو ټولیــزو او د منلو وړ کړنلارو غوښتنه کوي، چې په مرسته یې اکاډمیکي چارې وده او تکامل کوي.

د پیســو پر وړاندې د ارزښــت د اجرااتو تفتیش، د زیاترو کړنو او بېلابېلو دندو د ارزونې په موخه هڅه او هاند کوي، نو پر دې بنسټ، د منلو وړ کومې ټولیزې ځانګړنې شتون نه لري.

پر دې بنســټ، د مالي مفتیشینو په پرتله، د اجرااتو تفتیش مفتشین، په ډېرو ستونزمنو سیمو او ساحو کې فعالیت کوي.

د تفتیش ډولونه

پورتنــي ټکي د پلټنو پــه برخه کې، یو له بل سره ډېر نژدې اړیکې لــري، چې په دې توګه یو اغېزناک تفتیش او کنټرول رامنځ ته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لنډه توګه باید ووایو، که پورتنۍ موخې ترلاسه شي، نو زموږ تفتيش به يو ايډيال تفتيش وي.

پورتنۍ کړنلارې د تفتيش له ډولونو سره کره تړاو لري. پر دې بنسټ، تفتيش، تر تفتيش لاندې مرجع د ټولو کړنو د په بر کې نيولو له پلوه درې ډوله دي:

ټوليز تفتيش: د تفتيش دغه ډول، ترتفتيش لاندې مرجع د مالي، حســابي او اقتصادي کړنو ټول موضوعات په ځان کې نغاړي.

قســمي تفتيــش: دغه ډول تفتيــش، تر تفتيش لانــدې مرجع د مالي او اقتصــادي کړنو ټاکلي موضوعات په بر کې نيسي.

موضوعي تفتيش: دغه تفتيش، د دولتي دايرو او موسســو تر اثر لاندې په ځو متحدالشــکلو واحدونو کې د موضوعاتو څېړنې په بر کې نيسي. د بېلګې په توګه: د باروړونکو ځو ټرانســپورټي موسسو لکه د خدمت، صداقت، کاماز او داسې نورو باروړونکو اتحاديو ترمنځ د فې کيلومترو ټمام شــوې بيې څېړل؛ په ځو ادارو کې له توليدي ظرفيتونو څخه د ګټې اخيســتنې، د معاملو تفتيش، تسليم اخيستنې يا د جنسونو د وېش څېړنه او داسې نور.

د تفتيش د ځانګړنو ډولونه

۱- ټوليزې ځانګړنې.

۲- خصوصي ځانګړنې.

ټوليزې ځانګړنې

ټوليزې ځانګړنې د معقولو او د منلو وړ اجرااتو له جامع شرحې څخه عبارت دي. د بېلګې په توګه: د منلو وړ ټوليزې اداري کړنلارې کېدای شي د منلو وړ يوه ځانګړنه وي.

خصوصي ځانګړنې

خصوصي ځانګړنې د يوې ادارې له برنامو، سيستمونو او کنټرولي چارو سره نژدې اړيکې لري.

په تخصصي ډګرونو کې ممکن د متخصصينو همکاريو ته اړتيا وي.

د تخنيکــي پروژو لپاره کېدای شي، له تخنيکي مفتشــينو او متخصصينو څخه جوړشــوی ټيم کولای شي په بېلابېلو علمي ځانګو کې اغېزناک موثر تفتيش ترسره کړي.

د پيسو پر وړاندې د ارزښت د اجرااتو په تفتيش کې، مفتشين د اجرااتو يا ځانګړنې د مخکې له مخکې ټاکل شويو توقعاتو پر وړاندې، د پروژې د يوې برنامې اجرااتو ته لاسرسۍ مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې، یوه ځانګړنه د منلو وړ وي، باید ټاکلي ځانګړنې ولري؛ لکه: د ډاډ وړ، هدفمند، د درک کولو وړ، د پرتلنې وړ، سم او د منلو وړ وي.

د تفتیش اثباتیه مدرکونه

د تفتیش اثباتیه مدرکونه، کولای شــو، د تفتیش د پایلو ملاتړ په توګه د راټولو شــویو او ګټه اخیستل شویو معلوماتو په بڼه تعریف کړو.

د (انتوســای) د تفتیش معیارونه او د (اسوسای) د اجراآتو تفتیش کړنلارې ټینګار کوي، چې د تفتیش اثباتیه مدرکونه باید لاندې ځانګړتیاوې ولري:

- د اداري ترتفتیــش لانــدې برنامې، فعالیت یا دندې په تړاو، د مفتشــینو له قضاوت څخه د ملاتړ په موخه، د کافي والي او وابستګۍ درایت شتوالی.

د حقایقو د تطبیق کفایت او درایت لرل.

له خصوصي کتنو څخه د اثباتیه مدرکونو درلودل.

د مستندو شواهد او مدرکونو درلودل.

اصلي سندونه او مدرکونه.

پلویتوپ یا وابستګۍ: د تفتیش له موخې سره تړاو.

کافي: د اثباتیه مدرکونو کافي والي یا بسنه .

د مدرکونو کیفیت.

سطح او ارزښت یې.

د تفتیش اثباتیه مدرکونه د معمول له مخې څلور ډوله وي:

- فزیکي مدرکونه.
- مشهود مدرکونه.
- مستند مدرکونه.
- تحلیلي مدرکونه.

د مدرکونو درا ټولولو له تخنیک او فن څخه ګټه اخیستنه

د مدرکونو د استنباطولو او راټولو لپاره، له لاندې کړنلارو څخه ګټه اخیستل کېږي:

- د سند بیا کتنه او ارزونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- (د معلوماتو د راټولو په موخه) مرکې
- (د موضوع په اړه د معلوماتو د راټولو په موخه) پوښتنپاڼې.
- د معلوماتو او اطلاعاتو تحليل.
- فزيکي کتنې او څېړنې.
- د تفتيش د مدرکونو تحليل.

له بېلابېلو منابعو څخه د معلوماتو تر راټولو وروســته د مفتش دنده دا ده، چې ياد مدرکونه تحليل کړي.

د مدرکونــو تحليل، د هغو مدرکونو د ســموالي کړنلارې پــه بر کې نيسي، چې د مفتش له خوا کارول شــوي وي. د معلوماتو تحليل، د تفتيش د موخو پر بنســټ، د تفتيش په ځانګړنې پورې د اړوندو لاسته راوړنو په وده او پرمختيا کې مرسته کوي.

د تفتيش د مدرکونو د تحليل پروسه او د لاسته راوړنو او پايلو استنتاج په لاندې توګه لنډيږي.

خپلو پايلو ته پرمختيا ورکړئ

د پايلو د پرمختيا په موخه، مفتش بايد د لاندو ټکو په تړاو بشپړه پوهه ولري.

- **ځانګړنې:** د کار ځانګړنې بايد څه وي؟
- **شرايط:** شرايط څه شئ دي؟
- **لاملونه:** هغه شرايط او لاملونه چې د قناعت وړ نه وي.

۱ــ د هغو موضوعګانو په ګوته کول، چې په ســمه توګه نه وي ترسره شــوي او د ســمونې او اصلاح اړتيا رامنځ ته کوي.

۲ــ د مديريت له کنټروله بهر موضوعات.

- **د پايلو اغېزمنتيا:** د هغه وضعيت ارزونه او اهميت چې دقناعت وړ وي.

۱- کــه له ځانګړنو څخه سرغړاوي لږ وي، نومفتــش بايد پرېکړه وکړي، چې له خپل رپوټ څخه يې حذف کړي.

۲- په رپوټ کې بايد يوازې، د مهمو او با ارزښتو موضوعاتو يادونه وشي.

۳- مفتش بايد د خپل کار کتنې او پايلې څرګندې کړي.

۴- اصلاحي تدبيرونه- د ادارې لپاره د مفتشــينو تحليل هغــه مهال کاري واقع کېدای شي، چې دغه تحليل د ښــه والي لپاره د ساحو پر تشخيص او د اصلاحي تدبيرونو د وړانديز په وړاندې کولو قادر وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي لنډيز

په دغه څپرکي کې، د تفتيش او کنټرول د تعريفونو په تړاو هر اړخيز معلومات وړاندې شول.

همدا راز د تفتيش د دندو او کړنو ترڅنګ، د تفتيش د کاري بهير پر بنسټ، هم په ملي او هم په نړيوالو ډګرونو کې، کورني او بهرني بنسټونه د دغه څپرکي د منځپانګې عمده برخه جوړوي.

بايـد له پامه و نه غورځوو، چې د ټولنيـز ژوندانه په ډګر کې، د نړيوال تفتيش ونډه زياته او د پـام وړ ده، چـې په دغه څپرکي کې پرې هراړخيز بحث شـوی دی. په معمول ډول، بين الدول تفتيش له نړيوالو پېښـو او احوالونو څخه بحث کوي، چې په واقعيت کې، د نړۍ د هېوادونو له کورنيو اجراتو سره تړاو لري.

ارزونه:

۱- د مسـلکي زده کړو دغه نـوی کتاب، د دوه کلنې دورې لپاره ترتيـب او د مرتبه مفرداتو له مخې تدريس ته چمتو شـوی. د دې ترڅنګ، هڅه شـوې، څو د تدريس بهير له محصلانو سره همغږي او درسونه د هغوی له اړتياوو سره سم پر مخ ولاړ شي.

۲- په دغه کتاب کې، تر متن وړاندې، د لوست موخه مشخصه شوې ده.

۳- د دغه نوي درسي کتاب منځپانګه، لږه موده په بر کې نيسـی، چې د هر کتاب حجم، له ښوونيز پلان سره سم او د محصلانو د وړتياوو په پام کې نيولو سره ترتيب شوي دي.

۴- د نوي کتاب د متن تر پيلولو وړاندې، بايد يوه يا دوه ذهني پوښتنې مطرحې شي.

۵- په نوي کتاب کې، د ښوونکي له خوا به ارزونه په منظمه توګه د لوست په پای کې ترسره شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړی څپرکي پوښتنې

۱- د تفتیش په اړه علماوو چې کوم تعریفونه وړاندې کړي بیان یې کړي**؟**

۱- هغه تعریفونه، چې پوهانو د تفتیش په اړه وړاندې ویې لېکئ؟

۲- د لومړنیو پایلو تفتیش تعریف کړئ؟

۳- د تفتیش په اړه د بېلابېلو منابعو تعریفونه په ځانګړي توګه د پاکستان تعریف تشریح کړئ؟

۴- د تفتیش په اړه هرخومره چې پوهېږئ، ولیکئ؟

۵- مفتش څوک دی او څه دنده لري؟

۶- د تفتیش ډولونه تشریح کړئ؟

۷- د تفتیش اثباتیه مدرکونه تعریف کړئ؟

۸- کنټرول او تفتیش له یو بل سره څه توپیر لري، ولیکئ؟

۹- د کنټرول تعریف په لنډه توګه تشریح کړئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

د تفتیش ځانګړنې

ټولیزه موخه:

د تفتیش په برخه کې د شتو فرصتونو څخه زیاته ګټه اخیستنه.

د زده کړې موخې: د تفتیش په اړه معلومات لاندې موضوعات په بر کې نیسي:

- ټول مدرکونه باید په مناسبه توګه ترلاسه شي.
- مدرکونه او شواهد له نړیوالو معیارونو سره سم دی او کنه؟
- کافي مدرکونه او شواهد په لاس کې لرو؟
- آیامالي صورتونه له عمده تردیدونو او شکمنو موردونو څخه اغیزناک دي؟
- دغه او دې ته ورته نور موضوعات د دغه څپرکي ښوونیزې موخې دي.
- (د تفتیش ځانګړنې ـ باید څه وي).
- د تفتیش شواهد څه شی دی.
- د تفتیش موندنې.
- (توپیر په څه شی کې دی، څه باید وشي).
- د تفتیش پایلې او سپارښتنې باید انکشاف وکړي.
- د موندنو لاملونه او اغېزې مشخصې کړئ.
- د سپارښتونو احتمالي اغېزې باید په هغه ځای کې چې ممکن وي، اټکل شي.
- د تفتیش د موندنو پر بنسټ، زما په باور، دغه پروژه په اقتصادي توګه نه ده ترسره شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغــه اصــلي لاملونو، چې د دغه وضعيت د رامنځ ته کېدو باعــث ګرځېدلي، د ديپارټمنټ په پلان جوړولو او د څارنې په سيستم کې له کمزورتياوو څخه عبارت دی.

د تفتيش د نظر څرګندولو ترتيب

لومړۍ پوښتنه:

۱- آيا ټول هغه مدرکونه او شواهد چې ټمه يې کېده، په مناسبه توګه ترلاسه او ارزول شوي دي؟

۲- دغې پوښتنې ته يوازينی ځواب (هو، يا نه) دي.

دويمه پوښتنه:

۳- که زموږ د لومړۍ پوښتنې ځواب (نه) وي، دا په دې معنا ده، هغه مدرکونه او شواهد چې موږ ترلاســه کړي، له نړيوالو معيارونو سره ســم نه دي، (د بېلګې په توګه، که موږ و نه شو کړای، د ځينو تجربو د ترسره کولو په موخه، له ځينو ټاکلو ولايتونو څخه لېدنه وکړو، نو طبيعي ده، چې له ياد ولايت څخه به هېڅ راز مدرک په لاس کې و نه لرو.). پر دې بنسټ، د دويمې ګڼې پوښتنه چې په لاندې توګه ده، بايد داسې مطرحه کړو:

۴- پوښــتنه آيا پر مالي صورتونو ممکنه اغېزې، دومره پراخــې او مادي دي، چې کولای شي، په ناسمه توګه يې لارښوونه وکړي؟

۵- په هغه صورت کې، چې د دغې پوښتنې ځواب (هو) وي، نو زموږ نظر د مسووليت ادعا يو مشروط رفع کوونکی نظر دی (چې ستاسې په اړه به د ۵ ګڼې بېلګه وي) دا په دې معنا ده، چې ترلاســه شــوي مدرکونه او شواهد په داسې توګه دي، چې موږ پر دې قادروي، چې تصميم ونيسو، آيا حسابونه يو سم او مناسب کرکټر وړاندې کوي او کنه؟

۶- په هغه صورت کې، چې د دغې پوښتنې ځواب (نه) وي، زموږ نظر به له محدوديت پرته يو مشروط نظر وي (چې ستاســې په اړه به د ۴ ګڼې بېلګه وي) يعنې د حســابونو د سم او مناسب کرکټر د اثباتولو لپاره مو کافي مدرکونه او شواهد ترلاسه کړي، خو له هغو موردونو پرته، چې زموږ د تفتيش نظر په څرګندېدو کې، ورته مراجعه ورکړ شوې ده.

دويمه پوښتنه:

۱۱- کــه د لومړۍ ګڼې پوښــتنې ځواب، لکــه څرنګه چې لېدل کېږي، کافي مدرکونه او شــواهد په لاس کې لرو، (هو) وي، پر دې بنســټ، خپله درېيمه پوښــتنه، چې په لاندې توګه ده، داســې مطرحوو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېیمه پوښتنه

آیا مالي صورتونه، له نړیوالو محاسبوي قوانینو او معیارونو سره سم ترتیب شوي دي؟

۱۲- د دغې پوښتنې ځواب په مستقیمه توګه، د هغو تجربو پر بنسټ، چې د دغې موخې لپاره ترسره کېږي، لاسته راځي.

څلورمه پوښتنه:

۱۳- که د څلورمې ګڼې پوښــتنې ځواب (هو) وي، نو دا په دې معنا ده، چې معیارونه ســم دي. پر دې بنسټ، خپله څلورمه ګڼه پوښتنه په لاندې توګه مطرح کوو.

۴- پوښتنه: آیا مالي صورتونه، له عمده تردیدونو او شکمنو موردونو څخه اغېزناک دي؟

۱۴- پــه دې برخه کې موږ، د داســې موردونو لکه د ناڅرګندو عمده شــتمنیو د ارزونې په لټه کې یو. د جنســونو له شــتون څخه ډاډه یو، خو د بیه په اړه یې نه موږ او نه هم تر تفیش لاندې معلومات لري. د بېلګې په توګه، د ترانســپورت وزارت د ډېرو د یوه کان مالک دی، خو نه هغوی پوهېږي او نه موږ، چې له دغه کان څخه څومره مواد راایســتل شــوي او څومره مواد په کې پاتې دي او همدارنګه د بیې په اړه یې نه موږ معلومات لرو نه هغوی.

پنځمه پوښتنه:

۱۵- که د څلورمې پوښــتنې ځواب (هو) وي، فکر کــوم، ناڅرګند موردونه دومره پراخ دي، چې کېدای شي، حسابونه ترې اغیزناک شي. پر دې بنسټ، پنځمه پوښتنه باید داسې مطرح شي:

۵ - پوښتنه: آیا د عمده او ناڅرګندو او مشکوکو موردونو په تړاو د روڼتیا (شفافیت) په ګډون، مالي صورتونه، یو سم او مناسب نظر وړاندې کوي؟

په دې اړه غواړو، هغه یادښــتونه، چې د عمده ناڅرګندو موردونو د حسابي روڼتیا (شفافیت) په اړه، په مفصله توګه معلومات وړاندې کوي، وګورو.

۱۶- په هغه صورت کې، چې زموږ د دغې پوښتنې ځواب (هو وي، کولای شو) د هغو تشریحي پاراګرافونــو پــه پام کې نیولو سره، چې د مــوادو په پنځمه ګڼه بېلګه کې ځای پرځای شــوي، یو مشروط نظر وړاندې کړو . دا په دې معنا ده، چې که څه هم یو لړ شکونه او ناڅرګندتیاوې شته، چې کولای شي، حســابونه اغیزناک کړي، خو تر تفتیش لاندې مرجع یو یادښت ضمیمه کوي، چې په لړ کې یې رامنځ ته شــوې ســتونزه تشریح او په ټولیزه توګه یې تر پوښښ لاندې راولي او زموږ قناعت هم ترلاسه کېږي.

۱۷- که زموږ د پوښــتنې ځواب (نه) وي، په دې معنا سره، چې د هغې ضمیمې له شــتون سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره، چې د موضوع په تړاو ترتفتیش لاندې مرجع له خوا چمتو شوي، حسابونه یو سم او مناسب کرکټر نه وړاندې کوي. پر دې بنسټ، دویمه پوښتنه، چې مخکې تشریح شوې وي، مطرح کوو.

۱۸- په هغه صورت کې، چې زموږ د دغې پوښتنې ځواب (هو) وي، له حسابونو سره باید موافقه و نه کړو. د دغه موضوع په پام کې نیولو سره، حســابونه ناســم دي، او موږ باید مشروط نظر – مخالف نظر، چې ستاسې د موادو په ۶ ګڼه بېلګه کې تشریح شوې ده، وړاندې کړو.

۱۹- که د دغې پوښتنې ځواب (نه) وي، کولای شو، حسابونه ومنو او له هغو اقلامو پرته، چې موږ ورسره هوکړه نه لرو، د حســابونو یو ســم او مناسب کرکټر وړاندې کړو. پر دې بنسټ، د هغه عدم توافق په استثنا، چې ستاسې د موادو د درېیمې ګڼې بېلګه ده، باید یو مشروط نظر صادر کړو.

شپږمه پوښتنه:

۲۰- کــه د ۴ مې ګڼې پوښــتنې، ځــواب (نه) وي، دا په دې معنا ده، چې حســابونه له هېڅ راز عمده ناخرګندتیاوو یا شکمنو موردونو څخه اغیزناک نه دي، پر دې بنسټ، د ۶ مې ګڼې پوښتنه، په لاندې توګه مطرح کوو:

۶ - پوښتنه: آیا مالي صورتونه، یو مناسب او سم کرکټر وړاندې کوي؟

یوازینــي څــه چې موږ پر دې قــادروي، چې دغه پوښــتنې ته ځواب ووایو، زمــوږ د تفتیش مدرکونه او قضاوتونه دي.

۲۱- که د دغې پوښتنې ځواب (هو) وي، نو حسابونه به زموږ د قناعت وړ وي، یو سم او مناسب کرکټر وړاندې کوي او موږ هم کولای شــو، چې یو موافق نظر، چې ستاســې په ۱ ګڼه بېلګه کې ښودل شوي، صادر کړو.

۲۲- که زموږ د پوښتنې ځواب (نه) وي، پورتنې دویمه ګڼه پوښتنه مطرح کوو.

۲۳- که د دغې پوښتنې ځواب (هو) وي، فکر کوم، چې حسابونه ناسم دي، له دې امله، باید یو مشروط نظر – مخالف نظر، چې ستاسې په ۶ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوي، صادر کړو.

۲۴- که د دغې پوښــتنې ځواب (نه) وي، فکر کوم، له ناســمو موردونو پرته، حسابونه یو سم او مناسب کرکټر وړاندې کوي، پر دې بنسټ، د عدم توافق له موردونو پرته، چې ستاسې د موادو په ۳ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوي، باید یو مشروط نظر صادر کړو:

اومه پوښتنه:

۲۵- که د دغې پوښتنې ځواب (نه) وي، نو حسابونه یا له نافذه قوانینو او مقررو او یا د نړیول

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفتیش له معیارونو او یا هم له دواړو سره سم نه دي، پر دې بنسټ، د اومې ګڼې پوښتنه په لاندې توګه مطرحوو:

۷ – پوښتنه: آیا د یو سم او مناسب کرکټر د وړاندې کولو لپاره، رونتیا (شفافیت) ته اړتیا شته؟

۲۶- په دې اړه، غواړو د دې موضوع سپیناوی وکړو، له دې سره سره، چې حسابونه له نافذه قوانینو او مقررو او د نړیوال تفتیش له معیارونو سره مطابقت نه لري، آیا یو مناسب او سم کرکټر وړاندې کوي؟

۲۷- که د اومې پوښتنې په ځواب کې (نه) ووایو، نو باید د دویمې ګڼې پوښتنه مطرح کړو.

۲۸- که د دغې پوښتنې ځواب (نه) وي، فکر کوم، چې حسابونه ناسم دي، پر دې بنسټ، باید یو مشروط نظر – مخالف نظر، چې ستاسې د موادو په ۶ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوی، صادر کړو.

۲۹- په هغه صورت کې، چې د دغې پوښتنې ځواب (نه) وي، فکر کوم، حسابونه له ناسمو اقلامو پرته، یو مناسب او سم کرکټر وړاندې کوي. پر دې بنسټ، د عدم توافق له موردونو پرته، چې ستاسې د موادو په ۳ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوی، باید یو مشروط نظر صادر کړو.

اتمه پوښتنه:

۳۰- که د اومې پوښتنې ځواب (هو) وي، فکر کوم، چې تر تفتیش لاندې مرجع باید حسابونه شفاف کړي، څو د یو سم او مناسب کرکټر څرګندوی وي، له دې امله، د (۸) مې ګڼې پوښتنه په لاندې توګه مطرح کوو:

۸ - پوښتنه: آیا د پورتنۍ موضوع روښتیا (شفافیت) کافي ده؟

پر دې بنسټ، له ځانه پوښتو، چې آیا وړاندې شوې روښتیا (شفافیت) کافي ده؟

۳۱- که د اتمې ګڼې پوښتنې ځواب (هو) وي، باید د څلورمې ګڼې پوښتنه مطرح کړو، څو تصمیم ونیسو، آیا مالي صورتونه، له عمده ناڅرګندتیاوو او شکمنو موردونو څخه اغیزناک دی او کنه؟

۳۲- که چېرې د ۴ مې ګڼې پوښتنې ځواب (هو) وي، نو پنځمه ګڼه پوښتنه مطرح کوو.

۳۳- کـه د ۵ مـې ګڼې پوښـتنې ځواب (هو) وي، فکر کوم، په حسـابونو کې یـو ډول (روښتیا) شـفافیت شته، چې حسابونه زموږ د قناعت وړ ګرځېدلي او همدارنګه کولای شي، چې یو مناسب او سم کرکټر وړاندې کړي. پر دې بنسټ، کولای شو، چې د نه توافق وړ له موردونو پرته، چې په ۲ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوې ده، یو مشروط نظر صادر کړو.

۳۴- که د دغې پوښتنې ځواب (نه) وي، نو باید پورتنۍ دویمه ګڼه پوښتنه مطرحه کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۵- که د دغې پوښتنې ځواب (هو) وي، فکر کوم، حسابونه ناسم دي. پر دې بنسټ، باید یو مشروط نظر – مخالف نظر، چې ستاسې د موادو په ۲ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوې ده، وړاندې کړو.

۳۶- په هغه صورت کې، چې د دغې پوښتنې ځواب (نه) وي، فکر کوو، چې حسابونه له ناسمو اقلامو پرته، یو مناســب او ســم نظر وړاندې کوي. پر دې بنسټ، د نه توافق وړ مواردو پرته، چې ستاسې په ۶ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوي دي، باید یو مشروط نظر وړاندې کړو.

۳۷- که چېرې د ۴ مې ګڼې پوښتنې ځواب (نه) وي، دا په دې معنا ده، چې حسابونه له هېڅ راز عمده مشکوکیتونو او ناڅرګندتیاوو څخه نه دي اغېزناک. پر دې بنسټ، ۶ ګڼه پوښتنه مطرح کوو.

۳۸- که د ۶ مې ګڼې پوښتنې ځواب (هو) وي، نو ډاډه یو، چې حسابونه یو سم او مناسب کرکټر وړاندې کوي او موږ هم کولای شو، یو موافق نظر، چې ستاسې د موادو په ۱ مه ګڼه پوښتنه کې ښودل شوی دی، وړاندې کړو.

۳۹- که د دغې پوښــتنې ځواب (نه) وي، نو فکر نه کوو، چې حســابونه یو سم اومناسب کرکټر وړاندې کړي؛ پر دې بنسټ، باید ۲ مه ګڼه پوښتنه مطرحه کړو.

۴۰- په هغه صورت کې، چې زموږ د دغې پوښــتنې ځواب (هو) وي، فکر کوو، چې حســابونه ناسم دي. پر دې بنسټ، باید مشروط نظر – مخالف نظر، چې ستاسې د موادو په ۶ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوی دی، وړاندې کړو.

۴۱- که چېرې ۲ مه ګڼه پوښــتنه په (نه) باندې ځواب کړو، فکر کوو، حســابونه له ناسمو اقلامو پرته یو سم او مناسب کرکټر وړاندې کوي. پر دې بنسټ، هغه مواد چې د توافق وړ نه وي، چې ستاسې د موادو په ۳ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوی دی، یو مشروط نظر وړاندې کړو.

د تفتیش د کاري سندونو، مدرکونو او پاڼو وړاندې کول

۱-د تفتیش ټولې څانګې له پلان جوړونې تر رپوټ ورکونې پورې باید د کاري پاڼو درلودونکې وي.

۲- د تفتیــش او کنټــرول اداره بایــد د کاري پاڼو د چمتو کولو، څېړلو او دوســیه کولو لپاره کړنلارې ولري.

۳- د تفتیش کاري پاڼې باید واضحې، د ویلو وړ، مرتبطې، سمې، پاکې او د ګټې اخیستنې وړ وي.

۴- د هغو سندونو، مدرکونو او پاڼو په تړاو، ټول معلومات باید ثبت شي، چې د مفتش له خوا کار ترې اخیستل کېږي.

۵-د تفتیش کاري پاڼې باید په بشپړه توګه مخکنیو پاڼو ته د مراجعو د کړنلارې په څېر، تنظیم شي.

۶- کاري پاڼې باید له قانوني معیارونو سره سم ترتیب شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- ټولې کاري پاڼې باید لاسلیک او نېټه ولري.

۸- د تفتیش کاري پاڼې باید ترتفتیش لاندې مراجعو سره د اړیکو ټول ســندونه لکه (لیکونه، یادښتونه، کتنې او مکاتیب) په ځان کې راونغاړي.

۹- د تفتیش او کنټرول اداره باید د تفتیش دوسیې او دایمي سندونه د نوې نېټې په درجولو او ساتلو سره وساتي.

۱۰- د تفتیش ټول ترلاسه شوي معلومات، باید په محرمه توګه وساتل شي.

۱۱- د سندونو د ساتلو لپاره باید سم او واضح تدبیرونه ترلاس لاندې ونیول شي.

۱۲- دوسیې باید معیاري منځپانګې او لړلیک ولري.

د تفتیش د دوسیې یا فایل ډولونه

۱- دایمي دوسیه

۲- کنټرولي دوسیه

۳- د جاري پاڼو دوسیه

د تفتیش پلټنو د کاري پاڼو ګټې

- د پلان جوړونې په بهیر کې اسانتیاوې رامنځ ته کوي.
- د کمزوریو، تېروتنو، نیمګړتیاوو او سرغړونو په اړه شکایتونه تثبیتوي.
- نظریې او رپوټونه پیاوړی کوي.
- معلومات برابروي.
- د اداري د جګپوړو چارواکو لپاره د تفتیش کار د څېړلو او ارزولو بهیر اسانوي.
- د مرجع د کنټرول له څانګو څخه د ډاډمنتیا په موخه، بهرنۍ خپلواکه پروسه، د پلټنې لپاره زمینې برابروي.

د داخلي مرستو تفتیش پلټنه

له دولتي نافذه قوانینو، تګلارو، کړنلارو او برنامو څخه اطاعت (د ســلوکي او اخلاقي توقعاتو په بر کې نیوونکي).

- د موخو د ترلاســه کېدو په موخه، د حســابي، مالي او نورو وضع شویو کنټرولرانو د سموالي، کفایت او تطبیق څېړنه او ارزونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د محاسبې د سیستم د اغېزمنتیا تضمین او د مالیې وزارت د شتمنیو ساتنه.
- د مالیې وزارت له منابعو څخه کافي او اغېزناکه ګټه اخیستنه.
- د ځانګړو څېړنو ترسره کول.
- د مالي معلوماتو او هغو عملیاتو د سموالي او اعتبار تضمین، چې د مالیې وزارت د ریاستونو له خوا چمتو شوي دي.
- له دولتي نافذه قوانینو تګلاروطرز عملونو او برنامو څخه پیروي کول.
- د اهدافو د ترلاسه کولو په موخه د حسابي کنټرول د صحت او سموالي کفایت او تطبیق څېړنه او ارزونه.
- د محاسبې سیستم د اغیزمنتیا تعین او د یالی ورازت د شمتنیو ساتنه.
- د مالې وزارت له منابعو څخه کافي او اغیزمنه ګټه اخیسته.
- د ځانګړو څپړنو ترسره کول.
- د هغو مالي او عملیاتي معلوماتو د سموالي او اعتبار تضمین چې د مالې وزارت د ریاستونو له خوا چتو کېږي.

د کورنیو او بهرنیو مرستو تفتیش

بهرني پلټونکي په معمول ډول، هغه حکم له ځانه سره لري، چې په اساسي قانون کې ترې یادونه شوې ده. هېڅوک نه شي کولای، چې هغوی ته په ورسپارل شویو چارو کې لارښوونه وکړي. هغوی خپل رپوټ پارلمان ته وړاندې کوي او هېڅوک نه شي کولای، چې د هغوی رپوټ پټ وساتي.

بهرني مفتشین دغه ټکي په پام کې نه نیسي، څو کورني مفتشین و نه شي کړای، یادې مسئلې د مالیې وزارت چارواکو یا وزیر ته وړاندې کړي. له دې سره سره، چې په وروستیو کلونو کې په دې برخه کې، یو لړ تغییرات رامنځ ته شوي دي.

د هغه رپوټ له مخې، چې د کورني تفتیش د رییس له خوا د مالیې وزارت د دفتر رییس ته وړاندې شوی، د دغو کسانو واک باید محدود شي، که څه هم دغه کسان د تفتیش له کمېټې سره یو ځای کار کوي، خو داسې هم پکې شته، چې په اداره کې کار نه کوي.

بل بنسټیز توپیر دا دی، چې بهرني مفتشین شایي کلني حسابونو تر تفتیش لاندې ونیسي، په دې توګه، داسې یو رپوټ برابروي، چې حسابرسۍ په بر کې نیسي.

بهرني مفتشین شایي د کورنیو مفتشینو اغېزمنتیا د خپل تفتیش په یوه برخه کې وارزوي. هرڅومره، چې کورنی تفتیش ښه وي، په هغومره اندازه د بهرنیو مفتشینو د ډاډ او باور وړ ګرځي او په همداسې ادارو کې یې د خپلې ارزونې کچه راټیټوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بهرنيو مساعدتونو تفتيش

د مرستو په بڼه

هغه مرستې، چې د نړيوالې ټولنې له خوا برابرېږي، په لاندې بڼې وي:

– بلاعوضې مرســتې (Grants): دغه مرستې د داسې موخو لکه بنسټيزې پرمختياوې، ټولنيزې پرمختياوې، واړه پورونه او داسې نورو هدفونو لپاره ورکول کېږي.

– د بيــا ورکــړې وړ کريډيتونه (Loan): چې د پورتنيو موخو د ترلاســه کېــدو لپاره ترې ګټه اخيستل کېږي او له ټکټانې سره د بيا ورکړې وړ وي.

— د دولت (مرکز او ولايتونو)، سيمه ييزو چارواکو او مستقلو ارګانونو د بوديجې د پياوړتيا په موخه بلاعوضې مرستې(ARTF).

– د ټوليزو لګښتونو د تمويل په موخه بلاعوضې مرستې.

– هغه بلاعوضې مرستې، چې د امنيت او قانونيت (LOTFA) د ټينګښت په موخه د کمکي صندوق تر پروژې لاندې د UNDP د مرستو له لارې، د پوليسو د لګښتونو د تمويل لپاره برابرېږي.

– هغه بلاعوضې مرســتې، چې د نادولتي سازمانونو، تسهيل کوونکو شرکتونو يا نورو شرکتونو په وسيله صورت مومي.

هغه مفاهيم، چې په معمول ډول د مرستو په برخه کې ترې کار اخيستل کېږي:

۱- د تمويل او بيا ورکړې (بازپرداخت) سيستم لاندې ټکي په برکې نيسي:

– **ابتدايي امانت:** هغه پيسې دي، چې د يوې مرستې په پيل کې، د پروژې د لګښتونو د ورکړې په بهير کې د اســانتياوې د رامنځ ته کولو په موخه، اړوند حســاب ته لېږدول کېږي. دغه پيسې د پروژې لپاره د يوه ځانګړي حســاب تر پرانېســتو وروسته، چې په د افغانستان بانک کې پرانېستل کېږي، ياد حساب ته لېږدول کېږي.

– **ځانګړی حساب:** ځانګړی حساب په د افغانستان بانک کې د خزاينو رياست له خوا پرانيستل کېږي. د پروژو زياترې ورکړې په دغه حساب کې، له کمېشن پرته اجرا کېږي.

– **مســتقيمې ورکړې:** که چېرې د زياتو ورکړو په بانک کې په ځانګړي حســاب کې د عرضه کوونکو او قراردادیانو لپاره په کافي اندازه پيســې موجودې نه وي، نړيوال بانک د – م ۱۶فورم پر بنســټ، چې د ماليې وزارت له خوا يې ترلاســه کوي، يادې پيســې په مســتقيمه توګه په تخنيکي ضمايمو او يا د مرستې په تړونليک کې ټاکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

– **نوي ورکړې یاReplenishments:** هغه پیســې دي، چې د مالیې وزارت له خوا له ځانګړي حســاب څخه د پروژو د لګښــتونو په موخه ورکول کېږي، نړیوال بانک ته د مالیې وزارت له خوا د اجرا شویو پیسو د مالي صورتونو تر وړاندې کولو وروسته، بېرته د نړیوال بانک له خوا ورکول کېږي.

– **بیــا ورکــړه (بازپرداخــت) Reimbursement:** هغه پــروژې، چــې د Implement ting Agencies د اجرایي اســتازي له خوا ترسره کېږي. دغه اســتازي زیاتــر نړیوال دي او ځېنو ورکړو یې له خپلو منابعو څخه پوره کوي. تر دې وروسته نړیوال بانک د لګښت حساب د هغه صورت پربنســټ، چې له مالیې وزارت څخه یې ترلاســه کوي، د یادو نماینده ګیو لګښــتونه ورکوي، چې د ورکــړو دغــه صورتونه، د بیا ورکړې (بازپرداخــت) په نامه یادېږي. باید ووایــو، دغه ورکړې، د افغانستان بانک له لارې نه ترسره کېږي، یوازې د نړیوال بانک په حسابي صورت کې ترسترګو کېږي.

– **د اجرایــي نماینده ګیو لپاره ټولیزې ورکړې:** ځېنې وختونه نړیوال بانک، د پروژو لګښــتونه پــه ټولیزه او یا مجموعي توګه مخکې لــه مخکې اجرایي نماینده ګیو لکه UNOPS ته ورکوي. په دې توګه، هغه پیسې، چې د اجرایي نماینده ګۍ له خوا په پروژو کې په مصرف رسېږي، د حساب صورت یې اړوند وزارت یا مالیې وزارت ته لېږي.

– **پور ورکول او پور اخیستل:** ځېنې وختونه پروژې خپلې اضافي پیسې، په لنډ مهاله توګه د پور په ډول د نورو پروژو په واک کې ورکوي، او یا یاده پروژه د خپلو اړینو لګښــتونو د پوره کولو په موخه د لنډمهاله پور غوښتنه کوي. په هغه صورت کې، چې د پور ورکولو او یا اخیستلو موضوع د مرســتو په تړونلیک کې نه وي ځرګند شــوې، نو د یادې پروســې د ترسره کولو لپاره باید یو بل مسوول شخص وټاکل شي او دغه لړۍ باید د مالي صورتونو په حساب کې هم درج شي.

– **د مرستو په اړه مهم سندونه:** د مرستو سندونه په ټولیزه توګه دوې برخې لري:

A- د پروژې سندونه

B- د معاملې سندونه

A – د پروژې سندونه

– د مرستې تړونلیک
– تخنیکي ضمایم
– له وزارتونو سره تړونلیک
– له اجرایي استازي سره تړونلیک او

- د پروژو د مدیریت د لارښوونې کتاب، چې یوه مالي او عملیاتي کړنلاره ده، په بر کې نیسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

B – د معاملې ســندونه: دغه ســندونه هم انفرادي او هم ډله ییز سندونه په بر کې نیسي، چې د یوې پروژې د کار د بهیر په موده کې ترې ګټه اخیستل کېږي.

د م – ۱۶ فورم: دغه فورم، د اړوند وزارت او یاد مالیې وزارت له خوا ترتیبېږي.

د م – ۲۰ فورم: دغه فورم، د مستوفیتونو له خوا برابرېږي، چې په ترڅ کې یې د خپلو لګښتونو صورتونه وړاندې کېږي.

– **د پــروژې د کوډ جوړونــې پاڼه او د D-۱ فورم:** (دغه فورم، د یوې ورکړې د لګول شــوې بودیجې په تړاو، مفصل معلومات وړاندې کوي.) (د بودیجې او تخصیص فورم)

– **د اخیستلو غوښتنلیک:** دغه غوښتنلیک، د مستقیمو او ټولیزو ورکړو د لومړني امانت د اجرا په موخه، اجرایي استازي ته لېږل کېږي.

– **د لګښــت صورت (SOE):** د نویو ورکړو او بیا ورکــړو د یو نړیوال بانک له خوا د همدغو سندونو له مخې اجرا کېږي.

– **د بانکي حساب صورت:** د ځانګړي بانکي حساب صورت، د اجرایي نماینده ګیو حسابونه او د بانکي تطبیق صورتونه هم، د مالي صورتونو ضمیمه وي.

– **د معاملې لوري د حساب صورت:** دغه سند د هغو ورکړو فهرست دی، چې د نړیوال بانک له خوا وړاندې کېږي.یاد ســند، د مســتقیمو ورکړو، د ځانګړي حساب د نوي ورکړو، بیا ورکړو او د بیا تمویل د لومړنیو امانتونو په تړاو وي. دغه ســند کولای شــو، د شفر او اړونده شمېره په دننه کولو سره د نړیوال بانک له وېبپاڼې څخه ترلاسه کړو.

مالي ځارنیز رپوټ: دغه سند له دوره یي مالي رپوټونو څخه عبارت دی، چې د وزارتونو او مالیې وزارت له خوا ترتیب او نړیوال بانک ته وړاندې کېږي.

کلني رپوټونه

– د مشورتي کمپسیون، مدیره پلاوی او نورو د لېدنې کتنې یادښتونه.

– **د پېرېدنې ســندونه:** د پېرېدنې ســندونه، وړاندیزونه، د بیه اخیســتنې پاڼې، د تړونونو د ارزونې رپوټ، د ارزونې کمپسیون لېدنې کتنې، اعلانونه او داسې نور په بر کې نیسي.

– تړونونه، د پېرېدنې امر – دغه ســند یا تړونونه، د کار، جنســونو، مشورې، زده کړې، تفتیش او داسې نورو د وړاندې کولو په موخه ترسره کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- بېلونه
- ملاتړ سندونه
- د ګمرکي عوارضو د تصفيې سندونه
- د کريډټونو ليتراف او بانکي ضمانت
- د لېږدونې په درشل د جنس سندونه
- د ثابتو شتمنيو د ثبت دفتر
- د پروژې د پايلې رپوټونه
- **د حســابدارۍ سيســتم:** په هغو پروژو کې، چې د ARTF GRANT (د افغانستان لپاره د نړيوالو مرســتو صندوق) له خوا تمويلېږي، د افغانســتان د شتو اړتياوو له مخې، په دې هېواد کې د AFMIS (د افغانستان د مالي مديريت معلوماتي سيستم) په نامه، د حسابدارۍ له يو سيستم څخه کار اخيســتل کېږي. د دغو مرســتو د لګښــت له چارو څخه څارنه, د نړيوال بانک له خوا د ګومارل شــوي اســتازي له خوا صورت مومي. بايد ووايو، چې د ملګرو ملتونو په پرمختيايي پروژو کې، د دغو پروژو د حســابدارۍ چارې د UNDP موسســې د کارکوونکو پر غاړه دي. دوی دغه چارې د (اتلس) په نامه د مديريت له معلوماتي سيستم څخه په ګټه اخيستنه ترسره کوي.
- د نړيــوال بانک پرمختيايي پروژې، په معمول ډول د پرمختيايي بوديجې يوه برخه جوړوي. د دغو پروژو د حساب چارې، د SPECIAL ACCOUNT (دځانګړو ورکړو واحد) په نامه دفتر له خوا، چې د ماليې په وزارت کې مستقر دی، تنظيم او ترسره کېږي.

د ســندونو حسابي يادښــتونه او د نړيوال بانک اسناد او د دغه بانک د پروژو پورې اړوند نور معلومات، د ځانګړو تادياتو د واحد له خوا په ماليه وزارت کې ساتل کېږي او دغه معلومات ټول د AFMIS په نامه په يو کمپيوټري حسابدارۍ سيستم کې ثبت او ساتل کېږي.

ياد سيستم په داسې بڼه تنظيم شوی، چې د معاملې ټولې خواوې ورته لاسرسۍ ولرلای شي؛ يعنې په دغه سيستم کې کولای شو، د پوښتنې په درجولو سره، په اتومات ډول خپل ځواب ترلاسه کړو.

د کنټرول او تفيش اداره بايد دغه ســافټ وير ته لاسرســۍ ولري او د تفتيش د لاغېزمنتيا په موخه بايد ترې د کار اخيســتلو وړتيا ولري. په دغه سيســتم کې، هره پروژه او هره مرســته، ځانته ځانګړی کوډ لري او د هرې پروژې د رسيداتو او ورکړو په اړه له اړوند کوډ څخه کار اخيستل کېږي.

په دغه سيستم کې ټولې ورکړې، د م-۱۶ د فورم او بانکي معاملو او زياتره د بانکي حساب د صورت له مخې، ځای پر ځايېږي.

- **مــالي صورتونــه:** د پروژې مالي صورتونــه، د ماليې وزارت له خوا د نغدي حســابدارۍ او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

حسابدارۍ سکټور د نړیوالو معیارونو د کړنلارو په پام کې نیولو سره ترتیبېږي.

مالي صورتونه لاندې موارد په بر کې نیسي:

- د مالي کال په بهیر کې، د نغدي رسیداتو او د تادیاتو لنډیز.
- د مستقیمو ورکړو، د نویو ورکړو (پرداخت های مجدد) او بیا ورکړو (بازپرداخت ها) لنډیز.
- د ځانګړي حساب لنډیز.
- د بانک د تطبیق صورت.
- مالي صورتونه، په خپله د مالیې د وزیر یا معین له خوا لاسلیک کېږي.
- د حسابي معاملو د پړاوونو تېرول.

د معاملو ډولونه: په ټولیزه توګه دوه ډوله معاملې شتون لري:

۱- ورکړې

۲-رسیــدونه

۱- د ورکړو معاملې: د عامه اداري واحد Grantmanagement Unite Gmu په اړوند وزارت کــې، د پــروژې د کوډ جوړونــې پاڼــه (Project Coding Sheet) او د D-۱ فورم یا د تخصیص فورم ترتیبوي او د تخصیص او منظورۍ په موخه، د پرمختیایي بودیجې او بهرنیو اړیکو ریاســت ته یې لېږي.

د بودیجــې ریاســت، د پروژې د کوډ جوړونې پاڼه او د D-۱ فــورم، د تخصیص تر ثبتولو او منظورۍ وروســته، اړوند وزارت ته لېږي. د مرجع تر تصویب وروســته، د ځانګړو تادیاتو واحد، ســندونه چکوي او ارزوي. د ســندونو د سموالي په صورت کې به، د شتمنیو چک ترتیب او د اجرا او منظورۍ په موخه یې، د خزاینو ریاست ته لېږي.

کــه د ځانګړو تادیاتو واحد، یاد چک په مســتقیمه توګــه اجرا کړي، مراجعو به یاد چک د مســتقیمو ورکړو د ټاکل شــویو محدودیتونو په رڼا کې، تر څېړنې او غور لاندې نیسي. که چېرې، د مســتقیمې ورکړې په موخه، لــه معقولیت څخه یې ډاډمن شي، نــو د ځانګړو تادیاتو واحد به د ورکــړې غوښــتنلیک ترتیب او د منظــورۍ په موخه، نړیوال بانک ته لېــږي. د ځانګړو تادیاتو واحد د خزاینو ریاســت د منظورۍ تر اخیســتلو وروسته، د مستقیمې ورکړې په موخه د اخیستلو (برداشــت) غوښــتنلیک د حامي ســندونو په ضمیمه، نړیوال بانک ته لېږي. یاد بانک رارسېدلی غوښتنلیک تر غور او ارزونو وروسته اجرا کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رســېد معاملې: څېنې رسېدونه، د نوي ورکړې (مجدد پرداختونه)، بیاورکړې (بازپرداخت) او ټولېزې ورکړې (کلي پرداختونو) د لومړني امانت، له مدرک څخه وي.

د معاملو د رســېدونو او د ورکړو د رســېدونو د اجرا پروسه سره یو شانته وي، خو لږ توپیرونه پــه کې لیدل کېږي، هغه هم د ســندونو او مدرکونو د وړاندې کولــو له پلوه، چې په لاندې توګه توضیح کېږي:

په لومړي ګام کې، ځانګړي تادیات، د اخیستنې غوښتنلیک ترتیب او د منظورۍ لپاره د خزاینو ریاســت ته یې لېږي. که چېرې د ورکړې غوښــتنلیک نوی وي، د لګښــتونو هغه صورتونه، چې د ځانګړي واحد له خوا ترتیبېږي هم، د ورکړې له غوښــتنلیک سره ضمیمه کېږي، د یادو لګښــتونو صورتونه، چې د اجرایي نمایندګۍ له لارې ترلاسه شوی، هم د ضمیمې په بڼه ورسره یوځای کېږي.د ځانګړو تادیاتو واحد د خزاینو ریاســت د منظورۍ تر لاســه کولو وروسته، اخیستنه (برداشت) د ورکړې په موخه د حامي ســندونو په ضمیمه نړیوال بانک ته لېږل کېږي؛ دغه ســندونه تر غور او ارزونې وروسته د نړیوال بانک له خوا اجرا کېږي.

د تفتیش کړنلاره په معمول ډول په دوو بڼو ترسره کېږي:

١- له پورته نه ښکته کړنلاره.

٢- له ښکته نه پورته ته کړنلاره.

١- پــه لومړی ډول کې، د تفتیش پلان له مالي صورتونــو څخه جوړېږي او د څېړنې په موخه اقــلام او بېلګــې ټاکل کېږي. د دغــه ډول له مخې به مفتش د اقلامــو د څېړلو په موخه، کنټرولي سیســتم تر غور او څېړنې لاندې نیسي او څېنې حقیقي تجربې هم سرته رسوي. د بېلګې په ډول، که د پېربېدنې موخه اجناس وي، نو د کورنی کنټرول سیســتم، د پېربېدنې د بهیر خطرونو، رســېد، زېرمې او د جنس د وېشــلو مسئلې ته زیاته پاملرنه کېږي. باید څرګنده کړو، چې دغه کړنلاره، په قانوني تفتیش کې زیات کارول کېږي.

٢- په دویم ډول کې، مفتش به د کنټرول ټول سیستمونه تر څېړنې لاندې نیسي او په بېلابېل ډول معاملې له اصلي منبع څخه ټاکي. دغه کړنلاره په معمول ډول په کورنیو او دولتي تفتیشونو کې مناسبه وي. ځکه چې، په دې ډول ارزونه کې، کنټرولي اغېزمنتیا او د معاملو سموالي ته زیاته پاملرنه کېږي.

– د نړیوال بانک د پروژو په تفتیش کې، د هغو مالي صورتونو په اړه، چې د مالیې وزارت له خوا ترتیبېږي، نظر وړاندې کېږي او دغه کړنلاره له پورته نه ښکته اجرا کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

— له هغه ځایه، چې د نړیوال بانک پروژې او برنامې په بېلابېلو ولایتونو کې، د بېلابېلو وزارتونو له خوا پلي کېږي، تفتیش یې په داسې یوه بڼه ترسره کېږي، چې تولې ساحې په بر کې ونیسي. پر دې بنسټ، له خپلو حامي سندونو سره د م- ۱۶ فورمونه، ټرونونه، رپوټونه، ځای، د زېرمې د ثبت دفتر، د کمیت بېل، د معاشونو جدول او داسې نور ټول ارزول کېږي.

— د تفتیش د پیلېدو په موخه اړیکې.

د افغانستان د بیارغونې لپاره د نړیوالو مرستو د صندوق (ARTF) تفتیش:

دغه صندوق عملیاتي بودیجه، د پانګې اچونې برنامې او د ملي یووالي مرستې تمویلوي.

د پولیسو او نور پوځي لګښتونه د دغه صندوق له خوا نه تمویلېږي.

دغــه صندوق تر ۱۳۸۵ کاله پــورې د ۵۹۷ میلیونو ډالرو په شــاوخوا له عملیاتي بودیجې سره مرستې کړي او د ۱۳۸۴ کال د مرستو کچه یې ۲۸۸ ملیونه امریکایي ډالرو ته رسېږي.

له دغه صندوق سره د ۲۴ هېوادونو له خوا د پیسو مرسته کېږي.

ARTF - هغه صندوق ته وایي، چې د بېلابېلو هېوادونو له خوا ورسره مرستې کېږي. د دغه صنــدوق مدیریت د نړیوال بانک پر غاړه دی، لــه هغه ځایه، چې کورني عواید د عادي (عملیاتي) بودیجــې لګښــتونه نــه شي پوره کولای، نو له دې امله، له یادو مرســتو څخــه د هېواد د عملیاتي بودیجې د پیاوړتیا په موخه په ځانګړي توګه د پانګې اچونې د برنامو لپاره، ګټه اخیستل کېږي.

د تفتیش څرنګوالی

د هغــه مخکني توافق له مخې، چې په دې اړه یې صورت موندلي، یادې مرســتې د بلاعوضو مرســتو له جملې څخه دي، له دې امله، د دغه صندوق د تفتیش موخه یا کړنلاره او میتودولوژي د نړیوال بانک د هغو مرســتو له تفتیش سره ورته دی، چې د پرمختیایي پروژو په برخه کې ترې ګټه اخیستل کېږي، خو د هغه تعلیمات پاڼې له مخې، چې په دې تړاو ترتیب شوی، له دغو مرستو څخه لاندې لګښتونه نا معقول ګڼل کېږي:

– له دغه صندوق څخه د پولیسو او پوځي ارګانونو تمویل معقول نه دی.

– پانګه ییز لګښــتونه لکه: د نړیــوال بانک له هوکړې (توافق) پرتــه، د ځمکې پېرېدنه او د ودانیو جوړول.

– لــه دغو مرســتو څخه د تفتیش اصلي موخه، د هغو لګښــتونو د معقولیــت په تړاو د نظر وړاندې کول دی، چې د دغه صندوق له خوا ترسره کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ARTF لپاره د حسابدارۍ مشخص ټکي

– د دغه صندوق له وجوهو څخه لګښتونه، د – م ۱۶ د هغه فورم، له مخې ورکول کېږي، چې د وزارتونو له خوا ترتیبېږي؛ او د – م ۱۶ د هر فورم دلګښت سند په جلا ډول ترتیبېږي.

– په ولایتونو کې اجرا شوي لګښتونه، د حسابې سند له لارې، په حسابي سیستم کې داخلېږي. او د ولایتونو لپاره د حسابۍ مشخص سند موجود دی.

– حامي سند د لګښت له صورت سره یوځای، د – م ۱۶ په فورم کې شامله وجه ښیي.

– معاشونه د – م۱۶ فورم له مخې ثبت او اجرا کېږي.

د ARTF پلان جوړونه

د یادو مرستو پلان په داسې بڼه چمتو کېږي، چې زیات وزارتونه او ولایتونه په بر کې ونیسي.

د اقلامو بېلګه اخیستنه یا غوراوي:

د تفتیــش وړ اقــلام، د بیې او د معاملو د هغې مرجع د فعالیت په پام کې نیولو سره، چې په کمپیوتر کې ثبت دی، د بېلګې پر بنسټ ټاکل کېږي. د بېلګې اخیستنې د میتودولوژۍ پر بنسټ، له ۴۰ تر ۶۰ ســلنې پورې وزارتونه د بېلګې اخیســتنې لپاره مساعد دی، چې دغه محدوده کولای شي، له ۸۰- ۹۰ سلنې پورې لګښتونه د تفتیش تر پوښښ لاندې راولي.

د تفتیش لپاره د اقلامو د ټاکنې په بهیر کې، لاندې ټکي په پام کې نیول کېږي:

د معقولو لګښــتونو کچه: په هغو مراجعو کې، چې د معقولو لګښــتونو کچه پکې زیاته وي، باید د تفتیش لپاره وټاکل شي.

د نامعقولو لګښــتونو کچه: هغه مراجعو کې، چې د نامعقولو لګښــتونو کچه پکې زیاته وي، هم د تفتیش لپاره ټاکل کېږي.

د تېر کال پوښــښ: هغه مراجع، چې لګښــتونه یې زیات نه وي، خو په تېر کال تفتیش شوي وي، د بیا لپاره باید تفتیش نه شي.

تر بېلګې اخیستنې وړاندې: د تېرو کلونو د کتنو له مخې، هغه اداري ، چې د تېروتنو موارد پکې زیات وي، باید د تفتیش لپاره وټاکل شي.

لــه هرې مرجع څخه په منځنۍ توګه له ۳۰-۶۰ پــورې بیلګې د تفتیش لپاره ټاکل کېدای شي. زیاترې بېلګې باید د هغو پېښــو له ډلې څخه وي، چې د ARTF د څارنیز اســتازي له خوا څېړل شوی نه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ولايتونو او دويم واحدونو کې د تفتيش چارې، د ادارو او وزارتونو په څېر وي. مفتش بايد د کورني کنټرول سيستم تر غور او څېړنې لاندې ونيسي.

د ملګروملتونو د پرمختيايي پروژو UNDP تفتيش

د پرمختيايي پروګرام UNDP د سازمان د تفتيش چارې په بشپړ ډول د نړيوال بانک د مرستو څانګې له تفتيش سره ورته دي. په دې څانګه کې د هېوادونو له خوا د مرسته شويو پيسو چارې، د نړيوال بانک په څېر، د ملګرو ملتونو د دفتر له خوا سمبالېږي.

د UNDP پروژې، NABDP, LOTFA، د سـيمه ييزې پرمختيا پروګرام، د نشـه يي توکو پر وړاندې مبارزه، د وچکالۍ له منځه وړل، د افغانســتان د بشر حقوقو له کمېســيون سره مرسته او ICT يا د مخابراتي شبکو پراختيا په بر کې نيسي. د ملګرو ملتونو پرمختيايي پروګرامونه، دوه ډوله پروژې په بر کې نيسي:

د DEX يا مستقيمې پروژې: دغه پروژې په مستقيمه توګه د ملګرو ملتونو د دفتر له خوا اجرا کېږي، چې د کنټرول او تفتيش د ادارې د څېړنو او تفتيش له محدودې څخه بهر دی. همدارنګه پيسې يې د اجرايي او يا وزارتونو د استازو له دخالت پرته اجرا کېږي.

د NEX پروژې: هغه پروژې دي، چې پيســې يې د اجرايي استازي يا د اړوند وزارت د نماينده په دخالت سره اجرا کېږي. د ملګرو ملتونو په پروګرام کې لګښــتونه، په CDR يا د لګښــتونو په صورتونو کې وړاندې کېږي. د لګښــتونو صورتونه، په هغو دريو مياشــتنيو رپوټونو او د تادياتو په لست پورې اړوندېږي، چې د ملګرو ملتونو د دفتر له خوا طی مراحل شوي وي.

د ارزونې وړ سندونه

- د CDR لګښتونو صورت.
- د کال د ربع مالي رپوټونه.
- د پروژې، تخصيص او بوديجې سندونه.
- د مستقيمو غوښتنو لست.
- خدماتي او مشورتي تړونونه.
- د – م۱۶ فورم، د بانکي حساب صورت، د نغدي او جنسي شتمنيو د ثبتولو دفتر.
- نور سندونه لکه: د لېږدونې، ټرانسپورټ، بانکي تضمين، د بيمې او د اجناسو د قيديت سندونه.
- د پروژې لارښود، د مشورتي ډلو يادښتونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

– د UNDP د حســابونو حسابي سیســتم، د اتلس په نامه په یو نړیول سیتسم کې ترتیب او ساتل کېږي.

د ملګرو ملتونو د پروژو په تفتیش کې باید د CDP سموالی وارزول شي. مفتشین باید په CDP کې د شاملو معاملو لست، د ملګرو ملتونو له مرکزي دفتر څخه انتخاب او تر څېړنې لاندې ونیسي.

د تادیاتو پورې اړوند د لګښــتونو او نور بنسټیز سندونه، چې د ځانګړي حساب له لارې ترسره شوي، د وزارتونو په اجرایي څانګه کې موجود وي او باید له هغې لارې تر ارزونې لاندې ونیول شي.

– د ملګــرو ملتونو په پــروژو کې د رعایت وړ پیرېدنې کړنلارې ترڅنــګ، د پیرېدنې دولتي مقررې هم د تطبیق وړ وي.

– د پولیســو LOTFA هغه لګښتونه، چې د UNDP له خوا ورکول کېږي، سندونه یې باید د اجرایي څانګې او د کورنیو چارو او مالیې وازتونو له خوا وارزول شي.

– د UNDP پــورې د اړوندو پــروژو په پلټنو او څېړنو کې، په معمــول ډول د تفتیش کتنې لاندې نیمګړتیاوې لري:

– نامعقول تادیات.

– بې اساسه تادیات.

– تر بودیجې لوړ لګښتونه.

– د کتګوریو ناسم تصنیف.

– د پیشکیو نه تصفیه.

– هغه مالیات چې ندي تر لاسه شوي.

– د مالیاتو نه وضع کول او بېرته یې نه تادیه کول.

– د تهیې او تدارکاتو د مقررې په پام کې نه نیول.

– اضافي او یا له تړون څخه بهر تادیات، د تړونونو ورک کېدل.

– د پروژې او د قراردادیانو د افر نا بشپړه پاتې کېدنه.

– د جریمې نه اخیستل.

– له منظورۍ پرته د تړون بیا نوي کول.

– د بانکي تضمین نشتوالی.

– د ثابتو شتمنیو د ثبت دفتر نشتوالی.

– د شتمنیو د فزیکي څېړنې نشتوالی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د پروژو د بشپړېدو په چارو کې ځنډ.
- د نغدي – بيلانسونو د دفترونو د ترتيبولو او د ساتنې نه ترتيب.
- د اداري پر نيمګړتياوو، کمزوريو، ظرفيتونو او داسې نورو باندې د څارنې نشتوالی.
- د پروژې په ورو پرمختګ او له مرسته شوو پيسو څخه کار نه اخيستل.
- د کلنۍ رپوټ نه برابرول او د مديريتي سيستم نشتوالی.
- په نړيوال بانک کې د CDR اوQFR-FMR حسابۍ ناسموالی.
- د پروژې د ترل کېدو پر مهال د نغدو او پيشکي پيسو بېرته نه اخيستل.
- له يو بل سره په اړوندو څانګو کې د پروژې د همغږۍ نشتوالی.

د مرستو د پلټنې او ارزونې په تړاو، د نړيوال تفتيش له ستندردونو سره سم، د تفتيش د نظر څرګندول:

- **د موافق نظر څرګندول:** موافق نظر هغه مهال وړاندې کېږي، چې مالي صورتونه، په ټولو مهمو برخو کې، په مناسبه بڼه او له مالي رپوټ سره په مطابقت ترسره او وړاندې شوي وي.
- د ځانګړې موضوع په ټينګار سره د تعديل شــوي موافق نظر څرګندول: په دې برخه کې، هغــه موضوعات، چې مالي صورتونه اغېزمنوي، د بيا بحث لپاره تر نورو موضوعاتو بيلېږي؛ يعنی هغــه موضوع، چې پايلې يې په راتلونکــي پورې تړاو ولري او کېدای شي، په راتلونکي کې پر مالي صورتونو اغيزناک وي.
- **د مــشروط نظــر څرګندول:** هغه مهال مطرح کېږي، چې د موافق نظر د وړاندې کولو لپاره امکانات نه وي او د مشروطوالي موضوع په کې جوته وي.
- په مسووليت کې د نظر څرګندول (د نظر نه څرګندول) دغه نظر هغه مهال وړاندې کېږي، چې مفتش پر دې و نه توانېږي، چې د تفتيش مناسب مدرکونه ترلاسه کړي.
- **د مخالــف نظــر څرګندول:** هغــه مها ل وړاندې کېــږي، چې ډېرې عمــده سرغړونې، مالي صورتونــه په بې ســاري توګــه اغيزناک کړي وي؛ يعنې د روڼتيا د نشــتوالي او يا د مالي صورتونو د نيمګړتيا له امله، مخالف نظر وړاندې کېږي.

د تفتيش د لاسته راوړنو ممکنه دليلونه:

هغه دليلونه، چې له مخې يې د تفتيش لاسته راوړنې وړاندې کېږي.

- د قوانينو او مقررو په پام کې نه نيول.
- د د ندې په ترسره کېدا کې د کارکوونکو د لارښوونې په موخه د کړنلارې نشتوالی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د ناظرینو د څارنېز کفایت نشتوالی.
- انساني تېروتنې (هغه تېروتنې، چې کارکوونکي يې د کار په بهير کې مرتکب کېږي).
- د کړنې او یا دندې د ترسره کېدو په موخه د کفایت نشتوالی (کارکوونکي، مهارت، وجوه او داسې نور...) د سمونې سپارښتونه.
- هغه لوري، چې سپارښــتنه ورته کېږي، باید مشــخص شي، څو په راتلونکي کې يې اصلاح او تطبيق ته پاملرنه وشي.
- د خبرتیا او د اجرااتو د ښه والي په موخه، د مديريت د څانګې ځوابونه، بايد د مديريت په ليک کې ځای پر ځای شي.
- همدارنګه مفتش کولی شي، چې د ښو کړنو په تړاو، که وجود ولري هم خپل نظر څرګند کړي.

د تفتیش د رپوټ او د مديريت د ليک د بېلګې په اړه لارښود:

د تفتيش رپوټ، د تفتيش د کار وروســتنۍ پايله ده، چې د تفتيش موندنې، سپارښــتنې او د نظر څرګندونې په بر کې نيسي. د مرستو او کريدټونو د ارزونې او پلټنې د پايلې په تړاو د تفتيش رپوټ لاندې مطلبونه په بر کې نيسي:

۱- د افغانستان د جمهوري رياست مخاطب.

۲- سریزه.

۳- د تفتيش تر څېړنې لاندې مرجع مسووليت.

۴- د تفتيش حدود او پولې.

۵- نظريې.

۶- د نظر څرګندول.

۷- تاکيدات.

د مديريت ليک

د مديريــت ليک د سپارښــتنو يوه ټولګــه ده. د چې تفتيش لاندې مرجــع د اداري څانګې د قناعــت لپاره، د مديريت په ليک کې، د مخکنۍ پلټنې د رپوټ سربېره، نور موارد لکه، د کنټرول پــه سيســتم کې نيمګړتيــاوې، د قوانينو او مقررو په پام کې نه نيونه، په کافي اندازه د ســندونو نه ســاتنه، د لګښــتونو په برخه کې نيمګړتياوې، ناسم اجراات، بيا تمويلول او په معاملو کې نورې سرغړونې هم شاملېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مدیریت لیک لاندې مطلبونه په ځان کې رانغاړي:

- لرلید، سریزه.
- د تفتیش موخې.
- د تفتیش پراختیا او میتود.

سیستمونه او کنټرولونه

- د حسابدارۍ نظم یا تنظیم.
- د حسابدارۍ سیستمونه.
- د حسابدارۍ تګلارې، کړنلارې او ډولونه.
- معلوماتي سیستمونه او د کورني کنټرول ځانګه.
- د تېرو کلونو پورې اړوندې مسئلې.
- د پروژو پورې اړوندې لاسته راوړنې.

د تفتیش کړنلارې د تطبیق څرنګوالی

د ملګرو ملتونو د سازمان د انتوسای (INTOSAI) تفتیش د معیارونو له مخې، د مفتشینو کړنلارې او مسوولیتونه په لاندې توګه دي:

مفتشین مکلف دي، څو ترپلټنې لاندې مرجع له وضعیت څخه بشپړ معلومات ولري؛ لکه: کنټرولي نیمګړتیاوې، د تېروتنو او معاملو یا د نامعمولو پایلو، د ضوابطو د ساتنې او خوندي کولو په تړاو بې کفایتي، چې د درغلۍ، د ناقانونو او یا نامناسبو لګښتونو، تر منظورۍ مخکې کړنو، ضایعاتو، په کار نه پوهیدنو او یا د رښتینولۍ د نشتوالي څرګندوی وي.

د اسیایي تفتیش عالي موسسې (ASOSAI)، د درغلۍ او اداري فساد د اصطلاحاتو په باب داسې تعریفونه وړاندې کوي:

۱- درغلي د هغو عمده حقایقو او معلوماتو پټول دي، چې په ټولیزه توګه د ناقانونو او بې ځایو مالي رسیدونو موندونکی وي.

۲- فساد، د کارکوونکو او یا یو شخص د ګټو د خوندي کولو لپاره د ناقانونو حقوقو د وړاندې کولو یا منلو په وسیله له عامه واکونو څخه د ناوړې ګټې اخیستنې او یا یې د اغیزناک کولو په موخه له هڅې او کوښښونو څخه عبارت دی.

۳- د تیروتنې یا بې نظمۍ اصطلاح، ترپلټنې لاندې مرجع په ضوابطو یا مالي صورتونو کې، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

غیرعمدو تېروتنو یا د موخې د ناسمې څرګندونې یا د ځېنو مبلغونو د ښکاره کولو په معنا ده.

۴- د درغلۍ او تېروتنې یا خطا ترمنځ توپیر دا دی، چې درغلي په قصدي توګه سرته رسېږي، په داسې حال کې، چې تېروتنه یا غیرقصدي وي یا په سهوې سره ترسره کېږي.

د مفتشینو او دولت مسوولیتونه

د اداري مسوولیتونه

۱- اداره مکلفه ده، چې له همداســې اداري درغلیو او نورو ګډوډیو او تېروتنو څخه مخنیوي وکړي. همدا راز د هغو شــتمنیو د ســاتنې او خوندي کولو مسوولیت لري، چې د دوی تر کنټرول لاندې وي.

۲- تر هغه مهاله، چې اداره د تېروتنو د مخنیوي مسوولیت پر غاړه لري، باید د همداسې پېښو د رامنځ ته کېدو په کچه کې د کموالي راوســتو په تړاو د سیستم له اغېزمنتیا څخه ډاډ ورکړي. په ځانګړې توګه د لاندینیو موردونو په تړاو:

– د یوحسابی اغیزناک سیستم رامنځ ته کول.

– د کورني کنټرول د یو سیســتم مناســب عملیات (د منظورۍ د کنټرولونو او هغو کنټرولونو په ګډون، چې د دندو تفکیک په بر کې نیسي.)

- د مســلکي چلند د دســتور په اړه د کارکوونکي له خبرتیا څخه ډاډ ترلاســه کول او له قانوني لزومیتونو څخه څارنه. همدار راز د دغو قانوني مجبوریتونه په رڼاکې د کړنلارو او شرایطو له کړنې څخه ډاډ ترلاسه کول. مفتشین د درغلیو او یا نورو بې نظمیو او ګډوډیو د مخنیوي مسوولیت لري.

۳- له دې سره سره، چې منل شــوي کړنلارې باید داســې طرح او ډیزاین شي، چې له یو مفتش څخه په مناســبه توګه هیله وشي، چې ترتفتیش لاندې مرجع په مالي صورتونو کې د عمده ناســمو څرګندونو په تړاو، که هغه عمدي وي یا ناعمدي، څېړنه وکړي، کېدای شي، یادې ناسمې څرګندونې د درغلیو او اداري فســاد او همدارنګه د تیروتنو په وســیله راڅرګندې شي. پر دې بنســټ، مفتش باید د درغلۍ او اداري فساد موضوع د تفتیش ترسره کېدل په دوو پړاوونو کې په پام کې ونیسي؛ یعنې د پلان جوړونې په پړاو او اجرایي پړاو کې.

د ښاروالیو تفتیش

لومړۍ برخه:

د ښاروالیو بنسټیز مکلفیتونه او دندې: ښاروالي یو ټولیز حکمي – حقوقي شخصیت دی، چې له قانون او نورو تقنیني ســندونو سره ســم د ورسپارل شویو دندو له لارې د ښارونو د اوسیدونکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښوليزو اړتياوو د تامينولو چارې په مخ بيايي.

د کابل ښــاروالۍ د افغانستان د اسلامي دولت د تشــکيل يوه څانګه ده، چې خپلې دندې او واکونه د ښــاروالیو د قانون په رڼا کې سر ته رســوي. د کابل ښاروالۍ يوه خپلواکه اداره ده، خو د نورو ولايتونو ښاروالۍ د سيمه ييزو ارګانونو د خپلواکې ادارې په عمومي رياست پورې تړلې دي.

ښاروالۍ د خپلو فعاليتونو په ساحه کې، ښاري ښوليزې طرحې (ماسټر پلان) لري، چې د ماسټر پلان د ښوليز پلان طرحه، له ښــاروالیو سره په ســلا د ښــاري پرمختيا وزارت له خوا برابرېږي او د وزيرانو شورا تر منظورۍ او تاييد وروسته پلي کېږي.

له ماسټر پلان څخه څارنه او کنټرول د ياد پلان د طرح کوونکي اداري او ښاروالۍ پر غاړه دی.

د کابل ښاروال د قانون له حکمونو سره سم د ولسمشرۍ مقام له خوا ټاکل کېږي.

د ښاروالۍ تشکيل او بوديجه د ښاروالۍ له خوا ترتيب، اداري شورا يې تاييد او د ماليې وزارت تر ارزونې وروســته، د قانون له حکمونو سره ســم د دولت په بوديجه کې منعکس او د پړاوونو د تېرولو په موخه د وزيرانو شورا ته وړاندې کېږي.

د ښــاروالیو بوديجې له دوو عادي او پرمختيايي برخو څخه تشکيل شوی، چې لګښتونه يې د ترلاسه شويو عوايدو په وسيله تمويلېږي.

په هغو حالاتو کې، چې د پرمختيايي پلان تطبيق د ښاروالۍ له مالي وجوهو څخه ناشونی وي، نو د دولت له بوديجې څخه ورسره مرسته کېږي.

د ښاروالیو عوايد په خپله ښاروالیو پورې اړه لري؛ ښاروالۍ د خپلو ترلاسه شويو عوايدو په پام کې نيولو سره خپل عادي لګښتونه له منظور شوي بوديجې سره سم چمتو کوي. د ښاروالیو د ټولو عايداتي سرچينو پيسې، د ځانګړي حساب له لارې بانک ته تحويلېږي.

د ښــاروالیو دندې او واکونه: ښــاروالۍ او ناحيې هره يوه په خپله محدوده کې لاندې دندې او واکونه لري:

۱- د هغو ښــاريانو لپاره، چې په اړونده سيمه کې اوسېږي، د معيشتي اسانتياوو د برابرولو په موخه د لازمو تدبيرونو نيول.

۲- د اړوندو مراجعو په وســيله، د ښاه ګانو، کاريزونو، حوضونو او د څښــاک اوبو د زېرمو د جوړونې، ساتنې او څارنې په موخه د لازمو تدبيرونو نيول.

۳- په ښــارونو او نواحيو کې د شــنو سيمو ســاتنه او رامنځ ته کول او همدا راز د شنو سيمو پراخول، د اړوندو ســيمو د پاکوالي او نظافت چارو ته پاملرنه او د ژوند چاپېريال ساتنې په موخه د اړينو تدبيرونو نيول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- په پلاني ممکنه سـیمو کې د خصوصي پانګه اچونې د جلبولو له لارې، د سـړکونو، سـپورټي ډګرونو، ټولیزو تشنابونو، حمامونو، منډه یی ګانو، مارکیټونو او فرهنګي او مدني مرکزونو د جوړولو په موخه د لازمو تدبیرونو نیول.

۵- له مقررې سره سم د اماکنو د بیو ټاکنه.

۶- له مقررۍ سره سم، د ښاروالۍ د ملکیتونو د کرایې تثبیت.

۷- د اړوندو ادارو په مرســته، د حمامونو، رستورانو، هوټلونو، مېلمستونو، سماوارونو، د لامبلو حوضونو، سالونونو او د نورو خوراکي توکو له پاکوالي او نظافت څخه د ساتنې او څارنې په موخه د اړینو تدبیرونو ترلاس لاندې نیول.

۸- د ژوند چاپیریال ساتنې او د ناروغیو له خپرېدو څخه د مخنیوۍ په موخه د اړوند تدبیرونو په پلي کولو سره، له روغتیایي موسسو سره د مرستې په موخه د اړینو تدبیرونو نیول.

۹- له اړوندې مقررې سره ســم د هستوګنې کورونو او سوداګریزو سیمو د جوړولو په موخه د ځمکې نومرې د وېشلو په اړه د لازمو تدبیرونو نیول.

۰۱- د استملاک قانون له حکمونو سره سم د ځمکو استملاکول.

۱۱- د هستوګنې مرکزونو، سیمو او کوڅو د رامنځ ته کولو او جوړولو او د سړکونو د ساتنې او څارنې په چارو کې د ونډې اخیستنې په موخه د اړینو تدبیرونو نیول.

۱۲- د اړوندو ادارو له خوا، د ترانسپورټي وسایطو د سالمې ودې لپاره د لازمو تدبیرونو نیول.

۳۱- د خوراکــي توکــو په برابرولو او وېشــلو او د ژوندانه خدمتونو د ښــه والي په برخه کې د مرستې په موخه د تدبیرونو نیول.

۴۱- د بیو او د اندازه کولو له وســایلو څخه څارنه (کنټرول) او په اړونده ســیمه کې د مټریک سیستم تنظیمول او عامول.

۵۱- د سپورټ او بدني روزنې د پرمختیا په برخه کې د لازمو تدبیرونو نیول.

۶۱- د تنظیفي او د ښاري خدمتونو د نورو ګټورو فعالیتونو په ترسره کولو کې د خلکو د مرستو راجلبول.

۷۱- د اړوندو ادارو د مرستو او همکاریو په جلبولو سره د تاریخي او فرهنګي اثارو او ابدو په ساتنه، څارنه او ترمیم کې د مرستې لپاره د لازمو تدبیرونو نیول.

۸۱- د وګړو د سرشمېرنې (دیموګرافی)په برخه کې د مرستې په موخه د اړینو ګامونو اخیستل.

۹۱- دقانون له حکمونوسره سم دښاري خدمتونو دمحصول ترلاسه کول.

۰۲- په اړوندو ســیمو کې د اړوندو ادارو په وســیله، د نالوستۍ پر وړاندې د مبارزې، د ټولیزو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او فرهنګي زده کړو د کچې د لوړولو، د خلکو د مسلکي زده کړو، د ټولیزو خدمتونو د شبکو، د ټولیزو زده کړو د موسسو او کتابتونونو د پرمختیا په چارو کې د مرستې په موخه، د لازمو تدبیرونو نیول.

۱۲- د قانون له حکمونو سره سم د لایحو تصویبول.

۲۲- د تر اثر لاندې ادارو او څانګو رهبري کول.

۳۲- اړوند ښار ته د خدمتونو د برابرولو په اړه د ناستو او غونډو رابلل او جوړول.

۴۲- د کلنۍ بودیجې، عوایدو او لګښتونو پلان د تطبیقولو په برخه کې ګامونه اخیستل او په لګښتونو کې د سپما په موخه د تدبیرونو نیول.

۵۲- د اداري شورا د پرېکړو پر اجرا څارنه (کنټرول).

۶۲- په ښاري سیمه کې د ترافیکي ودانیو او تاسیساتو په اړه د نظر څرګندول.

۷۲- د څارویو د حلالولو د ځای ټاکل او د قصابیو د روغتیایي چارو د ښه سمبالتیا په موخه پرې څارنه.

۸۲- د نرخپاڼو وېشل.

۹۲- د شرط پاڼو، ژمنپاڼو، تړونونو او د ښاروالۍ د ملکیتونو د اجارې څېړنه.

۰۳- د ښار په دننه کې د ویالو او لښتیو جوړول، ترمیمول او پاکول.

۱۳- د مراجعینو د منلو چارې سمبالتیا، او د ښاریانو شکایتونو ته پر وخت او عادلانه رسېدنه او د خپل واک په دننه د کړنو او پرېکړو څارنه.

۲۳- د اړوندو مراجعو په همکارۍ، د سیمې لومړنیو او بېړنیو ټولنیزو او اقتصادي اړتیاوو ته رسېدنه.

۳۳- د مړو د ښخولو د سیمو (حضیرو) تثبیتول.

۴۳- د سرې میاشتې په همکارۍ په وړیا توګه د مجهول الهویه وو کسانو د تکفین او تدفین د چارو د سمبالښت په موخه د تدبیرونو نیول.

۵۳- د فني پلاوي د نظر پر بنسټ، د ورانېدو په درشل ودانیو د ړنګولو په اړه تصمیم نیول.

۶۳- د ښاروالۍ په استازیتوب د مرستو، ورکړو او اعانو منل او په دفترونو کې یې ثبتول.

۷۳- د اړوندې حوزې د امنیتی موظفینو په مرسته د خپلسریو ودانیو له جوړولو څخه مخنیوی.

۸۳- ښاري اصنافو ته د صنفي جوازلیکونو ورکول.

۹۳- د بهرنیو موسسو خدماتي کارکوونکو ته د جوازلیکونو ورکول.

۰۴- د اړوندو ادارو په مرسته د زېږېدنو، مړینو او بې ځایه کېدنې په اړه د موثقو رپوټونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

راټولول او ثبتول او اړوندو مراجعو ته يې سپارل.

۱۴- د نرخپاڼو کوټلې تطبيق.

۲۴- د قانونوالۍ او د ټولنې د ټولنيزې ارامتيا او نظم د ټينګښت په برخه کې مرسته.

۳۴- د سيمې د اوسيدونکو له قانوني ګټو څخه د دفاع په برخه کې مرسته.

۴۴- د ټولنې په ودانولو او ښاري فرهنګ په ټينګښت کې هراړخېزه مرسته.

د ښاروالیو ښاري خدمتونه

ټولې دولتي ادارې او موسسې او نور حقيقي او حکمي اشخاص مکلف دي، چې د قانون له حکمونو سره سم، د ښاري خدمتونو د ترسره کولو په بدل کې ښاروالۍ ته محصول ورکړي.

تر خپل ملکيت زياته تصرف شوې ځمکه

که چېرې مستحق کس د ښاروالۍ له خوا يوه نومره ځمکه ترلاسه کړې وي، خو د خپل ملکيت په سند کې له درج شوي مساحت څخه زياته ځمکه تصرف کړې وي او پر متصرفه ځمکه باندې ودانۍ هم جوړه کړې وي، نو ودانۍ يې په بشپړه توګه تخريب او اضافه ځمکه بېرته ترې اخيستل کېږي.

که تر ملکيت د زياتې ځمکې تصرف، ټوليزې ګټې زيانمنې نه کړي، نو په لاندې ډول اجراات ترسره کېږي:

۱- که چېرې د زياتې تصرف شوې ځمکې بيه، د ودانۍ تر بيې لږه وي، نو د ځمکې بيه د ورځې له نرخ سره سم، ښاروالۍ ته ورکول کېږي.

۲- که چېرې د اضافه تصرف شوې ځمکې بيه، د ورځې د بيې په پام کې نيولو سره د ودانۍ تر بيې زياته وي، نو د ښاروالۍ له خوا د ودانۍ بيه متصرف ته ورکول کېږي او ودانۍ د ښاروالۍ ملکيت ګڼل کېږي.

ښاروالۍ مکلفې دي، چې د ښاري پروژو تعميراتي نقشې په نمونوي بڼه (تيپيک او موډل) ډول چمتو او د ټاکلې بيې په بدل کې يې د اشخاصو په خوښه په لاندې توګه د هغوی په واک کې ورکړي:

۱- د هستوګنې ځمکې د نمونوي نقشې بيه، ټول تمام شوي لګښتونه جمع په سلو کې پنځلس سلنه ګټه.

۲- د سوداګريزو او صنعتي ودانيو د نقشې بيه، د ودانۍ د ټولې بيې په سلو کې دري سلنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک د اقتصادي فعالیتونو د ترسره کولو په موخه، د ښــاروالۍ په ملکیت کې له شــاملې ځمکې څخه کار واخلي، مکلف دی، چې ښاروالۍ ته د تهجایي محصول ورکړي.

هغه شــخص چې سوداګریز مالونه، د ښــاروالۍ مارکیټ، منډه يي او نورو ملکیتونو ته داخل کړي، مکلف دی، اړونده ښاروالۍ ته د تهجایي محصول ورکړي.

هغه ګاډي چې د ښاروالۍ په تمځایونو کې دربېږي، خاوندان يې مکلف دي، چې محصول ورکړي.

ښــاروالۍ کولی شي، چې د تهجایي محصول د خپلو اړوندو کارکوونکو په وســیله یا له قانون سره سم د ترونونو پر بنسټ راټول کړي.

د ښارونو په پاکوالي او سمسورتیا پورې اړوندې چارې

د ښارونو د پاکولو او سمسورتیا پورې اړوندې چارې د نورو اړوندو ادارو د همکاریو او مرستو په راجلبولو د ښاروالۍ له خوا ترسره کېږي. سربېره پر دې د ښار د نظافت او سمسورتیا د ارزښت د څرګندولو او بیانولو په موخه، د ډله ییزو رسنیو له خوا اغېزناک مطالب او رپوټونه خپرېږي.

ادارې او ډله ییزې رســنۍ مکلفې دي، چې د ښــارونو او سیمو د نظافت، پاکوالي او سمسورتیا په برخه کې د اغېزناکو مطالبو په خپرولو سره له ښاروالۍ سره مرسته وکړي.

د ښــار د پاکوالي او سمســورتیا په اړه، ښاروالۍ، ادارې، ښــاریان او تصدۍ ګډ مسوولیتونه او مکلفیتونه لري.

هغه شــخص تادیبېږي، چې په سړکونو، عامو لارو، تفریحځایونو، سیندونو، ویالو او لښتیو کې فاســد مواد او نورې خاورې خزلې اچوي، چې د ســیمې پاکوالي ته زیان ورسوي، هغه کسان، چې د سړکونو، عامو لارو او کوڅو اوبو لارې د بندېدو لامل ګرځي، نو د تاوان پر ورکونو مکلف دي.

هغه کســان، چې د شــاروالۍ له اجازې پرته، د سړکونو، پیاده رویو په کیندلو لاس پورې کوي، تر تادیب سربېره، د خسارې پر جبرانولو هم مکلف دي.

د صفايۍ محصول

د صفايۍ محصول، د نغدو پیســو له هغې ټاکل شوې اندازې څخه عبارت دی، چې هر کال د ښــاري خدمتونو د ترسره کولو په وړاندې د لاندې شرایطو له مخې له حقیقي او حکمي اشــخاصو څخه ترلاسه کېږي:

۱- په هغه صورت کې، چې دولت يې د ورکولو توان ونه لري.

۲- د صفايۍ محصول د کفایت او اړتیا د پوره کېدو په اندازه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- په هغه صورت، چې يې خلک په ورکولو قادر او د هغوی د ځوربېدو لامل نه شي.

۴- د صفايي راټول شوي محصول په نورو موردونو کې نه لګول کېږي.

ښاروالۍ د صفايۍ له پيسو څخه د لاندو خدمتونو په ترسره کولو مکلفيت لري :

۱- د ښاري سړکونو کرېږول، قيرول، رغول او روښانول.

۲- د سړکونو د دواړو غاړو او د ښار د نورو سيمو د ويالو او پلېو لارو جوړول، تشول او پاکول.

۳- په تمځايونو کې د چتريو (سايه بانونو) جوړول.

۴- د عمومي پارکونو او نورو شنو سيمو ښکلی کول او د ترافيکي څراغونو ساتنه او څارنه.

۵- د عمومي کتارو جوړول؛ ساتنه او څارنه يې.

۶- د ښاري او اطرافي ګاډو لپاره د تمځای (پارکينګ) جوړول.

۷- د مجهول الهويه وو دهغه جسدونو ښخول چې هويت يې نه وي معلوم نا پيژندل شوي.

۸- له ښاره بهر ته د اوبلنو او جامدو کثافاتو لېږودل.

۹- د ګرځندو پلورونکو له شتون څخه د پلېو لارو، پارکونو او تمځايونو تخليه کول.

۱۰- د مړو د پرېمنځلو لپاره د پرېمنځلو ځايونو جوړول.

۱۱- د ښار د حمامونو او غسل خانو لپاره د ځايونو ټاکل.

۱۲- د مقبرو (هديرو) لپاره د ځايونو ټاکل او د فاتحې لپاره د سالونونو جوړول.

۱۳- د هغو سيندونو او ويالو لپاره استنادي ديوالونه جوړول، چې د ښار په ساحه کې بهېږي.

۱۴- د ښار د داخلي پلونو او پلچکونو جوړول او رغول.

د حقيقي او حکمي اشـخاصو له نامنقولو جايدادونو څخـه د صفايۍ محصول د بيې د ټاکل شـوي جدول له مخې اخيسـتل کېږي؛ يعنې کله چې مفتشينو ته په ښاروالېو او ناحيو کې د مالي، حسـابي چارو او د عوايدو د څرنګوالي د څېړنې په موخه دنده سـپارل کېږي، نو دوی دې بايد تر ټولو وروستنې مرعی الاجرا لايحه راوغواړي او د فيصدي له مخې يې، د هستوګنو سيمو، د دولتي ادارو، د توليدي او صنعتي او د سوداګريزو ودانيو له درکه ترلاسه شوي عوايد وڅېړي او وارزوي.

د تمځايونو (اډو) محصول

ښاروالۍ د ښه ښاري خدمتونو د وړاندې کولو په موخه، په خپل ملکيت کې شامله يوه مناسبه سيمه د مسافر وړونکو ګاډو د درېدو لپاره ټاکي.

د تمځايونو په اړه هم ښـاروالۍ او هم چلوونکي او يا د ګاډو مالکين يو لړ مکلفيتونه لري. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښــاروالۍ مکلفیتونه عبارت دي له: د ادارو له موافقې سره ســم د ټمځایونو تثبیتول، احاطه کول، پاکول، اوارول او کرېږ اچول، د ګاډو لارښود او د محصول د راټولو پورې د اړوندو چارو سمبالول.

د دې ترځنګ د ګاډو مالکین هم مکلف دي، چې له اړوندو مقررو سره سم، محصول ورکړي. د ټمځای د داخلي نظم، دســپلین او نورو لارښوونو په پام کې نیول، د دوی له بنسټیزو دندو څخه ګڼل کېږي.

د مســافر وړونکو ګاډو چلوونکي مکلف دي، چې د ســپرلۍ تر (۲۱) کیلوګرامه په اندازه بار په وړیا توګه ولېږدوي.

دولتي مسافر وړونکي ګاډي د محصول له ورکولو څخه معاف دي.

د ښاروالۍ د ملکیتونو د کرایې تثبیت

د ښــاروالۍ ملکیتونه اپارټمان، دوکان، سرای، مســافرخونه، رســتورانټ، هوټل، مېلمستون، د مالونو ګدام، ژرنده، غرفه او هر راز هغه غیرمنقول ملکیت او تاسیسات، چې د معتبرونو سندونو له مخې، د ښاروالۍ په واک کې وي، په بر کې نیسي.

په ټولیزه توګه د تړون او کرایې په عقد کې دوه ډوله شخص؛ موجر او مستاجر شتون لري.

موء جرڅوک دی؟

کرایه ورکوونکی (موجر) هغه حقیقي یا حکمي شخص دی، چې خپل ملکیت په کرایه ورکوي.

مستاجرڅوک دی؟

کرایه اخیســتونکی (مســتاجر)، هغه حقیقي او حکمي شخص دی، چې د بل شخص ملکیت په کرایه اخلي.

تړونونه د یوه کال لپاره د اعتبار وړ دي؛ په استثنایي حالتونو کې د تړون ټمدیدول، د اړوندې ادارې په پرېکړه ترسره کېږي. د تړون تر پایته رســېدو وروســته، ملکیت د بیا لپاره په کرایه ورکول کېږي؛ باید یادونه وکړو، چې مخکني کرایه کښیناستونکي د لومړیتوب حق لري.

د تړون دواړه لوري مکلف دي، چې د تړون د فسخه کولو حالتونه د تړون په متن کې روښانه کړي؛ له دې پرته دواړه لوري د تړون د فسخ کولو حق نه لري. مګر د تړون د مودې د پایته رسېدو له امله. نور استثنایي حالتونه، له دغه امر څخه مستثنا دی.

که چېرې دواړه لوري غوښتي وي، چې په تړون کې د درج شویو شرایطو په پام کې نیولو سره تړون فسخه کړي، دوی مکلف دي، چې له ټاکلې مودې څخه یوه میاشت مخکې، د تړون د فسخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولو موضوع مقابل لوري ته ورسوي.

د یوه متر مربع ساحې، د تهجايي د کرایې د ټاکلو لپاره، چې عملا پکې سوداګریز فعالیت روان وي، لاندې فورمول پلي کېږي.

د کابل ښار د ماستر پلان طرحه او تطبیق

د کابل ښـار ماسـتر پلان د هېواد د پرمختیايي او اقتصادي پلان پر بنسـټ، د کابل ښـار د راتلونکې پراختیا په موخه، د ښـار د وګړو د شـاخصونو د ودې، د ښـاري ترانسپورټ د سیستم د پلاني جوړښـت، د انجنیري شـبکو؛ د صنعتي، هستوګني او خدماتي ساحو په پام کې نیولو سره په یوه ټاکلې موده کې پلي کېږي.

ماسـتر پـلان د ودانولـو د شرایطو رعایتول، د ماسـتر پلان د پلي کوونکو اشـخاصو، ادارو او موسسو وجیبې تفکیک او ټاکي.

د کابل ښـار د ماسـتر پلان توضیح او پلي کول، د بنسـټیزو ودانیو د طرح او تطبیق ریاست پورې اړه لري. د ماسـتر پلان د پلي کېدو په موخه، د ښـار بېلابېلو برخو ته په کتنې سره تفصیلي پلانونه طرحه کېږي.

په اړینو حالاتو کې د کابل ښـار د ماسـتر پلان تعدیل، د ماسـتر پلان د پلي کوونکي ادارې (ښاروالۍ) په وړاندیز، د وزیرانو شورا په تایید او د ریاست جمهوري په منظورۍ سره ترسره کېږي.

په ښـار کې د موسسـو او اشخاصو له خوا د پروژو طرح او د ودانیو جوړول، د کابل ښار له ماستر پلان سره سم ترسره کېږي.

د کابل ښـار د ماسـتر پلان د پلی کوونکي ادارې، ترافیکو ریاست، د مخابراتو ادارې، برېښنا، اوبه رسولو، او اطفاییې له اجازې پرته د سړکونو، پلیو لارو او عامه ډګرونو کیندل، جواز نه لري.

د ښـار په عامه شنو سیمو کې د هسـتوګنو، سوداګریزو، فرهنګي او ټولګټو ودانیو جوړول او همدارنګه د ښاري ساحې د ونو پرېکول او لېږدول جواز نه لري.

د هستوګنو، سوداګریزو او لوړپوړو ودانیو د جوړولو لپاره د ځمکې نومرو وېش او خرڅلاو

هغه شـخص د هسـتوګنې ځمکو د وېش په لست کې شـاملېدلای شي، چې د لاندې شرایطو درلودونکي وي:

۱- پـه خپل ، دمېرمنې او یا د کوچني اولاد په نامه د کور یا د هسـتوګنې اپارتمان او د ځمکې نومرې و نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- د اړوندې مرجع له لارې د جايداد نلرو فورمې ډکول او بشپړول.

دولتي كاركوونكي كولى شي، د يوې نومرې ځمكې د ترلاسه كولو په موخه خپل ليكلى غوښتنليک، اړوندې ادارې ته وسپاري، چې د استحقاق له مخې به ورته د هستوګنې ځمكه تثبيتېږي.

د ځمكې نومرې د خرڅلاو او وېشلو عقد په لاندې حالتونو كې فسخه كېږي

كه د كمېسيون د پرېكړې تر نېټې شپږ مياشتې وروسته يې د هستوګنې ځمكې د نومرې بيه يې نه وي تحويل كړې. يا د ځمكې د بيې تر وركولو دري كاله وروسته يې، د هستوګنې نومرې (۴۰٪) سلنه ودانيزې چارې نه وي ترسره كړي.

همدارنګه په هغه صورت كې، چې د سوداګريزو او د لوړ پوړي ودانۍ د ځمكې د بيې (۲۰) سلنه د تضمين پيسې يې د كمېسيون د پرېكړې تر نېټې وروسته د يوې مياشتې په موده كې د ښاروالۍ د امانت په حساب كې نه وي تحويل كړي.

دويمه برخه:

په ښاروالیو كې د پلټنې او تفتيش څرنګوالى

ښاروالۍ يو خپلواک بوديجوي واحد او ټولنيز جوړښت دی، چې هم عادي او هم پرمختيايي بوديجه لري. هغه عوايد، چې له بېلابېلو مدركونو څخه ترلاسه كېږي، د ښاروالیو بوديجه جوړوي. پر دې بنسټ، د ښاروالیو عوايد له لاندې مدركونو څخه ترلاسه كېږي:

۱- د مالياتي منابعو عوايد.

۲- د ناماليا‌تي منابعو عوايد.

۳- دلاس مزدوری.

۴- مطالبات.

۵- متفرقه عوايد.

۶- ټاكل شوي عوايد.

۷- پورونه.

۸- بلاعوضې مرستې.

مالياتي عوايد

مالياتي عوايد د ټكسونو بېلابېل ډولونه لكه د صفايۍ، د جريمو، جوازليكونو محصول او د مهندسۍ له فيسونوڅخه عبارت دي په بر كې نيسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناماليياتي عوايد

د ژوبڼ د ټکټونو د خرڅلاو، د فاتحه خوانيو او د جنازو د انتقال له عوايدو څخه عبارت دي.

د ستمزد عوايد

د بدرفتو ځاه ګانو او شخصي املاکو د پاکولو اجرت او داسې نور ټولنيز خدمتونه.

مطالبات

مطالبات د ښاروالیو د طلب، د اشخاصو، شرکتونو او دولتي ادارو له ذمت څخه عبارت دی.

متفرقه عوايد:

د قبالې او لوایحو د اجرا پر مهال د ودانیو او شخصي جایدادونو له خرڅلاو

څخه یو سلنه محصول په ځان کې را نغاړي.

ټاکل شوي عوايد

د هستوګنې ځمکو د نومرو له خرڅلاو او د ښارګوټو، مارکيټونو له جوړولو او د منډه يي ګانو له عوايدو څخه عبارت دی.

پورونه

له دافغانستان بانک، مالیې وزارت او نورو وزارتونو او دولتي ادارو څخه د پور اخيستل.

بلاعوضې مرستې

د کورنیــو او بهرنیو منابعو، موسســو او انجوګانو له خوا د نغدي او جنسي مرســتو له ورکړې څخه عبارت دی.

د ښــاروالیو پــه اړوندو څانګو کــې، لاندې ادارې او دفترونه، د دغې ادارې په وســیله تفتیش کېږي:

۱- مصارفاتي چارې، چې عادي بودیجه د اداري ریاســت او پرمختیایي بودیجه د پلان ریاســت له خوا په مصرف رسېږي.

۲- د عوايدو چارې، چې د عوايدو چارو رياست له لارې ترلاسه کېږي.

۳- خدماتي تړونونه، د اداري رياست له لارې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د ودانیزو او ترمیماتي چارو ترړونونه، د پلان ریاست له لارې.

۵- د هستوګنو ځمکو او د لوړپوړو ودانیو د نومرو وېش پلټنه، د ملکیتونو ریاست له لارې.

۶- د هغو تړونونو او پروتوکولونو پلټنه، چې د ښـــارګوټو، د هستوګنو اپارتمانونو د جوړولو په موخه، له کورنیو او بهرنیو موسسو سره عقد کېږي.

۷- د پلاني عمده ځانګړنو د تطبیق پلټنه.

۸- د خدماتي او ښاري ځانګو څېړنه.

۹- په استملاک ریاست کې، د استملاک شویو ځمکو د بیې تفتیش.

۱۰- د ښاري پلانونو د طرح او تطبیق ریاست د کاري چارو پلټنه.

۱۱- د ښار د سمسورتیا په اړه تفتیش.

۱۲- د نغدي او جنسي مرستو څېړنه او تفتیش.

۱۳- د ودانیزو او ترانسپورتي ګاډو تفتیش.

۱۴- د ښاروالیو له خوا د ښارونو د پاکوالي له چارو څخه څېړنه او تفتیش.

۱۵- د طلباتو او پورونو تفتیش.

۱۶- د ښار د سړکونو د ساتنې او مراقبت له چارو څخه پلټنه.

۱۷- تر جوړېدو لاندې ودانیو د ودانولو له چارو څخه تفتیش.

۱۸- د اداري ریاست د (م-۲۰) د دفتر له مخې د لګښتونو د چارو تفتیش.

۱۹- د متفرقه وو ځانګو تفتیش.

هغـــه مهـــال، چې محترمو مفتشـــینوته د مرکز او ولایتونو د ښـــاروالیو د پلټنـــې په تړاو دنده ورســـپارل کېږي، دوی مکلف دي، چې له لومړي شـــخص سره تر پېژندګلـــوۍ، د صلاحیت پاڼې تر وړانـــدې کولو او د کار د خونې تر تثبیتېدو وروســـته، خپل کاري پلان ترتیب کړي. په دې توګه، د لاندې دفترو او موضوعاتو د څېړلو په تړاو، کاري پلان ترتیبېږي:

- د نغدي اقلامو د ټاکلو په موخه د (م-۲۰) د دفتر، همدارنګه د معاشـــونو او پېرېدنو د بابت تفتیش.

- د تحویلخونو، د نغدي او جنسي معتمدینو او د منظور شوي عادي او پرمختیایی بودیجې په تړاو د جلاجلا استعلامونو لیکل.

- د تړونونو غوښتنه.

- د عوایدو له ریاست څخه، د منډه یي ګانو، مارکیټونو او نورو جایدادونو د تړونونو غوښتنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- له پلان ریاست څخه د ساختماني او ترمیماتي چارو د ترونونو غوښتنه.

- د لوړپوړو ودانیو، سوداګریزو او هستوګنو سیمو د نومرو د وېشلو او پر اړو کسانو باندې یې د وېشلو او نورو مدرکونو په اړه د معلوماتو غوښتنه.

- د اړوندو ناحیو له لارې ترلاسه شوي عواید او د کال په بهیر کې د ښاروالۍ توحید شوي عواید د تفتیش وړ دي؛ همدا راز، د اړتکل شــویو او ترلاســه شــویو عوایدو تثبیت او تشخیص او دبانکي آویزونو او نورو مدرکونو او سندونو غوښتنه. باید ووایو، چې د کاري پلان په ترتیبولو سره، ستاسې کار اسانه کېږي.

د پــلان له ترتیبولو سره جوخت، د نغــدي او جنسي موجودۍ پړاو پیلېږي. که د کاری پلان تر ترتیبېدو مخکې، نغدي موجودۍ پیل شي،ښوالی لري.

د سندونو په تفتیش کې باید لاندې مراتب په پام کې ونیول شي:

الف – په اداري ریاســت کې: د جنسي، نغدي او د بیه لرونکو سندونو د قید کېدو موجودۍ – د اړونــدو دفترونــو د موجودۍ د پایلو له تطبیق څخه ډاډمنتیــا او د فاضلو او باقي تثبیتول. د نغدي حوالو، مصرفي لګښتي سندونو، د وېش ټکټونو، د زېرمې او ملکیت د ثبت د کارتونو، د رسېد رپوټ د قید کېدو له موجودۍ څخه، ژوره څېړنه.

د ترونونو د چارو تفتیش: د بېلګې په ډول، د ناچاپو قرطاســیو او هغې قرطاســیې د ترونونو تفتیــش، چې انجنیري جنســونه په بر کې نیسي. د هغو کورونــو او اپارټمانونو د ترونونو تفتیش، چې ښــاروالۍ، د خپلو اړوندو ځانګو د ګټې اخیســتنې په موخه، تــرې کار اخلي او په پای کې د هغو ترونونو تفتیش، چې د ښــاروالۍ اداري ریاســت پورې اړه لــري. د دې ترڅنګ، لاندې نور پروګرامونه هم د دوی د کار جز ګڼل کېږي:

- د پیرلو او ترونونو په برخه کې، موظف پلاوی، د اړتیاوو د تثبیتولو چارې وارزوي.

- د زېرمــې د ثبــت کارتونه وارزوي او د نفتي او غوړ لرونکو موادو د څېړنې کچې باید عملي او پلي کړي.

- د پلټنې پر مهال باید د موضوع معقول والي، اغېزمنتوب او اقتصادي توب په پام کې ونیول شي.

- د کال د پای موجودیو څېړنه او پلي کول او د تحویلدارانو او معتمدینو د فاضلو او باقیداریو تثبیتول.

ب- د عوایدو په ریاست کې پلټنه:

۱- د هغــو ترونونــو تفتیش، چې د عوایدو له خوا عقد شــوي او پلي کوونکي یې هم همدغه ریاست دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د ځلــورو لوریو د تمځایونو، د میوو او ترکاریو د مارکیټ، د ارتزاقي توکو لکه د وریجو، اوړه او غوړ او د کیمیاوي سرې، د ســون لرګیو، چهارتراشــو لرګیو، ســپینو پروړو او د تیلو د منډیو د اجارې تړونونه.

- د ښارونو د نخاس، کله داغي او کله میخي تړونونه.

۲- تر تفتیش لاندې کال د عوایدو د تحویلۍ د اویزونو او سندونو د ثبتېدو د څرنګوالي ارزونه، چې په قیدي توګه باید روښانه شي.

سربېره پر دې باید لاندې موضوعات هم وڅېړل شي:

د څېړل شــویو کلونو په بهیر کې، د کابل ښــاروالۍ د عوایدو مجموع؛ له دغو عوایدو څخه څومره یې لګول شــوی او څومره یې د دولت د عوایدو په حســاب لېږدول شوي؛ د دولت حساب ته د عوایدو د نه لېږدېدو په صورت کې، دغه موضوع باید وارزول شي.

د صفایۍ پیسې د تحویلۍ په موخه تدبیرونه

ج- د ملکیتونــو د معینیــت پــه برخه کې: په ټولیزه توګه د ښــاروالیو ملکیتونــه اپارتمانونه، دوکانونــه، سرایونه، مســافرخونې، ګودام، ژرنــده، غرفې او هر ډول هغــه غیرمنقول ملکیتونه او تاسیسات په بر کې نیسي، چې د قانوني معتبرو سندونو له مخې، د ښاروالۍ په واک کې وي.

د سوداګریزو او هستوګنو نومرو د ځمکې وېش (له ماسټر پلان او تفصیلي پروژو سره سم) او د لوړ پوړو ودانیو د نومرو (ســوداګریزه ساحه) د قیدۍ څېړنه. د هغو تړونونو په اړه باید څېړنه وشي، چې د هســتوګنو اپارتمانونو د جوړولو په برخه کې، له بهرنیو او کورنیو موسســو سره عقد شوي او کار یې باید وارزول شي، چې څومره ترسره شوی دی.

د- د ساختمانۍ معینیت په برخه کې: (د اساسي ودانیو د طرح او تطبیق ریاست).

۱- د ماســټر پــلان پلي کول او د موجهــو دلیلونو په وړاندې کولو سره په ماســټر پلان کې د تغییراتو او بدلونو وړاندیز.

۲- د ســاختماني ترمیماتي او داســې نورو پر پلاني شاخصونو باندې خبرتیا؛ د پلان د ترسره کېدو کچه او له اړوندو ستونزو سره د زیاتوالي او کموالي څرنګوالي.

۳- له خپلسرو ودانیو څخه د مخنیوي په برخه کې خبرتیا.

۴- په ماسټر پلان کې د هغو شاملو ساحو د تخریبولو په برخه کې له اخیستل شویو تدبیرونو څخه خبرتیا، چې د پارکونو، ښوونځیو، روغتونونو او وړکتونونو لپاره په پام کې نیول شوي، خو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

هستوګنو ځمرو تبدیل او د خلکو له خوا ودان شوي دي.

۵- د هغو لوړ پوړو ودانیو (سوداګریزې ساحې) له پر وخت جوړېدو څخه تفتیش او د هغو ځمرو بېرته مستردول، چې په ټاکلي وخت کې نه دي جوړ شوي.

۶- پر دې خبرتیا، چې د کابل ښار د اوسیدونکو د بې کورۍ ستونزې د اوارۍ په اړه په راتلونکي کې د هستوګنې کومې پروژې په پام کې نیول شوي او د مهندسۍ نقشې د طرحې په برخه کې یې څومره پرمختګ شوی.

۷- په ښاري پروژو کې له سپینو نومرو څخه تفتیش.

و- د پلان ریاست په برخه کې:

۱- د پرمختیایي بودیجې څېړنه.

۲- د هغو ځمکو د بیې ورکول، چې د هستوګنې او لوړ پوړو ودانیو د پروژو تر استملاک لاندې راغې.

۳- د هغو تړونونو څېړل، چې په دې موخه عقد شوي دي.

۴- د پلاني عمده شاخصونو پلي کول.

سربېره پر دې، لاندې فقرې دې هم وڅېړل شي او رپوټ دې وړاندې شي:

هغه جنسونه، چې د قراردادیانو له خوا سپارل شوي، له بېلګو سره یې تطبیق شي.

د ښاروالۍ د اشخاصو، موسسو او دولتي ادارو د ذمت د طلباتو له تصفیې او تحصیل څخه خبرتیا. د جنسي معتمدینو د ذمت اجناسو د کال د وروستیو موجودیو د ترسره کېدو څېړنه او د فاضلو، باقي د پایلو د تثبیت څرنګوالي، تصفیه یې او نور موضوعات، چې د څېړنو په بهیر کې د کنټرول اړتیا رامنځ ته کوي، د ادارې د محترم مقام تر اجازې وروسته به وڅېړل شي.

د ادارې وضعې او تر تفتیش لاندې ادارو د کړنو په بهیر کې د ښه والي او نظم د رامنځ ته کېدو په موخه، باید په وروستني رپوټ کې اصلاحي نظریات وړاندې شي.

د دوستو هېوادونو له خوا د شویو مرستو له څرنګوالي څخه څېړنه باید د لارښوونو او متحدالمالونو له مخې ترسره شي.

- د لګښتونو په برخه کې، د هغو پیرېدنو په اړه، چې په جدولونو کې حواله کېږي، باید د جنس د پیرېدنې موضوع او اړتیایې روښانه شي. په پرچون جنسونو کې باید د نرخ اخیستنې پاڼه او مقایسوي پاڼه، د جدولونو ضمیمه وي. د جنس د تسلیمۍ له صورت، د رسید راپور له ترتیب او د معتمد له لاسلیک څخه باید ډاډ ترلاسه شي او د وېش په برخه کې یې، چې کومې مرجع ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپارل شوی، د (ف ،س ۵) فورم له مخې باید معلومات وشي او همدارنګه د رسید راپور په بېل او فورم کې د کتنې پلاوي نظر یو اړین امر ګڼل کېږي.

- پــه تړونونــو کې د ټیټ نرخ د تثبیت په موخه، د اویز وړاندې کول او د پرتلنې صورت یې، د ضمیموي پاڼو او د نورو سوابقو او د تړون او شرطپاڼو د داوطلب مجلس د پلاوي د نظر مطالعه، د مفتشینو د کار جز ګڼل کېږي او د تهیه او تدارکاتو له قانون سره سم باید د سموالی او ناسموالي په اړه یې معلومات ترلاسه شي.

د تړونونو تادیاتي حوالې باید پر عایداتو د مالیاتو قانون د (۷۳) او (۶۵) مادې پر بنســټ، په هر اړخیزه توګه وڅېړل شي.

- پــه عوایدي تړونونــو کې هم د لوړ افرونو څېړنه مطرحه ده؛ د تړونونو او شرطپاڼو ســوابق او ســندونه باید مطالعه شي، په داوطلبۍکې هغه تر ټولو ټیټ نرخ، چې تثبیت شــوی، تر څېړنې لاندې ونیول شي، چې همداسې موارد د منډیي ګانو، دولتي مارکیټونو او نخاسو کې زیات د بحث وړ وي. همدا راز، د عوایدو په تحویللو کې د ځنډ موضوع او د سندونو په ضمیمه کې د بانکي آویزونــو شــتوالی د پــام وړ دی، چې په دې برخه کې باید له لازم دقت څخه کار واخیســتل شي. سربېــره پر دې، د مالیــه وو او صکوکو تحصیل هم د قراردادیانــو د وجیبو جز ګڼل کېږي، چې د تفتیش پر مهال باید ورته جدي پاملرنه وشي.

- د ساختماني او ترمیماتي چارو په تړونونو کې، د افرونو په وسیله د تر ټولې ټیټې بیې تثبیت، د بیه لرونکو بېلونو پر بنســټ، د قراردادي حقوقو د ورکړې فیصدۍ د پیش پرداخت موضوع، د تړون د شرایطو له مخې د کار د پرمختګ د فیصدۍ په تړاو د سرکار پلاوي د نظر وړاندې کول، د پروژې د کار په بشپړولو کې د ځنډ موضوع، د اضافه کاریو تثبیت او د تړون لپاره مواد، د تهیې او تدارکاتو قانون له مخې، د مالیې او صکوکو وضع کول او تحصیل هم باید تر څېړنې ونیول شي.

پــه همدې توګه، په ســاختماني پروژو کې د لښــتیو د جوړولو په برخه کــې د اوبو د لارو او کانالیزاسیونونو، اوبه رسولو او د برېښنا سیستم تر غور او مطالعې لاندې ونیول شي. د بېلګې په توګه ښــاروالۍ غواړي، چې د پول ابچکان د سړک د غاړې لښتی جوړه کړي؛ دغه موضوع باید په لومړیو پړاوونو کې د پلان جوړونې پر مهال، په ژوره توګه وڅېړل شي، چې بالاخره د لښتیو اوبه د کومې ســیمې پر خوا بهېږي، په هغه صورت کې چې د اوبه مسیر له عمومي سړک سره وصل شي او د سړک لښتی یې د بشپړو تېرولو امکانات و نه لري، نو طبعي ده، چې اوبه د خلکو کورونه او یا سړک لاندې کوي او خلکو او عامه تاسیساتو ته د پام وړ زیان اړوي. باید ووایو، دا ډول لګښت ته، بې ځایه لګښــت وایي. فني او اداري مفتیش د پلان په پاڼو کې له همداســې موردونو سره په مخامخېدو، باید لومړني او نهایي براوردونه تشخیص کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د ساختماني چارو د تړونونو پروژې، چې د سرکونو د جوړولو او ترمیمولو، د لښتیو د جوړولو او ترمیمولــو، د ډبرو د اېښــودلو او داســې نورې چارې پــه بر کې نیسي، باید لومــړني او ثانوي براوردونه ولري؛ باید یادونه وکړو، چې د ســندونو او براورد د نشــتوالي په صورت کې، ســندونه نیمګړي بلل کېږي، چې باید ورته پاملرنه وشي. د ســاختماني تړونونو لپاره په پرمختیایي بودیجه کې د تخصیص شتون یو حتمي امر دی او همدارنګه په ښار کې باید د پروژو د لومړیتوب موضوع هم تر څېړنې لاندې ونیول شي، چې ښاروالۍ په پیل کې کومو پروژو ته لومړیتوب ورکوي.

- د عوایدو د تړونونو په برخه کې، چې د ښــاروالۍ د عوایدو ریاست له خوا یې پراوونه وهل کېږي او د منډيي ګانو، دولتي مارکيټونو، نخاســو، تمځایونو او داســې نورو دولتي جایدادونو حق الاجارې په بر کې نیسي، د تړون او شرطپاڼې د شرایطو پر بنســټ، له پولي تعرفې سره بانکي آویز تطبیــق او همدارنګــه د ځنډ موضوع تر پلټنې لاندې ونیول شي او د تــړون په اړه باید څرګندتیا موجوده وي. که چېرې مستاجر خپلې میاشتنۍ کرایه د میاشتې تر پایه تحویل نه کړي، نو د (۱۰) ســلنې جریمې تابع وي، چې د قرارداد شویو عوایدو له سرجمع څخه د محاسبې وړ ودی؛ سربېره پر دې، د عوایدو تحویلي صورت باید د تړون له مبلغ سره تطبیق شي. په دې توګه محترم مفتشین کولی شي، د کنټرول او تفتیش ادارې د اجازې تر ترلاســه کولو وروســته، له مارکیټونو، سرایونو او منډه یي ګانو څخه عیني کنټرول ترسره کړي، څو مستاجرین له خلکو څخه زیاتې پیسې وانخلي.

په داسې حال کې، چې د دولتي جایدادونو د اجارې موده د اجارې په لایحه کې تثبیت شوې، خو داســې پېښې رامنځ ته شوي، چې د ځینو ولایتونو ښــاروالۍ خپل یو شمېر ملکیتونه له (۱۰) تــر (۱۵) کلونــو پورې په اجاره ورکړې، چې دغه چارې د افغانســتان د قوانینو له روحیې سره سر نه خوري او ناقانونه ګڼل کېږي. دغه موضوع هم باید په ژوره توګه وڅېړل شي. محترم مفتشــین د ځمکې د توزیع مدیریت د دفتر له مخې د لړلیک تر بیرون نویس کولو وروســته لاندې موضوع ته پاملرنه وکړي:

نوم،۲- د پلار نوم ۳- ولدیت ، ۴- د تذکرې ګڼه، پاڼه، ټوک، له شــهرت سره ســم د هســتوګنې ســیمه او داسې نور مسایل، چې په ښکاره توګه راڅرګندېږي؛ همدارنګه د ښاروالۍ کارکوونکي د سندونو د جعل او تزویر په تړاو پوره پوهه لري؛ د بېلګې په توګه، د یو کس پر نامه باندې کرښه ایســتل او د بل کس نوم ثبتول او درجول، چې دغه موضوع د زیاتې څېړنې او ارزونې اړتیا رامنځ ته کوي. بله موضوع، د لوړپوړو ودانیو د نومرو وېش دی؛ د ښــاروالۍ او اړوندو ناحیو انجنیران او کارکوونکــي د نومــرو په وېش کــې زیات رول لري؛ هغه دا چې، کله چــې د لوړ پوړي ودانۍ نومره د مامورینو د ورور، زوی یا د دوی په خپل نامه باندې ووېشل شي، نو ورسره جوخت دویم لاس حاضر دی، یاده نومره په ډالري بیه نه په افغاني، وپیري. که څه هم د دغه موضوع په تړاو د کســانو موندل ګران برېښي، خو مفتشین د خپلو ځانګړو مهارتونو په مرسته کولی شي، د موضوع

(c) ketabton.com: The Digital Library

واقعیت ته لاسرسۍ پیدا کړي.

- لــه لوړپــوړو ودانیو څخه د څېړنې موضوع او له نوې لایحې سره ســم د فې متر مربع د بیې تثبیتول او د ښــاروالۍ په حســاب کې یې د تحویلۍ صورت، د کاري پروسې بله موضوع ده، چې په دې اړه باید بشــپړه هڅه وشي؛ محترم مفتشین دې د موضوعاتو د پلټنې او څېړنې پر مها ل، د هســتوګنو، ســوداګریزو او لوړ پوړو ودانیو په ګډون د دولتي ځمکو د بیې لایحه راوغواړي او تر څېړنې لاندې یې ونیسي. د لوړپوړو ودانیو د نومرو د تحویلۍ د آویزونو تطبیق باید د مساحې د اصل له مخې وڅېړل شي. د مساحې د اختلاف او پولي توپیر په صورت کې دې د کنټرول او تفتیش اداري د اجازې تر لاســه کولو وروســته، د اداري د فني پلاوی او د ښــاروالۍ د استازي په ګډون د مســاحت کچه واخلي او له ښاري ماســټر پلان سره یې هم تطبیق کړي، چې له تفصیلي پلان سره پــه ټکــر کې نه وي. سربېره پر دې، زیاتره لوړپوړي ودانــۍ، چې د دریو منزلونو د جوړولو اجازه لري، خو د دې پرخلاف، په پنځو یا شــپږو منزلونو کې جوړې شــوي دي، چې دغه لړۍ که له یوې خوا د ښــار یا پروژې څېرې (نما) ته زیان رســوي، له بلې خوا احتمالي خطرونه هم په بر کې لري، لکه څرنګه چې ښېلګې یې په هغو جوړو شــویو هوټلونو کې لېدلی شــو، چې په تایمني سیمه کې ودان شوي دي.

- د هغو ساختماني ښارګوټو او پروژو د جوړولو په تړاو، چې د جوړونې چارې یې له اشخاصو، شرکتونو او بهرنیو موسسو سره عقد او پروتوکول کېږي، باید لاندې ټکي په پام کې ونیول شي:

۱- ځمکه د دولت ملکیت دی او که شخصي ده؟

۲- په تړون کې د متعاقدینو وجیبې او مکلفیتونه وڅېړل شي.

۳- د تړون د پیل او پای نېټه وڅېړل شي.

۴- د کانالیزاسیون او د سپتیکو څاه ګانو موضوع ته پاملرنه وشي.

۵- د پروژې د نقشو او اسکیج ترتیب او د بلاکونو، اپارټمانونو او منزلونو شمېر وڅېړل شي.

۶- د پروژې تر بشپړېدو وروسته، د خرڅلاو له درکه د ښاروالۍ ټکس او عواید وڅېړل شي.

۷- له اسکیج سره سم دسړکونو،پارکونو او دسړکونودغاړې لښتیو تثبیتول.

۸- د کافي پانګې او جواز د درلودلو په اړه د ښارګوټي د خاوند د ژمنتیا موضوع څېړل.

۹- د پروژې تر مساحت د زیاتې ځمکې له غصبولو څخه د مخنیوی موضوع باید په پام کې ونیول شي.

۱۰- د هېواد نافذه قوانینو، د ښاروالیو مقررو او لایحو ته پاملرنه.

۱۱- د وزیرانو شورا له خوا د پروژې د منظورۍ او د ولسمشر له خوا د تایید موضوع پراوونه باید تېر شوي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه چېــرې د پروژې د جوړولو لپــاره دولتي ځمکه تر بحث لاندې وي، باید د یوې بســوې یا یوه متره مربع ځمکې بیه تثبیت او د لوړو چارواکو له خوا منظور شــوې وي. او پیســې یې باید د مقاولې یا تړون د منځپانګې له موادو سره سم د ښاروالۍ په حساب کې تحویل شي.

سربېــره پر دې ښــاروالۍ حق لري، چې د ځمکې د خرڅلاو ترڅنــګ، د بلاکونو د خرڅلاو د فیصــدۍ په توګه یــو ځانګړی ټکس له قرارداد کوونکي لوري سره لاســلیک کړي. باید ووایو، چې دغه ټکس د ښــاروالیو د عوایدو لپاره یو ښــه مدرک ګڼل کېږي. که چېرې ځمکه شخصي وي او د ځمکې مالک وغواړي ښــارګوټی پرې اباد کړي، نو د ښــاروالیو د حقوقو فیصدي باید په تړون کې تثبیت شي. د ځمکې له بیې او اپارټمانونو له خرڅلاو سره د بانکي اویزونو تطبیق هم د مفتشینو د کار جز ګڼل کېږي، چې د نه ترلاسه کېدو په صورت کې، موضوع تر پلټنې لاندې نیول کېږي.

باید ووایو، چې په دواړو حالتونو کې له ښاري ماسترپلان سره د پروژو تطبیقول، یو اړین امر ګڼل کېږي.

- د سړکونو قیرکول او ترمیمول د ښاروالیو له مهمو دندو څخه ګڼل کېږي؛ که چېرې ښاروالۍ په دغو برخو کې له چا سره تړون لاســلیکوي، نو ســندونه یې باید د ښــاروالیو د پلان یا د پالیسۍ د طرحې او انسجام ریاست له لارې ترلاسه شي. د سړکونو د موضوع په تړاو، چې د فني او اداري څېړنــې اړتیا رادمخه کوي؛ د اداري مســایلو په برخه کې باید لانــدې موضوعات تر څېړنې لاندې ونیول شي:

۱- د تړون مواد، ســاختماني شرکتونه، د جواز او اساســنامې شــتوالي، د کار د وسایطو او نورو وسایلو درلودل، د نورو افرونو په پرتله د بیې ټیټوالي په بر کې نیسي.

۲- بېل بیې پر وړاندې د پولي ورکړې یا تادیې موضوع.

۳- د تهیه او تدارکاتو او پر عایداتو د مالیاتو قانون له مخې، د مالیاتي مکلفیتونو ترسره کول.

۴- د ســړک اوږدوالی، د کار حجم، په کار کې د وروســته پاتی موضوع او د ځنډېدو جریمه څېړل کېږي.

۵- د هغو ســاحو د استملاکولو موضوع، چې د ســړکونو په اوږدو کې واقع ده او له اشخاصو سره یې د تصفیې موضوع.

۶- د ترسره شویو چارو د بېل پر بنسټ د پولي وجوهو ورکړه او د سرکاري پلاوي نظر.

۷- د هغو موادو کنټرول، چې د سړک په رغنیزو او ترمیماتي چارو کې ترې کار اخیستل کېږي، چې په دې برخه کې د مفتشینو له ډلې سره د فني پلاوي شتون اړین دی.

۸-د تــړون لــه محتویاتو سره ســم د پروژې بشــپړول او د زماني ځنډ په صــورت کې د قانوني

(c) ketabton.com: The Digital Library

جريمې وضع کول.

۹- له شرطپاڼې او تړون له موادو سره سم د قراردادۍ له خوا د مکلفیتونو سرته رسول او د قرار داد ورکوونکي لوري (د پروژې مالک) ته د سړک د سپارلو صورت.

د عوایدو لپاره هغه لایحې، چې د کلتوري معینیت له لارې یې پراوونه وهل کېږي:

په همداسې موردونو کې پلټنه په داسې توګه ترسره کېږي، چې د ثبت او راجستر کتابونه وکتل شي او د سوداګریزو لایحو شمېر بیرون نویس شي، د لایحو د ټکس اندازه، چې له کومو مراجعو څخه یې منظوري اخیستل شوی، راوغوښتل شي؛ همدا راز په دې اړه، چې د محصول له درکه په څومره شمېر لایحې تحصیل او څومره پاتې دي او همدارنګه په دې برخه کې د ښاروالۍ اجراات مطالبه شي. سربېره پر دې دغه مسله چې د ژوبڼ عواید په کوم حساب کې تحویل شوی او میاشتني، کلني عواید یې وڅېړل شي.

د ښاروالۍ ښاري خدمتونه، چې تر دې وړاندې د بیو د کنټرول په نامه نومول کېده، خو اوس بیې د یاد ریاست له خوا نه کنټرولېږي، ځکه چې اوسمهال په هېواد کې آزاد بازار واکمن دی؛ د دغه ریاست دنده د روغتیایي استازي په شتون په بازار کې یوازې د جنسونو په ځانګړي توګه د خوراکي توکو د روغتیایي او ناروغتیایي اړخ څېړل دي.

- د ښاري پلانونو د طرح او تطبیق په ریاست کې باید د خپلسرو کورونو له جوړولو څخه مخنیوی او د ماسټر پلان په سیمه کې د شاملو هغو ودانیو ورانول، چې په خپلسري توګه ودانېږي تر څېړنې او ارزونې لاندې ونیول شي.

د ښاروالیو د تنظیفاتي چارو څېړنه

۱- د جنسي، نغدي او د بیه لرونکو سندونو د قید کېدو موجودۍ - د اړوندو دفترونو د موجودۍ د پایلو له تطبیق څخه ډاډمنتیا او د فاضلو او باقي تثبیتول.

۲- د نغدي حوالو، مصارفاتي محاسبوي سندونو، د وېش ټکټونو، د زېرمې او ملکیت د ثبت د کارتونو، د رسېد رپوټ د قید کېدو له موجودۍ څخه، ژوره څېړنه.

۳-دا باید وڅېړل شي، چې تر څېړنې لاندې کلونو په بهیر کې، د عوایدو له اړوندو مدرکونو څخه څومره عواید راټول شوي او څومره یې د دولت د وارداتو په حساب کې لېږدول شوي او همدارنګه د عوایدو له راټولو څخه باید بشپړ ډاډ ترلاسه شي.

۴- د څېړنې پلاوی، تر څېړنې لاندې مرجع کې د څېړنې ترڅنګ باید عیني کنټرول هم ترسره کړي، موضوع روښانه او اداره تر کنټرول مخکې په جریان کې واچوي. د بېلګې په توګه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ورځنیو عوایدو څخه کنټرول.

باید ووایو، چې د عیني کنټروال په تړاو باید بېل رپوټ چمتو او وړاندې شي.

۵- محترم پلاوی باید دا موضوع وڅېړي، چې د ښـــاروالۍ د تنظیف ریاست د ښاري خدمتونو په برخه کې، کوم تدبیرونه ترلاس لاندې نیولي او پلي کړی او پایلې یې څه دي؟

۶- هغه تړونونه، چې د تنظیف ریاست په کچه صورت موندلي، باید په ژوره توگه وڅېړل شي.

۷- دا موضوع باید وڅېړل شي، چې د کابل ښاروالۍ د تنظیفاتو ریاست د تېرو کلونو د باقیاتو او طلباتو د ترلاسه کولو او راټولولو په برخه کې، کوم اغېزناک گامونه اخیستي دي.

۸- پـــلاني ځانگړنـــې، په ځانگړي توگه د کابل ښـــار د تنظیف پلان وڅېړل شي او په چارو کې د ځنډ او وروسته پاتی کېدو په صورت کې، لاملونه یې وارزول شي.

۹- دا موضوع باید وڅېړل شي، چې د کابل ښاروالۍ د تنظیفاتو ریاست ترڅېړنې لاندې کلونو پـــه موده کـــې له کورنیو مدرکونو (عادي – پرمختیایي بودیجې) او بهرنیو منابعو (مرســـتو) څخه څومره پیسې ترلاسه کړي، او څومره یې د بیارغونې او بیاجوړونې په چارو کې لگولي او څومره نور یې پاتې دي. لگښتونه باید د قانونیت، اغېزمنتوب او اقتصادي توب له پلوه وارزول شي.

۱۰- د تنظیفاتو په محترم ریاست کې د ټولو شتو کمیو، نیمگړتیاوو او د مقررو د نقض موارد، تر یو بېل سرلیک لاندې، په اداره کې د چارو د ښه والی او ښه تنظیم او انسجام په موخه د سمونې او اصلاحي نظر له وړاندې کولو سره یو ځای د څېړنې د پایلې په رپوټ کې وړاندې شي.

د ښار د ساتنې او څارنې په برخه کې پلټنې

د ښـــار په ســـاتنه او څارنه کې، چې د حفظ او مراقبت ریاســـت له خوا ترسره کېږي، تر ټولو لومړی، د ښـــار د پاکوالی او صفایۍ موضوع مطرحـــه ده. په دې برخه کې، له اضافي موادو څخه د لښـــتیو، پارکونو، ســـړکونو، د فرعي کوڅو پاکول، د بار وړونکو گاډو په وســـیله د سړک د غاړو د اضافي شیانو باراخیستنه، چې له ښار ه بهر لېرې سیمو ته لېږدول کېږي، په هر اړخیزه توگه ارزول کېږي. په همداســـې موردونو کې د تیلو د تثبیت او ســـنجولو، او په هر کیلومتر کې د پیرې تثبیت هم تر څېړنې لاندې راځي. همدا راز د ښـــار د پاکوالي په تړاو تدابیر او ترسره شـــوی پلان هم باید تر پلټنې لاندې ونیول شي.

د ژوند چاپېریال ته پاملرنه

د ژوند چاپېریال له طبیعي او روغتیایي منابعو څخه د دوامدارې ساتنې اوثبات په موخه، باید

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښاروالۍ د خلکو او اړوندې ناحیې په مرسته، تنظیفي پروګرامونه ترلاس لاندې ونیسي.

ښاروالۍ باید د انځوریزو او غږیزو رسنیو له لارې، د ښار د تنظیفي چارو د سمونې، د نیالګیو د ایښودلو او د کورونو د مخ لښتیو د ودانولو فرهنګ د خلکو ترمنځ دود او تبلیغ کړي.

د ژوند چاپېریال د پاک ساتنې په موخه، د ویالو هراړخیز تنظیم او د کثافات دانیو ایښودل هغه څه دي، چې د ژوند چاپېریال له ککړوالي څخه د مخنیوي په موخه اړین ګڼل کېږي.

ساتل شوې سیمې، لکه شنې ساحې، ملي پارکونه، د طبیعي آبدې او د منظرې ساحې باید خوندي او وساتل شي.

د لوړ پوړو ودانیو د سبتیک څاه ګانو د کیندلو په برخه کې، چې تر ځمکې لاندې اوبه د ککړوالي لامل ګرځي، پاملرنه وشي.

د کابل ښاروالۍ (د سرسبزۍ ریاست) باید له ایښودل شویو نیالګیو څخه په جدي توګه څارنه او ساتنه وکړي.

د ژویو د ساتنې په موخه باید موخې لرونکې چلند ترلاس لاندې ونیول شي. هغه خصوصي کارخانې، چې خوراکي توکي او غیرالکولي مشروبات تولیدوي، باید د چاپېریال ساتنې اصولو او بنسټونوته جدي پاملرنه وکړي.

د ښار په دننه کې ولاړې او ګنده شوي اوبه او د کثافاتو بې وخته لېږدونه، هم د کابل ښار چاپېریال ننګوي، نو د کابل ښاروالۍ باید په دې برخه کې فعالانه او کوټلي ګامونه واخلي.

- د ښار د سمسورتیا او سرسبزۍ له موردونو څخه پلټنه هم د مفتشینو دنده ده، دوی باید دا ټکی په پام کې ونیسي، چې د ښار په کومو سیمو کې نیالګۍ ایښودل شوي؛ د بېلابېلو څانګو د دندو لایحې په ژوره توګه تر مطالعې لاندې ونیول شي. دغه مسئله هم باید وڅېړل شي، چې د پارکونو، د سړک د غاړو او په خپله د سړک د ګلدانیو اوبول په خپل وخت سره ترسره کېږي او کنه؟ زیاتر وختونه لېدل شوي، چې په زرګونه نیالګۍ پېرېدل شوي، خو د سړکونو پر غاړو تر کینولو وروسته، ترې څارنه او ساتنه نه ده شوې او اوبه ورته نه دي رسېدلي، چې بالاخره نیالګۍ وچ او له منځه تللی. د پېرېدنې موضوع هم د مفتشینو له عمده دندو څخه ګڼل کېږي.

د کنټرول او تفتیش اداره د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره باید له مالیې وزارت، نورو وزارتونو او د نړیوال بانک د پروژو له مدیریتونو سره اړیکې ولري.

- د تفتیش په پیل کې د سندونو او معلوماتو راټولول: مفتش باید د اړتیا وړ سندونه او معلومات راټول کړي. دغه معلومات، حسابي لارښود، سیستمونه، تشکیلاتي جوړښت، د مرستو په اړه معلومات، د نړیوال بانک د پېرېدنې لارښود، د مرستو توافق لیک او تخنیکي ضمایم یې، د مالي صورتونو مسوده او د (عادي او پرمختیایي) بودیجې په اړه معلومات په بر کې نیسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- د معاملې لوري د حساب صورت.

۲- د بانکي حساب صورت.

۳- د بانک د تطبیق صورت.

۴- مالي څارنيز رپوټونه.

۵- د حسابو لنډیز د (AFMIS له لارې) ترلاسه کېږي.

۶- د معاشونو د ثبت دفتر، د شتمنيو د ثبت دفتر، د لګښتونو د ثبت دفتر، د بیمې د ثبت دفتر، د پیشکیو لړلیک، بانکي ضمانتونه او داسې نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دویم څپرکي لنډیز

هغه موضوعات، چې په دغه څپرکي کې شـامل شـوي دي، د مفتشینو د نظریاتو او د ترسره شـویو بحثونو د ترتیب په اړه معلومات، د تفتیش د نظریاتو د لنډیز په تړاو پوښـتنې او د هغوی د کړنو له غبرګونونه څخه عبارت دي.

پاته دې نه وي، چې د دغه څپرکي عمده موخه د ښاروالیو د کړنو د اغېزمنتیا څرنګوالی په بر کې نیسي، څو زده کوونکي، د ښـارجوړونې په بهیر کې د ښـاروالیو او د ښاروالیو پورې د اړوندو او همکارو ادارو د دندو او چارو، په اړه(باب) معلومات ترلاسـه کړي، چې په ټولیزه توګه، د ښـار او ښاري ژوندانه په بېلابېلو ډګرونو کې د پام وړ او باارزښته ټولنیز خدمتونه وړاندې کړي. پر دې بنسټ، د دغه څپرکي په لړ کې وړاندې شوي معلومات، په راتلونکي کې د محصلینو د ذهنیت په وده کې اغېزناک رول لري، همدارنګه په دغه څپرکي کې په ځانګړي توګه د ښار جوړښت او دیوه ښار حیاتي اړتیاوې تر بحث لاندې نیولای شي.

سربېره پر دې، د مدنیت له پلوه ښاري اړتیاوې، د هستوګنې د سیمو د هراړخېزې ودې کنټرول او څېړنه، د اوبه رسـولو سیسـتم، د نوي عصر له اړتیاوو سره سـم د ښار د کانالیزاسیون سیستم، د لېږد رالېږد په موخه د ښـار د ترانسـپورټي سـتونزې له منځه وړل، د وړو او غټو ګاډو لپاره د پارکینګونو جوړول، د ښار د تنګوالي او نه تجهیز په صورت کې، د اوسېدنې یوې مناسبې سیمې ته د ښار لېږدول او دې ته ورته نور شیان چې د حیاتي اړتیاوو له جملې ګڼل کېږي، په دغه فصل کې تر بحث لاندې نیول شوي، چې د ښاروالیو له مهمو دندو څخه شمېرل کېږي.

خـو له دې ټولو اړتیاوو سره سره، کنټرول او څېړنه د هېواد په سـطحه د نن ورځې له ترټولو مهمو ستونزو څخه ګڼل کېږي، چې ښاروالۍ باید ورته جدي پاملرنه وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دويم څپرکي پوښتنې

۱. د مفتشينو د نظرياتو د ترتيب په اړه څېل معلومات وليکئ؟
۲. د کار له بهير څخه به د تفتيش مدرکونه څه وي؟
۳. د تفتيش د کړنې په بهير کې نړيوال معيارونه شرح کړئ؟
۴. کافي مدرکونه او شواهد څه وخت ترلاسه کېداى شي؟
۵. ولې مالي صورتونه اغيزناک کېږي؟
۶. د ښاروالیو عواید کوم دي؟
۷. د ښاروالیو اداري رياستونه څه دنده لري؟
۸. د ښاروالۍ د ملکيتونو ځانګه له څه شي څخه بحث کوي؟
۹. د بهرنيو مرستو او مساعدتونو بڼه تشريح کړئ؟
۱۰. پروژه کوم موضوعات تر څېړنې لاندې نيسي؟
۱۱. د ملګرو ملتونو د پرمختيايي پروژو د تفتيش څرنګوالي بيان کړئ؟
۱۲. د نړيوال تفتيش ستندردونه له څه شي څخه بحث کوي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

درییم څپرکی

د کنټرولرانو د کنټرولي کړنې ځانګه

ټولیزه موخه:

په یو وخت کې د کنټرول د اجراات او ډولونو څرنګوالی.

د زده کړې موخې: محصلین باید ددغه څپرکي په پای کې وپوهیږي چې:

- په دولتي ادارو کې د اجرااتو کچه.
- په کاري بهیر کې د تفتیش او کنټرول د پلټنې او څېړنې مواد.
- د اداري د اجرااتو له بهیر څخه به څرنګه ځارنه وشي.
- د دوه ډوله کنټرول په اړه معلومات.
- د تفتیش او کنټرول ورځنۍ اجراات.

کنټرول (Controlling)

موسسې ټاکلو موخو ته د رسېدو لپاره، د خپلو کړنو د رهبري کولو په خاطر پر پلان جوړونې باندې لاس پورې کوي. په دغه مسیر کې کېدای شي تل یو لړ ستونزې او محدودیتونه رادمخه شي او د موسسې سیستم منحرف کړي. دغه ستونزې هره یوه یې کولی شي، د موسسې د انحراف یا په خوځښت کې یې د ځنډ او خنډ لامل شي. پر دې بنسټ، اړینه ده، چې د ټاکلو موخو د ترلاسه کېدو په بهیر کې د موسسې د کړنې د ساتنې لپاره، باید تل له یوې اصلاحي وسیلې یا د کنټرول له سیستم څخه کار واخیستل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنټــرول د مدیرانو له باارزښــتو دندو څخه ګڼل کېــږي، د دې ترڅنګ، چې د هغوی له نورو دندو سره کره تړاو لري، د موسســې د پلانونو او موخو د ترلاســه کېدو په لاره کې اغېزناک لامل شمېرل کېږي.

توضیح

د مدیریتــي کنټرول له کړنلارو څخه موخه، هغه کړنلارې او سیســتمونه دي، چې مدیران یې د (موسســې له ســټېنډرډونو، برنامو او موخو) سره د (کارکوونکو د چلند او کړنې) له جوړښــت (سازګارۍ) څخه د ډاډ د ترلاسه کولو په موخه ترې کار اخلي. د کنټرول په بهیر کې منظمې برنامې ترلاس لاندې نیول کېږي، چې له مخې یې د اړتیاوړ معلومات ترلاسه کېږي او د انحراف د کچې تر ارزونې او سنجولو وروسته، د موخو د ترلاسه کېدو لپاره او د اغېزمنتیا لوړې کچې ته د رسېدو په موخه اصلاحي پلانونه تنظیم او پلي کېږي.

پــه واقعیــت کې د کنټرول پروســه د (باید وي) او (دي) ترمنځ پرتلنــه وارزوي او د موجوده وضعې او مطلوبې وضعې ترمنځ واټن اندازه کوي. چې له دې لارې کولی شو، پر دې پوه شو، چې آیا د پلان جوړونکو وړاندوینې سمې وې او کنه؟

کنټرول هغه چاره دی، چې باید په دوامداره توګه پرې اهتمام وشي. د کنټرول پروسه د پلان له لومړنیو پړاوونو څخه پیل او د پای تر پړاوونو او آن کله د پای تر پړاوونو وروسته هم دوام مومي.

د کنټرول پروسه څلور لاندې پړاوونه په بر کې نیسي

١ – د کنټرول د معیارونو او ضوابطو ټاکل.

٢ – له ټاکل شویو معیارونو او ستندردونو سره سم د کړنو د پایلو پرتلنه.

٣ – د انحرافونو د کچې تشخیص او د رامنځ ته کېدو د لاملونو څېړل.

۴ – د پلانونو او اصلاحي عملیاتو تنظیم او ترسره کول.

د کنټرول د معیارونو او ضوابطو ټاکل

پلان جوړونه، د موسسې د موخو ژورې پېژندنې ته اړتیا لري. د کنټرول د معیارونو او ضوابطو له ټاکلو څخه موخه، د ژورو او د سنجول کېدو وړ راټولو شویو معلوماتو په چوکاټ کې د موسسې د موخې تعریف او تفســیر دی. د معیارونو ټــاکل د پلان جوړونې له ټولو مراتبو، لکه له بودیجه بندۍ او د مقررو او کړنلارو له ټاکلو څخه نیولې، د موسســې د تګلارو تر ټاکلو او د ســتراتیژیو تر تنظیم او د برنامو تر تدوینولو پورې له ټولو اړخونو سره څنګ لګوي.معیارونه او ســتندردونه په څو ډوله دي: کمي، کیفي او مختلط.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له موخو او سټنډرډونو سره د کړنو پرتلنه

له (ټاکلو موخو او معیارونو) سره د (کړنو او ترسره شویو عملیاتو پایلې) د پرتلنې په موخه په معمول ډول، له آماري کړنلارو او کمي ځانګړنو (لکه د عوایدو کچه، د بودیجې وضعیت، د تولید بیه او د خرڅلاو لړۍ) څخه کار اخیســتل کېږي. د (پرتلنې او ارزونې) لپاره د ګټې اخیســتنې وړ ځینې کړنلارې په لاندې توګه دي:

۱- د بېلګې اخیستنې کړنلاره: که چېرې د تولید کچه زیاته وي، په داسې توګه، چې د محصول یا خدمت د ټولو احادو څېړنه ناشــونی وي، نو په دې صورت کې یو شــمېر یې د بېلګې په توګه غوره کېږي او له پام وړ سټنډرډونو سره پرتله کېږي.

۲- د مشاهدې او غیررسمي خبرې اترې کړنلاره: که چېرې په طبیعي وضعیت کې د کارکوونکي د چلند مشــاهده کافي وي، نو په دې توګه له دغې کړنلارې څخه د کړنې د غیرکمي ارزونې لپاره کار اخیستل کېږي. همدارنګه کولی شو، چې له کارکوونکو سره د خبرو اترو او بحثونو له لارې،په غیر رسمي توګه د هغوی کارونه وارزوو.

۳- د وړاندوینې کړنلاره: که چېرې د عملیاتو برنامه، د راتلونکې کړنې د احتمالي وړاندوینې پر بنســټ وي، نو په دې صورت کې له یادې کړنلارې څخه کار اخیســتل کېږي. دغه کړنلاره، د هغه څــه د مقابلې او مخنیوی لپاره د مناســبو تدبیرونو د نیولو لپــاره امکانات په لاس ورکوي، چې د رامنځ ته کېدو اټکل یې کېږي.

۴- د رپوټ اخیســتنې کړنلاره: له لیکلي رپوټونو څخه په ګټې اخیســتنې او د اړتیا پر وخت د شــفاهي څرګندونو په ترلاســه کولو سره کولی شو، د موسسې کړنې وارزوو. خو باید څرګنده کړو، چې یوازې پر دغې کړنلارې باندې بسنه، مطلوب نه برېښي، ښه دا ده، چې دغه کړنلاره له نورو په ځانګړې توګه د مشاهدې او غیررسمي خبرو اترو له کړنلارو سره یو ځای وکارول شي.

د انحرافونو دکچې تشخیص او د رامنځ ته کېدو د لاملونو څېړنه

انحرافونه له مخکنیو ټاکل شــویو موخو او معیارونو سره د عملیاتي پایلو د پرتلنې په پایله کې پېژندل کېږي. د انحرافونو د تشخیص په موخه باید مهم او ستراتیژیک ټکي په پام کې ونیول شي. په ستراتیژیکو ډګرونو کې د کړنو د پایلو سنجول، د استثنا اصل د کارولو ګټې نندارې ته ږدي؛ مدیر یوازې هغه موردونو ته پاملرنه کوي، چې پکې له ســټنډرډونو څخه انحراف ترســترګو کېږي. مدیر ممکن له خپلو کارکوونکو څخه وغواړي، چې یوازې د مهمو انحرافونو په اړه ورته رپوټ وړاندې کړي. مګر مدیر باید د ســتراتیژیکو او باارزښتو ساحو سربېره، کم ارزښته او بې اهمیته ساحې هم په ګوته او مشخصه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصلاحي پلانونو او کړنو تنظيم او ترسره کول

که عمليات تر ستندردونو ټيټ وي، نو د اصلاحي پلانونو او کړنو تنظيمول اړين برېښي. خو ممکن دی، چې اصلاحي کړنې د (وروستنې پړاو له اجرايي عملياتو) سره يوځای ترسره کړي.

د کنټرولرانو د کنټرول د کړنې ځانګه:

پر ثابتو شتمنيو له د اخلي کنټرول څخه يوه مهمه موضوع، د ثابتو شتمنيو راجسترول (ثبتول) دي، دغه راجستر د شرکت د ټولو ثابتو شتمنيو، چې مالک يې هم دی، د سندونو له ثبتولو څخه عبارت دي.

مفتشين بايد پر ثابتو شتمنيو باندې کنټرول وازمايي، چې آيا په اغېزناکه توګه عمل کوي او کنه؟ يا لړترلږه په کال کې يو ځل په عيني بڼه د ټولې راجستر شوي ثابتې شتنمۍ شتوالي وڅېړي. همدارنګه د ثابتو شتمنيو پر پېرېدنو او خرڅلاو باندې مناسب کنټرول هم، يو مهم چار ګڼل کېږي. ځکه ثابته شتمني په معمول ډول له عمده پانګونو څخه عبارت وي. د پېرېدنو او خرڅلاو تصويب، يو مهم او کليدي موضوع ده، چې بايد ورته پاملرنه وشي.

کنټرولران

د کنټرول تعريف: کنټرول له هغو پړاوونو څخه عبارت دی، چې په مرسته يې مدير له پلان شويو کړنو سره د ترسره شويو عملياتو سمون او برابروالي سنجوي. يا په بل عبارت، د هرې کړنې څارنه ده، څو له هغې نقشې سره سم وي، چې د ترسره کېدو لپاره يې طرحه شوې ده.

له دې امله، د کنټرول پړاوونه بنسټيزو موخو ته د رسېدو لپاره، د يوه سازمان د فعاليتونو په پلانولو کې کارول کېږي. په دې توګه مخکې له مخکې، د موخو پر لوري د پرمختګ کچه او د پلان په تشخيص، طرحه او اصلاح کې د مديريت وړتيا ښيي.

پر دې بنسټ، ويلی شو، چې کنټرول د (بايد وي) او (دي) ترمنځ پرتلنه ده، چې د دغو دواړو د پرتلنې په پايلې کې دې ته رسو، چې آيا زموږ وړاندوينې سمې وي او هغه څه ترلاسه شوي، چې هيله يې مو درلوده او کنه؟ په واقعيت کې دغه عمل د کنټرول دايمي توب او استمرار باندې ټينګار لري، په دې معنا، چې کنټرول، د برنامې له پيله بيا ترپايه او ان کله د برنامې تر پای ته رسېدو وروسته هم دوام کوي.

اداري مدير او داخلي کنټرول

د مالي چارو په سمبالښت او داخلي کنټرول کې د اداري مدير ونډه: اداري مدير د (کنټرولر) تر عنوان لاندې، د يوې ادارې اداري ځانګه کنټرولوي. بايد ووايو، د ادارې د برياليتوب لپاره بايد

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنټرول په اغېزناکه توګه ترسره شي. اداره اړینه بولي، چې ټول حســابونه او یادښــتونه باید سم او بشپړ وي، څو په لاندې موردونو کې ورسره مرسته وکړي:

– د راکړې ورکړې کنټرول: د ورځنۍ لګښتونو او عوایدو یادښت، دبت تور او کریدت تور.
– د شتمنیو ساتنه: څه ډول شتمنۍ موجودې دي، چېرې دي او څومره ارزښت لري؟

داخلي کنټرول: دغه کنټرول د تشــکیلاتي جوړښــت، میتودونو او کړنلارو په ګډون د ټولو مالي سیســتمونو او نورو کنټرولونو له ارزونې څخه عبارت دی. کورنی تفتیش، چې د اړوندې ادارې له خوا د حقوقي موخو پر بنســټ، ترتفتیش لاندې ادارې د کړنو په سلوک کې د مرستې لپاره پر مخ بیول کېږي، د شتمنیو او منابعو د ساتنې او د حسابي ضوابطو له سمې کارونې څخه د ډاډ د ترلاسه کولو په خاطر رامنځ ته شوی دی.

روان (جــاري) کنټرول: روان کنټرول هغــه مهال ترسره کېږي، چې برنامه او پلان په عمل کې پلي کېږي. دغه لړۍ بیا هم د کنټرول اړتیا رادمخه کوي، څو مالي او حسابي بنسټونه؛ معیارونه او کړنلارې په بشپړ ډول رعایت او په همهاله توګه له ناسمو اجرااتو څخه مخنیوی وشي.

وروســتنی کنټرول: دغه کنټرول د مالي او اقتصادي فعالیتونو په پای کې ترسره کېږي. د دغه ډول کنټرول په پرنســیپ کې له هغه څه سره، چې کړنې باید څرنګه ترسره شــوي وای، د ترسره شــویو مالي او اقتصادي کړنو د وضعې د څرنګوالي پرتلنه د پام وړ وي. یعنې دپرتلنې دغه کنټرول باید د هغو پیشــبیني شویو معیارونو، نورمونو او موازینو د پایلو پر بنسټ ترسره شي، چې مخکې طرح او منظور شــوي دي. د پورتني تفکیک په پام کې نیولو سره کولی شي، چې له کنټرول څخه په لاندې توګه یو تعریف وړاندې کړو:

کنټرول د ټاکل شویو موخو او موازینو پر بنسټ، د مخکنیو، روانو او وروستنیو کړنو د څېړنې عملې او د کړنو د کره والي، کفایت توب او اقتصادي توب د څرنګوالي تثبیت دی.

کنټرول: یو سازمان د رامنځ ته کېدو پر مهال او ټاکل شویو موخو ته د رسېدو په لاره کې تل له یو لړ ســتونزو او خنډونو سره مخ کېږي، نو اړینه ده، چې د کنټرول یو مکانیزم، چې د ځانګړو او مشخصو کړنلارو د اجرااتو پر بنسټ ولاړ وي او د سازمان د موخو د دوام او بقا تضمین کوونکي او ساتونکي وي، موجود وي.

پر دې بنسټ، د مدیر یو له بنسټیزو دندو څخه چې له نورو دندو سره یې تړاو لري، کنټرول دی، چې د هغه له لارې کولای شــو، د ســازمان موخې ته د رســېدو په خاطر، د سازمان د غړو له فعالیتونــو او منابعــو څخه په موثره توګه کار واخلو. هېڅ پلان او برنامه له کنټرول پرته په ســمه توګــه نــه ترسره کېږي او همدارنګه کنټرول هم د پلان له شــتون پرته کوم مفهوم او معنا نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنټرول په ټولو برخو کې کره او رغنده ونډه لري؛ ځکه چې د کنټرول له برکته ده، چې انحرافات اصلاح کېږي او کړنې له ســازماني موخو سره ســم پرمخ ځي. کله چې سیستم ځانګړو موخو ته د رسـېدو پر لارې حرکت کوي، نو ممکن داســې پېښې رامنځ ته شي، چې کولی شي له اصلي موخې څخه د سیســتم د لېرتوب لامل وګرځي، خو کنټرول د اصلاحي کړنو په ترسره کولو سره د سیستم چارې تنظیموي. کنټرول هغې پروســې ته وایي، چې له پلان شــویو کړنو سره د ترسره شویو کړنو سمونتیا او مطابقت تر غور او څېړنې لاندې نیسي. کنټرول هغو پړاوونو ته ویل کېږي، چې د مدیر په مرســته یې له پلان شــویو کړنو سره د ترسره شویو عملیو سمونتیا او تطابق سنجوي او یا په بل عبارت، کنټرول د هرې کړنې له څارلو او مراقبت څخه عبارت دی، څو له هغې نقشــې سره ســم وي، چې مخکې له مخکې د ترسره کولو لپاره یې طرح شوې ده. نو له دې امله، بنسټیزو موخو ته د رسېدو په خاطر د یو سازمان د کړنو په پلانولو کې د کنټرول له پړاوونو څخه کار اخیستل کېږي. پــه دې توګــه کنټرول مخکې له مخکې، د موخو پر لوري د پرمختګ کچه او د پلان په تشــخیص، طرحه او اصلاح کې د مدیریت وړتیا ښــیي. پر دې بنســټ، ویلی شو، چې کنټرول د (باید وي) او (دي) ترمنــځ پرتلنــه ده، چې د دغو دواړو کلمو د پرتلنې په پایله کې دې ته رســو، چې آیا زموږ وړاندوینې ســمې وې او هغه څه ترلاســه شــوي، چې مو هیله یې درلوده او کنه؟ په واقعیت کې دغه عمل د کنټرول دایمي توب او استمرار باندې ټینګار لري، په دې معنا، چې کنټرول، د برنامې له پیله بیا ترپایه او ان کله د برنامې تر پای ته رسېدو وروسته هم دوام کوي.

د کنټرول ډولونه Types of Controlling

مدیران د خپل یا د دواړو لوریو د شرایطو او یا شــته غوښــتنو د تشــخیص له مخې، د کنټرول لــه بېلابېلــو ډولونو څخه کار اخلي او یا هم د کنټرول مدیران کولی شي، د کنټرول د مهال او ځای په پام کې نیولو سره، د کنټرول بېلابېلې طبقه بندۍ په پام کې ونیسي. چې په هغو کې (د دایمي کنټرول د کړنلارو پر وړاندې د مهالنۍ او مقطعي کنټرول کړنلارې او همدارنګه د متمرکزو کړنلارو پر وړاندې د غیرمتمرکزه کړنلارې) او (د کمي او کیفي کنټرول کړنلارې) مطرح کېږي. همدارنګه مدیران کولی شي، د اړتیا له مخې له راتلونکي لیدونکی (تر عمل وړاندې) کنټرول او حال لیدونکی (د عمــل د تــرسره کېدو په بهیر کې) کنټــرول او تېر لیدونکی (د عمل تر ترسره کېدو وروســته) کنټرول څخه هم کار واخلي.

راتلونکی کنټرول Feedforward

پــه دغه حالت کــې د عملیې ترسره کېدو مخکــې د عملیې د پایلو د وړاندوینې پر بنســټ، مناسب اصلاحي پلانونه ترلاس لاندې نیول کېږي. د کنټرول دغه ډول او کړنلاره هغه مهال د ګټې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخیستنې وړ ده، چې دقیقو معلوماتو ته د چټکې لاسرسۍ شونتیا موجوده وي، چې یې له مخې، وکولی شو په محیطي شرایطو کې د احتمالي بدلونونو او په عملیاتو کې د احتمالي پرمختګ د کچې وړاندوینه پر خپل وخت وکړو.

اوسمهاله کنټرول ConcurrentControl

پــه دغه حالت کې، د ترسره کېدو پر مهال د پــلان د هر پړاو عملیات، تر کنټرول لاندې نیول کېږي او هڅه کېږي، چې د عملیاتو په بهیر کې، انحرافي کړنې اصلاح او د زیاتو سرغړونو له رامنځ ته کېدو څخه مخنیوی وشي. د بېلګې په توګه، د روغتیایي کیفیت له پلوه د خوراکي توکو د تولید په څېړنه او یا د پرواز په حالت کې د الوتکې د امنیت په کنټرول کې، له اوســمهال کنټرول څخه کار اخیستل کېږي.

تېر کنټرول Feedback Control

په دغه حالت کې د عملیې تر پای ته رسېدو وروسته د پایلو څېړل ، اوله پلان څخه د انحراف کچه په ګوته کېږي. د دغه ډول کنټرول په بهیر کې په معمول ډول له ترلاسه شویو پایلو څخه، د راتلونکو عملیو او پلان جوړولو په برخه کې ګټه اخیستل کېږي. د بېلګې په توګه، د تشویق او یا تنبیه په موخه د کارکوونکو د کړنو ارزونه، چې د تېر کنټرول یو ډول ګڼل کېږي.

یو شمېر د نظر خاوندانو بیا کنټرول په دوو عمده ډولو باندې وېشي:

مخه نیوونکي (پیشگیرنده) کنټرول او اصلاحي کنټرول.

مخه نیوونکی کنټرول

مخــه نیوونکــی کنټرول په ټولیزه توګه د سرغړونو او تېروتنــو د کمولو په موخه ترسره کېږي؛ پر داسې کړنو لکه د قوانینو او مقررو په تدوینولو، د معیارونو په ټاکلو، د انتخابولو د کړنلارو په تنظیمولو او د انساني ځواک د ښوونې په موخه د پروګرامونو په ترلاس نیولو باندې لاس پورې کول، په ټولیزه توګه د همدې هدف لپاره ترسره کېږي. په واقعیت کې، د مخه نیوونکي کنټرول کړنلارې، د کارکوونکو چلند محدود او له ځانګړو قابلیتونو څخه یې په ګټې اخیستنې سره رهبري کوي.

اصلاحي کنټرول

دغــه کنټرول د ناســمو کړنو او چلند د ســمونې پــه موخه کارول کېږي. پــه دې هدف، چې کارکوونکي له ټاکلو بنسټونو او معیارونو سره همغږي کړي. بیا هم یادونه کوو، چې سازمانونه د خپلو اړتیاوو له مخې باید په مشخصه توګه، د کنټرول له ټولو کړنلارو او ډولونو څخه کار واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کنټرول پړاوونه

موږ کولی شو، چې کنټرول په څلورو پړاوونو کې وڅېړو:

- د معيار ټاکنه.
- د کړنې سنجول.
- د انحرافاتو تشخيص او په ګوته کول.
- اصلاحي اقدامات.

لومړی پړاو- د کنټرول لپاره د معيار (سټنډرډ) او ضابطې ټاکل: په حقيقت کې د دقيقو او د اندازه ګيرۍ وړ پايلو په چوکاټ کې د ســازمان د موخو تغيير ته معيار (سټنډرډ) وايي. دغه پړاو، ټول سازماني مفاهيم، لکه پلان جوړونه، ستراتيژۍ، کړنلارې، تګلوري او د بوديجې وېش په بر کې نيسي. د کنټرول سټنډرډونه يا معيارونه بېلابېل ډولونه لري؛ لکه: (کمي معيارونه، کيفي معيارونه، مختلط معيارونه).

دويــم پــړاو- د معيارونو له موخو سره د عمليو د پايلو پرتلنه او ســنجونه: په ټوليزه توګه په دغه پړاو کې، پرتلنه ترټولو زيات په کمي اړخونو کې ترسره کېږي؛ لکه: عوايد، لګښت او داسې نور...

درېيم پړاو: د انحرافاتو تشخيص او د لاملونو تحليل يې: په دغه پړاو کې، بايد د هغو بحراني لاملونو د تشخيص ترڅنګ، چې انحرافات يې رامنځ ته کړي، په هغه برخه کې، چې اصلاحي کړنې به ورباندې تمرکز وکړي، د انحرافاتو د ډولونو پر څېړلو هم لاس پورې شي.

څلورم پړاو: اصلاحي کړنې: تر هغه وروســته، چې انحرافات تشــخيص او لاملونه يې تحليل شي، مديــر په اصلاحي کړنو لاس پورې کوي، چې دغه کړنې، د ماشــين د بدلولو په عملياتو پورې اړوندې برخې، په ښــه کيفيت د زياتې عرضې او مناسبو خدمتونو د وړاندې کولو په موخه هڅې او داسې نور... په بر کې نيسي.

د کنټرول کړنلارې: د پرتلنې بنســټيزې کړنلارې د مشــاهدې او غيررســمي بحث کړنلاره: په دغــه کړنــلاره کې، چې د عملياتو د اجرا له بهير څخه کنټرول، لــه کارکوونکو سره د خبرو اترو او غيررسمي بحث په بڼه صورت مومي، له لاندې کړنلارو څخه عبارت دي:

د وړاندوينــې کړنلاره: دغه کړنلاره په غالب ډول، د احتمالي اندازه ګيرۍ د سيســتم په توګه کارول کېږي.

د رپــوټ وړانــدې کولو کړنلاره: دغه کړنــلاره، بايد د نورو په ځانګړي توګه د مشــاهدې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

غیررسمي بحثونو له کړنلارو سره یوځای ترسره شي.

د بېلګې اخیســتنې کړنلاره: له هغه ځایه، چې محصولات یا خدمتونه د ځېړلو وړنه وي، نود بېلګې اخیستنې له کړنلارې څخه ګټه اخیستل کېږي.

تدبیرونه یا د کنټرول وســایل: په دې خاطر، چې مدیر وکولی شي، چې کارکوونکي په ســمه توګه کنټرول کړي او ښې اصلاحي کړنې ترسره کړي، باید د کنټرول له ځېنو وسایلو لکه د عملیاتو، بودیجې، آماري او داخلي ارزونې له کنټرول څخه کار واخلي.

عملیاتي کنټرول: عملیاتي کنټرول په بېلابېلو لکه (لنډ مهالو، منځمهالو او اوږدمهالو) دورو کې د عملیاتو په تنظیم کې ټاکلې ونډه لري، چې د کنټرول دغه وسیله د کمي او کیفي پلوه د تولید پر کچې د مستقیمې اغېزې په پام کې نیولو سره، له ځانګړې ارزښت څخه برخمن دی.

بودیجــوي کنټــرول: مدیران د بودیجې په ټاکلو سره له ټولو کړنو څخه څارنه کوي. سربېره پر دې، د بودیجې له کنټرول څخه کولی شو، د سازمان موخې ته د رسېدو لپاره د پلانونو د بریالیتوب کچې یا له پیش بیني شویو پلانونو څخه د انحراف کچې په ټاکلو کې هم کار واخلو. د بودیجې د کنټرول ډېر خوند په دې کې دی، چې د اندازه ګیرۍ او کنټرول د ګډ بنســټ د کارولو له لارې، د یوې موسسې د بېلابېلو کړنو په همغږي کولو کې مرسته کوي.

آمــاري کنټــرول: د کنټرول له نورو وســایلو څخه یو هم دوامدار دوره یــی رپوټونه (اونیزې، میاشــتنۍ و....) دي، چې مدیر کولی شي، د چمتو کېدو غوښتونکي یې شي. مدیر د مخکنې دورې لــه ورتــو معلوماتو سره د هغــوی د پرتلنې، تجزیې او تحلیل سربېره، کولــی شي ګټه ترې واخلي او پــه مخکنیــو او روانو رپوټونو کې د توپیرونو او بدلونونــو په پام کې نیولو سره، اړین اصلاحي ګامونه واخلي. پر دې بنســټ، د آماري کنټرول د رپوټونو څېړنه، له مدیر سره مرســته کوي، چې د ســازمان پر کړنو، مسایلو او ســتونزو باندې دوامداره څارنه ولري او په دې توګه پر خپل وخت اړینې پرېکړې ترلاس لاندې ونیسي.

ځانګړی کنټرول: د ځانګړي کنټرول رپوټونه ممکن د ځانګړو معلوماتي واحدونو له لوري چمتو شي. د دغه ډول رپوټونو برابرول، په غیرمستمره توګه او استثنایي حالاتو کې ترسره کېږي. د ځانګړو رپوټونو ارزښــت په دې کې دی، هغه عملیاتو زیاته پاملرنه کېږي، چې داســې ښــکاري، له پام وړ معیارونو څخه انحراف کړی. باید یادونه وکړو، چې د کنټرول لپاره په معمول ډول، له ډېرو وسایلو او تدبیرونو څخه ګټه اخیستل کېږي، چې د سازمانونو د کړنو په څرنګوالي کې د شتو توپیرونو له امله، یو له بله توپیر کوي او موږ هم په دې ځای کې د شتو محدودیتونو په موخه ترې تېرېږو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وخت له پلوه د کنټرول ډولونه: د وخت له پلوه د سازمان کنټرول کولی شو، په دريو ډولونو باندې ووېشو:

لومړني يا مقدماتي کنټرول: د کنټرول دغه ډول هڅه کوي، چې د سازمان تر ګټې اخيستنې لاندې انساني، مادي او مالي منابعو د کيفيت او کميت له انحرافاتو څخه مخکې له مخکې مخنيوى وکړي. د لومړني يا مقدماتي کنټرول تر ټولو مهمه وسيله د سازماني چلند (رفتار) اجرا ده. همدارنګه د انساني منابعو کنټرول د ټاکنې د شرايطو د پليټوب او په سازماني دندو کې د وړتيا او لياقت د اصل د ارزونې له مخې د کسانو د ګومارلو او انتصاب له لارې ترسره کېږي او يا دا چې د کار تر پيلېدو وړاندې کارکوونکي روزل کېږي. په همدې بنه، د مادي او مالي منابعو مقدماتي کنټرول هم د هر سازمان د ځانګړو فني او مالي کړنلارو په پام کې نيولو سره د اټکل شويو بنسټونو پر بنسټ مخکې له مخکې ترسره کېږي.

له اجراأتو سره همهاله کنټرول: د کنټرول اصلي وسيله، فعاليت، سرپرستي او لارښوونه ده. په دغه ډول کنټرول کې مديران په مستقيمه توګه تر خپل لاس لاندې کسانو د کړنو څارنه کوي او په دې توګه دې پايلې ته رسي، چې ايا د کار او عملياتو بهير له هغو کړنلارو او موازينو سره سم ترسره کېږي، چې يې وړاندوينه شوې وه او کنه؟ په دغه ډول کنټرول کې، د هر کارکوونکي د دندې شرح د عمل بنسټ ګرځي. د مدير يا سرپرست مسووليت دا دی، چې تر لاس لاندې کسانو له کړنو څخه د څارنې ترڅنګ، هغوی ته د کار د ترسره کولو لارې چارې هم ورزده کړي او ډاډ ترلاسه کړي، چې دوی له کړنلارو څخه پيروي کوي.

د ترلاسه شويو پايلو پرمهال کنټرول: دغه ډول کنټرول د کار پر وروستنيو پايلو باندې څارنه لري. د کار له پايلو څخه خبرتيا او له ټاکل شويو معيارونو او بنسټونو سره يې پرتلنه، د ياد کنټرول دنده ده. دغه کنټرول، احتمالي انحرافات او اړين اصلاحي اقدامات په ګوته کوي؛ ځکه د تېرو کړنو پايله، د راتلونکو کړنو لپاره د لارښود حيثيت لري.

د اغېزناکه کنټرول ځانګړنې:

- د يوه اغېزناک کنټرول تر ټولو عمده ځانګړتياوې عبارت دي له:
- کنټرول بايد دقيق وي.
- کنټرول بايد پر وخت ترسره شي.
- کنټرول بايد د موخې او پلان پر بنسټ پرمخ ولاړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- کنټرول باید معقول او د درک وړ وي.
- کنټرول باید سپما (صرفې) ته نژدې وي.
- کنټرول باید په ستراتیژیکو برخو کې ترسره شي.
- کنټرول باید عیني وي.
- کنټرول باید انعطاف منونکی وي.
- کنټرول باید موندونکی وي.
- کنټرول بابد له سازماني پست سره متناسب وي.
- کنټرول باید د بیا کتنې وړ وي.
- کنټرول باید له فردی توپیرونو سره د انطباق وړ وي.

کله کله داسې هم پیښېږي، چې یوازې د کمیو او نیمګړتیاوو پر اړخونو باندې ټینګار کېږي، خو مثبت او د قوت اړخونه له پامه غورځي؛ په دې صورت کې، کارکوونکي فکر کوي، چې کنټرول د هغوی د کمزوریو او نیمګړتیاوو د جوتولو او د هغوی د تنبیه په معنا ده. له دې امله، د کنټرول په تړاو د دوی کرکې راپارېږي او بالاخره یې پر وړاندې مقاومت کوي. پر دې بنسټ، مدیران د کارکوونکو دغه ډول ستونزو ته باید جدي پاملرنه وکړي.

د ستراتیژۍ کنټرول

ستراتیژیو له هغه جامع، واحد او بشپړ پلان څخه عبارت ده، چې پر بنسټ یې، د سازمان بنسټیزو موخو ته د رسېدو لاره ټاکل کېږي. یا په بل عبارت، ستراتیژۍ د سازمان موخې ته د رسېدو لپاره د تګلارو او فعالیتونو له جامع پلان څخه عبارت ده.

د کنټرول او تفتیش اداره د هېواد په کچه د دولتي او مختلطو ادارو د مالي او حسابي چارو او فعالیتونو د څېړلو تر ټولو لوړ ارګان په توګه له ویاړونو ډک (۵۰) کلنه کاري مخینه لري، چې د مجربو کدرونو په درلودلو سره خپله ورسپارل شوې دنده د ستراتیژۍ، کنټرول او تفتیش ادارې د قانون او مقررو له حکمونو سره سم په ښه توګه سرته رسولی او په ټول هېواد کې د تفتیش چارې پر مخ بیایي.

لکه څرنګه، چې د کنټرول او تفتیش د عمومي ادارې، د وظیفوي موخو او پرنسیپونو ترلاسه کېدنه، د افغانستان له بېلابېلو ادارو سره د دغه ادارې د مفتشینو او کارکوونکو د اړیکو په پایله کې بشپړېږي، نو له دې امله، د افغانستان د کنټرول او تفتیش عمومي اداره، د خپلو کارکوونکو د کړنو او د چلند معیارونو ته زیات ارزښت قایل دی او هیله کېږي، چې د دغې ادارې مفتشین او ټول کارکوونکي په رسمي او غیررسمي وختونو کې تر څېړنو لاندې ادارو کې د دندو د ترسره کولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر مهال د تر ټولو لوړ اخلاقي او مسلکي کړنلارو د کارولو کچه په جدي توګه په پام کې ونيسي.

د کنټرول او تفتيش د عمومي ادارې د کړنلارو او چلند دســتور، د نيک او د منلو وړ اخلاقي چلند ارزښــتونه او معيارونه د ادارې د فعاليتونو په سر کې شــمېري. ځکه چې د منل شوی چلند له دســتور څخه پيروی‌د هېواد، خلکو او دولت په اړه د دغې ادارې د رښــتينولۍ، بې پريتوب او ايمانداری اصل منعکسوي. د تفتيش د ادارو او د حسابرسی کمېټو د کارکوونکو د کړنې او چلند دســتور، د دغو ادارو د کارکوونکو د اخلاقي بنســتيز اصول په بر کې نيسي، چې د تفتيش د عالي انســتيتوت د نړيوال سازمان (INTOSAI) له خوا د يو ســتنډرډ اصل په توګه منل شوی، چې بيا وروســته د دوی له خوا ترتيب، تنظيم او تصويب شــوي هم دي. S-supreme-I-international O-Organization-I-institution- A-Audit. دغه ســازمان په لومړي ځل په ۱۹۵۳ مېلادي کال کې د کيوبا په مرکز هاوانا ښار کې رامنځ ته شو، چې هغه مهال يوازې ۲۴ هېوادونو يې غړيتوب درلود، خو ډېر ژر د دغه ســازمان فعاليتونه نړيوال شــول او اوســمهال د نړۍ ۱۸۵ هېوادونه يې غړيتــوب لــري، له نېکمرغه د افغانســتان د کنټرول او تفتيش اداره هم د دغه ســازمان غړيتوب لري. د دغه ســازمان مديره پلاوي هڅه وکړه، چې د نړۍ په کچه د SAI د غړو ترمنځ د اخلاقي مفکورو بشــپړه همغږی رامنځ ته کړي او غړي هېوادونه د رسمي او غيررسمي چارو په بهير کې د خپلې ســيمې او هېــواد د شرايطو په پام کې نيولو سره يې پلي کــړي. د دغه هدف له مخې، د دغه سازمان کاري کمېټه، چې پکې د اتريش، استراليا، ارجنټاين، انګلستان، امريکا، برازيل، پرتګال، جاپان، ســويډن، عربستان، فلپين او کوســتاريکا هېوادونه شامل دي، په ۱۹۹۸ کا ل کې په مونتې ويدويدروګودي کې په خپله شپاړلســمه کنګره کې د کړنې او چلند دغه دســتور يې، چې د غړو هېوادونو د اخلاقي مفکورو بشپړه همغږي کوونکی دی، د يوه قانون په توګه، تصويب کړل.

د دولت رياست د کنټرول او تفتيش د عمومي ادارې د چلند او کړنې دستور:

پــه دې خاطر، چې د هغو ټولو ارګانونو بشــپړ باور وپايي، چــې د دغې ادارې کارکوونکي د چارو د ترسره کولو په بهير ورسره اړيکه لري، نو بايد د عامه خدمتونو او مســلکي معيارونو هغه ټول اخلاقي ارزښتونه زموږ د کار په لومړيتوبونو کې وي، چې دغه اداره يې په ګټې اخيستنې سره موږ ته لارښوونه کوي.

د وازتونــو او نورو ادارو د مالي چارو د حســاب پلټنــې د روڼتيا په برخه کې د دولت ريس او پارلمان ته د ډاډ په ورکولو او د مشورو په برابرولو کې د کنټرول او تفتيش ادارې د واقعي ټاکونکي ونډې له مخې، دا اړتيا رامخې ته کېږي، چې بايد د کاري کړنلارو، ټاکلي اصول او پرنسيپونه ولرو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تړونونه

د تړون(عقـد) تعریف

تـړون یا قرارداد د یوې کړنـې د ترسره کېدو یا نه ترسره کېدو او یا د ملکیت د لېږد په تړاو د دواړو لوریـو د ارادې لـه توافق څخه عبـارت دی. د سرغړونې په صورت کې، له دواړو لوریو هر یوکولی شي، موضوع محکمې او عدالت ته وړاندې کړي.

د تړون بنسټیز رکنونه

د یو تړون د لاسلیک کېدو په موخه باید لاندې ټکي په پام کې ونیول شي:

۱- تـړون پر ایجاب او قبول شـامل وي، یو لوری باید قانونی وړاندیـز وکړي او بل لوري یې قبول کړي.

۲- د دواړو لوریو ترمنځ مباحثات او توافقات باید په قانوني توګه ترسره شوي وي.

۳- د دواړو لوریو رضایت باید په څرګند او حقیقي بڼه موجود وي؛ یعنې عقد په بشپړه ازادۍ سره منعقد کېږي.

۴- دواړې لوري باید حقوقي اهلیت ولري.

۵- د عقد موضوع، چې د وجیبې موضوع جوړوي، باید قانوني او واضح وي.

هغه مسایل، چې په یو تړون کې مهم ګڼل کېږي، په لاندې توګه دي:

سنـد: اکثراً سند یا ځانګړې فورمه (په معمول ډول چاپي وي) باید بشپړه شي. که کوم تړون سند و نه لري، نو نه شي کولی، چې سرغړونکي لوري د خپلو وجیبو په ترسره کولو کې اړباسي.

باید ووایو، چې له سند او مدرک پرته دا نه شو ثابتولی، چې توافق صورت موندلی دی.

د زیـان یاجـبران په ټاکلو کې د دواړو لوریو حق: د تړون له دواړو لوریو هر یو د مقابل لوري له خوا د تړون د نقض یا فسخه کولو په صورت کې باید د زیان د جبرانېدو غوښتنې حق ولري.

د دواړو لوریـو مکلفیتونـه: د تړون دواړ لوري، باید د تړون د موضوع د اجرا په موخه یو بل ته ژمن وي. هغه تړون، چې ټول پورتني شرایط ولري، د ارزښت او اعتبار وړ دی؛ د محکمې لپاره بـه دا غیرممکنـه وي، چې پر اجرا باندې یې دواړه لوري اړباسي. دا چې په دقیقه او څرګنده توګه ځومره موده ټاکل کېږي، دا د تړون په څرنګوالي پورې تړلې ده.

یو تړون باید د لاندې ټکو درلودونکي وي:

۱- د تړون د دواړو لوریو معرفي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- د تړون د موضوع معرفي: هغه وجيبې، چې باید ترسره شي؛ د مالونو، خدمتونو، وسـايلو او داسې نورو مشخصول(همدارنګه کمیت او میعاد) په بر کې نیسي.

۳- تادیات: بڼه او وخت یې.

۴- د تحویلولو جزییات، چې وخت او د تحویلولو مسوول شخص په بر کې نیسي.

۵- محرمیت:باید د دواړو لوریو او ذیدخلو کسانو له خوا وساتل شي.

۶- دواړه لوري د تړون د فسخ کولو حق درلودل.

۷- کـه د کاري محدودیتونو او یا نـورو ملاحظاتو په صورت کې، دواړه لوري په خپلو ژمنو وفا و نه کړي، نو څه مکلفیت لري.

۸- د دغه موضوع څرګندتیا، چې د دغه تړون په اړه به د کوم هېواد قانون د اجرا وړ وي؟

کـه په یو تړون کـې پورتني موضوعات په پام کې ونیول شي، نو یاد تړون به یو بشـپړ تړون ګڼل کېږي.

اداري مدیر او داخلي کنټرول

د مـالي چارو په تامین او داخلي کنټرول کـې د اداري مدیر ونډه: اداري مدیر د (کنټرولر) تر نامـه لانـدې د یوې اداري اداري چارې کنټرولوي. باید ووایو، چې د یوې ادارې د بریالیتوب لپاره کنټرول باید په اغیزناکه توګه ترسره شي. اداره دا اړینه ګڼي، چې ټول حسـابونه او یادښـتونه باید سم او بشپړ وي، څو په لاندې موردونو کې ورسره مرسته وکړي:

- **د راکړې ورکړې کنټرول:** د ورځنیو لګښتونو او عوایدو یادښتونه؛ دبت تور او کریدت تور.
- **د شتمنیو ساتنه:** کوم ډول شتمنۍ او په کوم ځای کې موجودې دي او ارزښت یې څومره دي.

داخلي کنټرول

دغه کنټرول د تشـکیلاتي جوړښـت، میتودونو او کړنلارو په ګډون د ټولو مالي سیسـتمونو او نورو کنټرولونو له ارزونې څخه عبارت دی. کورنی تفتیش، چې د اړوندې اداري له خوا د حقوقي موخو پر بنسـټ، د ترتفتیش لاندې اداري د کړنو په سـلوک کې د مرستې لپاره پر مخ بیول کېږي، د شـتمنیو او منابعو د ساتنې او د حسـابي ضوابطو له سمې کارونې څخه د ډاډ د ترلاسه کولو په خاطر رامنځ ته شوی دی.

هڅه و نه کړئ، چې په یو وار ټولو شیانو ته تغییر ورکړئ، بلکې ګام په ګام پر مخ ولاړ شئ.

۱- د لیکنیزو بنسټونو له مخې که له مقابل لوري څخه د ځینو موضوعاتو په اړه د معلوماتو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترلاســـه کولو په موخه پوښتنه او ځواب په ناڅاپي توګه مطرح شي، نو ممکن ښې پايلې و نه لري. ځکه چې د فوري ځواب غوښـــتنه، ســـړی د ګډوډۍ له حالت سره مخ کوي او دا کار به ستونزمن هم وي؛ نو له دې امله ليکل، د سازمان په بېلابېلو برخو او رسمي چارو کې ډېر د ارزښت وړ دی. بايد ووايو، چې دغه چارې، يوازې د داخلي چارو د ژورې همغږۍ په موخه مهم نه، بلکې له دې اړخه هم د ارزښت وړ دی، چې ملاقات کوونکي او معامله کوونکي د سازمان د تخصص د ټوليزې وړتيا د ســـنجولو په موخه هم ترې ګټه اخلي. نو ښـــه به دا وي، چې موضوع ګام په ګام مطرحه شي، څو د دې شونتيا رامنځ ته شي، هغه اجراات، چې د پام وړ دي، په بشپړ وضاحت سره ترلاسه شي. پر دې بنســـټ، په مباحثو، پوښـــتنې او ځواب او همدارنګه په خبرو اترو کې بايد له پېژندنې سره جوخت غښتلي ګامونه واخيستل شي، چې دغه لړۍ لاندې موضوعات په برکې نيسي:

۲- د عاميانه ژبې او اصطلاحاتو له کارونې څخه بايد ډډه وشي؛ له هغو کلمو څخه کار واخيستل شي، چې يوازې مشخصه معنا افاده کوي. ډېره هڅه وشي، چې خبرې واضحې او څرګندې وي.

۳- اوريدونکی بايد ډېر محتاط وي، د هغو ټکو په اړه دې پوښتنې وکړي، چې پرې نه وي پوه شـــوي؛ په هغه صورت کې، چې د غږ فشـــار او د تلفظ څرنګوالي سره ورته وي، يا له مقابل کس سره د درېيمې ژبې له لارې خبرې کوي.

۴- دا يو مسلم حقيقت دی، چې د غږ د لحن فشار کولی شي، په معنا کې تغيير راولي.

۵- د اشاروي ژبې تغييراتو ته په ژوره توګه پاملرنه وکړئ.

۶- هغه مهم ټکي، چې په اړه يې خبرې شوې، بيا تکرار نه شي.

د بحثونو پر يادښتولو تمرکز وکړئ

ځينې وختونه، داسې پېښېږي، چې د يو معلوماتي مطلب په تړاو بحث دوام مومي او همدارنګه په محافلو او مجلسونو کې د پوښتونکي او ځواب ورکوونکي ترمنځ اوږده بحثونه ترسره کېږي. په دې صورت کې، چې په ناســـته يا ســـيمينار او يا د تحقيق په بهير کې له يو مجرم يا محکوم څخه اســـتجواب صورت مومي، بايد د مباحثې د مطلب جزييات يادښت شي. ځکه چې په مباحثاتو کې پـــه ټوليزه توګه پر مهمـــو موضوعاتو باندې بحث صورت نيسي، يا ځينې وختونه، مجرم تر فشـــار لاندې راځي او يا داچې د خپل وجداني او اخلاقي احساس له مخې، په اجندا کې شاملو موضوعاتو باندې اعتراف کوي.

په دې صورت کې، په همهاله توګه بايد موضوع د ســـمعي او بصري وســـايلو په وسيله ثبت او يا لړترلړه يادښت شي، څو يو لړ اسانتياوې رامنځ ته شي او دغه لړۍ پر يو مستند او يادښت شوې مباحثې باندې پای ومومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څېړنې رپوټ

له دې امله، چې د څېړنې موضوع او ساحه يې په دقيقه توګه تشخيص او اټکل شي، نو اړينه ده، چې لاندينيو بنسټونو ته پاملرنه وشي.

– په پلان کې د رهبري ارګانونو لارښـوونې کولی شي، په خپل ذات يو مشـخص او د درج وړ موضـوع وي، لکه څرنګـه، چې د کنټرول او تفتيش اداره هم د خپلو پلانونو په لومړۍ برخه کې، د حکومت حکمونه او پرېکړې په پام کې نيسي.

– د هغه تفتيش رپوټ او مدرکونه، چې مخکې ترسره شوي هم د څېړنې وړ موضوع او ساحه ده، پر دې بنسټ، د بنسټيزو موضوعاتو د تشخيص په موخه، د مخکنيو ارزونو پايلو او د مفتشينو رپوټونو ته پاملرنه، د ځانګړي ارزښـت وړ وي. د بېلګې په توګه د مخکني تفتيش د پلاوي له خوا تشـخيص کېږي، چې د کومو برخو وضع مطلوبه نه ده او سرغړونې پکې ترسرګو کېږي، چې په راتلونکو پلانونو کې کولی شو، د بحث وړ ساحې، تشخيص شوې سرغړونه او نيمګړتيا د بيا لپاره کنټرول او وارزوو.

په مالي چارو کې د کنټرول او مخکني څارنې ارزښت

له ماليې وزارت او نورو دولتي ادارو سره د کنټرولرانو اړيکې ډېرې په زړه پورې او ګټورې وي.

١- د کنټرول او مراقبت د عمومي مدير مهمې کړنې:

٢- د محاسبې تفتيش او ورسره د تفتيش او کنټرول ټوليز بنسټونه.

٣- تاريخي مخينه.

۴- د څېړلو صدور (تفتيش اوکنټرول).

۵- د څېړلو کړنلارې (تفتيش) -------------A- مزايا--------B- نيمګړتياوې

۶- زياتوالی او وروستني کنټرول ------------A- مزايا---------B- نيمګړتياوې

٧- د کورني تفتيش څېړنه ----------------A- مزايا-------- B- نيمګړتياوې

٨- د حکومت کړنه.

٩- د تفتيش او کنټرول اړتيا.

A- د لګښتونو کنټرول اوتفتيش.

B- د کلنۍ منظورۍ د اصل کنټرول او تفتيش.

C- د تخصصاتو کنټرول او تفتيش.

D- د قواعدو او مقررو کنټرول او تفتيش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

E- د تناسب کنټرول او تفتيش.

F- د اغېزمنتيا کنټرول او تفتيش.

G- د عوايدو کنټرول او تفتيش.

H- سوداګريز کنټرول او تفتيش.

تاريخي مخينه

د تفتيش او کنټرول اداره د هېواد په کچه د وزارتونو او ادارو د مالي او حسابي چارو د څېړلو (SAI) يعنـي (Supreme Audi Institution) تر ټولو لوړ ارګان دی، چې په هېواد کې د فعاليت (۶۰) کلنه مخينه لري او د (انتوسای) – (ريکوسای او اسوسای) د نړيوال تفتيش د سازمانونو غړی سازمان دی. دغه اداره د اسلامي انتقالي دولت د محترم جمهور رييس د ۱۳۸۱/۹/۹ نېټې د (۱۶۰) ګڼې فرمان پر بنسـټ د ادارو د مالي او حسـابي چارو د څېړلو په موخه د يوې خپلواکه ادارې په توګـه رامنځ ته شـوه. او د دولت د محترم رييـس د د ۱۳۸۲/۱۱/۲۰ نېټې د (۵۴۹۱) ګڼې حکم له مخې د ۱۳۸۳ کال له پيله د يو مستقل بوديجوي واحد په توګه پېژندل کېږي، چې د دولت د درې ګونو قواوو له چوکاټ څخه بهر، د جمهوري رياست تر مستقيم اثر لاندې فعاليت کوي.

د دغې ادارې موخه او دندې په لاندې توګه دي

۱- د هېـواد په مرکـز او ولايتونو کې د وزاتونو، ادارو، موسسـو ، تصديـو دولتي او مختلطو شرکتونو، کوپراتيفونو او نورو مراجعو د مالي او حسابي چارو څېړل.

۲- په حسـاب ورکولو او حسـاب اخيستلو کې د روڼتيا د شـتوالي په موخه، د عامه شتمنيو له حسابي ثبت څخه ډاډ ترلاسه کول.

۳- تر پلټنې لاندې ادارو کې د لګښتونو د سموالي له څرنګوالي او د دولت د عوايدو له تحقق څخه څېړنه.

۴- د کنټرول او تفتيش اداره د بهرني تفتيش په توګه، د مالي حساب صورتونه (د دولت قطعيه حساب) څېړي.

۵- د فزيکي موجوديو د اجرا له لارې له عامه شتمنيو څخه ساتنه.

۶- د کميـو او نيمګړتياوو پـه ګوته کول، د پولي توپيرونو تثبيتول او تر پلټنې لاندې ادارو ته د څېړنو او پلټنو د پايلو او اصلاحي نظرياتو وړاندې کول.

۷- د ترلاسـه شويو توافقاتو له مخې، د نړيوال بانک (UNDP اوARTF او...) د مرستو د قيد، ثبت او لګښت له څرنګوالي څخه څېړنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- د جمهوري رياست د مقام د لارښوونو پلي کول.

۹- په عامه شـتمنيو کې په اغيزناکه توګه د اختلاس د پېښـو تشـخيصول او د لوېې څارنوالۍ مقام ته يې لېږل.

۱۰- د منفي پدېدو د موندلو په برخه کې مرسته.

۱۱- د کورني تفتيش، وزارتونو او نورو ادارو ميتوديکي لارښوونه.

۱۲- د اقتصادي پروژو له اغېزمنتيا، ګټورتوب او اقتصادي توب څخه د ډاډ ترلاسه کول.

۱۳- د ادارو د اجراااتو او د دولت د حقوقو د تحصيل په اړه، جمهوري رياسـت محترم مقام او پارلمان ته د رپوټ وړاندې کول.

د څېړنې، تفتيش او کنټرول حدود

د زېرمتونونو او تحويلخونو حسابونه د ادارو د حسابونو لومړني او فرعي برخه جوړوي. له دې امله، د دغو حسابونو تفتيش په هره مرجع کې د اجرا وړ ګرځي.

د زېرمتونونو او تحويلخونو د حسابونو تفتيش بايد د اداري مقررو، له سمې طرح او اجرا څخه د ډاډ ترلاسه کولو په موخه، چې د پېرېدنې، رسيد، وېشنې، ساتنې، موجودۍ، خرڅلاو او د زېرمو له ستاک څخه د څېړنې چارو د تنظيم په موخه رامنځ ته شوي، اجرا شي او د تفتيش په پايله کې بايد د زېرمو په کميت او يا په کنټرولي سيسټم کې يې ټولې موجودې نيمګړتياوې جوتې شي.

د زېرمو د تفتيش کليدي کچې

الف- د زېرمو د پېرېدنې د چارو تفتيش:

د زېرمو د پيرېدنې په بهير کې بايد لاندې موارد، تر غور او څېړنې لاندې ونيول شي:

۱- پيرېدنې بايد په سمه توګه تاييد او له قواعدو، مقررو او د واک لرونکو چارواکو له حکمونو سره سم او د تر ټولو اقتصادي کړنلارې له مخې ترسره شي.

۲- بايـد ډاډ ترلاسـه شي، چې پيرېدنــې د اړوندو څانګو د کاري حجـم او د حقايقو او د مالي وجوهو د شتون پر بنسټ د اړتياوو د تشخيص له مخې، صورت موندلی وي.

۳- د دې ترڅنګ، د وړانديز شويو څانګړنو او کميت له مخې بايد د زېرمتون له پېرېدنې څخه ډاډ ترلاسه شي.

۴- پـه هغـه ترون کې، چې له عرضـه کوونکي سره عقد کېږي، د پېرېدنې لپـاره لازم معيارونه او څانګړنې ټاکل کېږي؛ نو ټولې پېرېدنې بايد يوازې او يوازې د همهغو معيارونو پر بنسټ ترسره شوي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- له قراردادي او يا عرضه کوونکي څخه د زېرمتون د پېرېدنې پر بنسټ، بايد د مناصفې له سيستم څخه کار واخيستل شي، په دې توګه له کوم ځانګړي دليل پرته، د اړتيا وړ ټول جنسونه بايد د ترټولو ټيټې بيې له وړانديز کوونکي څخه واخيستل شي.

۶- د ورکړې کچه بايد په ترون کې له توافق شوې کچې سره سم صورت ومومي.

۷- د دولت هغه کارکوونکي، چې د پېرېدنې د تصديق او لاسته راوړلو مسووليت لري، بايد د پيسو تر ورکړې وړاندې د کيفيت او کميت سند چمتو کړي.

۸- د واک لرونکو چارواکو د منظورۍ اخيستلو لـه اړتيا څخه د مخنيوي پـه موخه، بايد د پيرېدنې امرونه په بېلابېلو برخو ونه وېشل شي.

۹- په تشريح شويو شرايطو کې، هغه تغييرات، چې په قوانينو کې رامنځ ته کېږي، بايد په پام کې ونيول شي.

۱۰- له عامه ګټو څخه د ساتنې په موخه، د هغې پيشکۍ پيسې په ورکړه کې، چې د ترون يا د دولت د حکم له مخې عرضه کوونکي ته ورکول کېږي، بايد لازم احتياط په پام کې ونيول شي.

۱۱- د اړتيا وړ جنسونه بايد په ټاکلې موده کې ولېږدول شي او په همهاله توګه د پيشکۍ له ورکړې سره تطبيق شي.

د څېړنې، تفتيش او کنټرول کړنلارې

۱- د هغو متوقعه پايلو يا ګټو پرلوري پرمختګ، چې د قانون جوړونکو يا نورو واک لرونکو اشخاصو له خوا طرح شوي او ترلاسه کول يې.

۲- د ادارو، برنامو، کړنو يا دندو... اغېزمنتوب.

۳- آيا اداره، له هغو د تطبيق وړ قوانينو او مقررو سره سمه روانه ده، چې په پلان کې په پام کې نيول شوي وو؟

وروستنی تفتيش او کنټرول

د څېړلو هغه عمليه ده، چې د فعاليتونو په پای کې صورت مومي؛ د دغه ډول پلټنو موخه، د ترسره شويو چارو او هغو چارو ترمنځ پرتلنه په بر کې نيسي، چې بايد ترسره شوي وای.

په دغه تعريف کې ليدل کېږي، چې وروستني کنټرول د چارو او معاملو په پای کې ترسره کېږي، چې په دې توګه ترسره شوې کړنې،له اټکلونو، موخو، قوانينو، مقررو او نورمونو سره پرتله کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورنی تفتیش او کنټرول

پــه هر سیســـتم کې څو ډوله کړنلارې او طرزالعملونه شـــتون لري، چې ځینې یې ښـــایي، په مســـتقیمه توګه د سیستم بنســـټیزو دندو ته متوجه وي (د حسابونو کړنلارې) او نورې یې کېدای شي، د سیســـتم د اجرااتو په کنټرول پورې تړلې وي (د کنټرول کړنلارې). دغه کنټرولونه نه یوازې د کنټرولونو د غوښـــتنو صفت ته نســـبت ورکول کېږي، بلکې یاد کنټرولونه د حسابي معلوماتو په بشپړوالي او سموالي کې بنسټیز کنټرولونه هم ګڼل کېږي.

له کورني کنټرول څخه موخه د لاندې موضوعاتو په اړه د ډاډ ترلاسه کول دی:

– ټول هغه حسابي معلومات او نور معاملات چې باید ثبت شي، په حقیقت کې باید ثبت شوي وي.

– د حسابي معلوماتو په بهیر کې ټولې تېروتنې او د قانون خلاف کارونه باید څرګند او روښانه شي.

– هغه شـــتمنۍ او پورونه، چې په حسابي سیستم کې ثبت شوي، باید په جاري مبلغ کې هم ثبت شوي وي.

اداره په دواړو برخو کې مسووله وي، هم د حسابي سمو یادښتونو په لاسته راوړلو او هم د کورني کنټرول د سیستم په اغېزمنتیا کې. د کنټرول ماهیت او پراختیا کېدای شي د ادارې د بېلابېلو څانګو په پام کې نیولو سره بېلابېلې وي. له کنټرول څخه کاراخیستنه په لاندې فکتورونو پورې تړلې دي:

– ماهیت، کچه او د معاملاتو دفتر.

– د کنټرول هغه درجه، چې په خپله د ادارې له خوا اجرا کېږي.

– د تصدیو جغرافیایي موقعیت.

– د هغو ګټو پر وړاندې، چې یې هیله کېږي، د کنټرول د ترسره کولو لګښت.

د کورني کنټرول ډولونه

کورني کنټرول په بنسټیزه توګه په اتو ډولونو باندې وېشل کېږي:

– **د دندو تفکیک:** باید هېڅکله یو کس د یوې معاملې د ثبت او د پړاوونو د تېرولو مســـوول نه وي. (څلورې سترګې ترټولو ښې دي).

– **تشکیلات:** تصدي باید یو تشکیلاتي پلان ولري، چې په لړ کې یې:

– باید مسوولیتونه معین او تشریح کړي.

– د رپوټ ورکولو سیستم مشخص کړي.

– د استازو واک وټاکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

– **تصدیق او منظوری:** اړینه ده، چې ټولې معاملې د مســوولو کارکوونکو په وســیله تصدیق او منظــورې شي، خو د دغې منظورۍ لپاره باید یو محدودیت وټاکل شي، چې دغه مســوول کس ترکومه بریده واک لري.

– **فــزیکي:** په فزیکي شتمنیو کې د لاسرسۍ اجازه باید په مشخصه توګه محدوده شي، چې دغه موضوع، د ځانګړو ساحو لکه د کمپیوټر خونې د ساتنې په موخه برقي کولپونه هم په بر کې نیسي.

– **څارنــه:** ټولــې کړنې، چــې په هره کچه وي، بایــد کنټرول شي. د دغې څارنــې په موخه باید مسوولیتونه په روښانه توګه انځور شي او له هغه کس سره، چې تر څارنې لاندې دی، اړیکه ونیول شي.

– **پــرســـــونل:** باید یوه داســې کړنلاره شتون ولري، چې په وسیله یې د هغو واکونو له ترسره کېدو څخه ډاډ ترلاسه شي، چې کارکوونکو ته ورکړل شوي دي. لکه: د نوي استخدام لپاره یوه سمه کړنلاره؛ د روزنې او د معاشونو د پالیسیو راتلونکي پورې تړلې یوه تګلاره.

– **حســابي محاســبې:** دغه کنټرولونه د هغو یادښــتونو په برخه کې شــتون لري، چې د ټولې معاملې ثبت او د پړاوونو تېرول ارزوي.

– منظور شوي وي.

– د ټولو معاملو په بر کې نیوونکي وي.

– ټولې معاملې په سمه توګه ثبت شوي وي.

– د ټولې معاملې پړاوونه په سمه توګه تېر شوي.

– **اداره:** اداره هره ورځ د کنټرول عادي بهیر کنټرولوي، چې دغه کنټرول:

– ټولیز څارنیز کنټرولونه،

– د ادارې له حسابونو څخه لیدنه،

– له بودیجې سره پرتلنه،

– کورنی تفتیش،

– له ټولو ځانګړو کړنلارو څخه لیدنه په بر کې نیسي.

د حکومت فعالیت

حاکمیــت د یــوه هېواد د حکومت له لوري د تصمیم نیونې لــه واک، د قوانینو له وضع کولو او د اداري وېش له اجرا څخه عبارت دی. په نننۍ نړۍ کې درې ډوله دولتونه شتون لري، چې د حاکمیت د واک درلودونکي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

فډرال دولت Fedrol Government

– **مرکزي دولت Unitory Government:** په نړۍ کې ډېرى هېوادونه د يونترۍ سيستم دولتونه لري، دغه هېوادونه، ايالت نه لري او د سياست ټولې چارې يې د مرکزي حکومت له خوا طرح کېږي.

– **کانفدراسـيون دولـت Canfedration Government:** د دولت دغه ډول هم د فډرال په بڼـه وي، خو په دې توپيـر سره، چې په فډرالي دولت کې، مرکـزي حکومت د ايالتي حکومت په پرتله د زياتو واکو درلودونکی وي، مګر په کانفدراسيون کې د دې په عکس وي؛ چې ژوندې بېلګه يې د سويز هېواد دی.

په ننني نړۍ کې په معمول ډول دوه ډوله سياسي رژيمونه معمول دي:

پارلماني سيستم (Parliamentary)

په پارلمان کې د اکثريت ګوند رييس لومړى وزير وي، په دغه سيستم کې پاچاه او يا ولسمشر تشريفاتي بڼه لري؛ لکه: د انګلستان او هندوستان هېوادونه.

رياستي سيستم (Presidential)

په دغه سيســتم کې لومړى وزير شــتون نه لري او ولســمشر په مستقيمه توګه د خلکو له خوا ټاکل کېږي؛ ولسمشر د اجراييه قوې رييس هم وي، لکه د افغانستان او متحده ايالاتو دولتي سيستم.

حکومــت

حکومت د واک لرلو په معنا دی، خو په دموکراتيکو نظامونو کې، چې د قواوو تفکيک مشخص شوى وي، حکومت له اجراييې قوې څخه عبارت دی.

دري ګونې قوې عبارت دي له:

- اجراييه قوه (حکومت)
- قضاييه قوه (ستره محکمه)
- مقننه قوه (پارلمان)

په ځينو هېوادونو کې دولت له پنځو قواوو څخه جوړ دی له دريو ګونو قواوو سربېره، رسنۍ څلورمه قوه او تفتيش پنځمه قوه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فــرمــان

له هغو دستورونو څخه عبارت دی، چې په یوه مورد کې د ولسمشر او پاچاه له خوا صادرېږي او تقنيني اړخ لري.

حــکـــم

له هغو دستورونو څخه عبارت دي، چې پر جمهور رييس سربېره، د جمهور رييس د مرستيال او يا لومړي وزير له خوا هم صادرېږي او همدارنګه حکم اجرايي حيثيت لري.

د تفتيش او کنټرول بنسټونه او مقررې

د کنټــرول او تفتيـــش د قانون، د کنټرول او تفتيش د ادارې د مقررې او د تفتيش د تعليمات نامې په پام کې نيولو سره، چې د نړيوالو معيارونو پر بنسټ جوړ شوی د تفتيش موخه د وزارتونو، ادارو، دولتـــي تصديـــو او تر پلټنې لاندې نورو مراجعـــو ، د کړنو له څېړلو څخه عبارت دي، چې د کنټـــرول او تفتيـــش د قانون په (۴) مه ماده کې توضيح شـــوي دي. دغـــه څېړنه د لاندې موخو د ترلاسه کېدو په موخه ترسره کېږي:

۱- په حساب اخيستلو او حساب ورکولو کې روڼتيا (شفافيت).

۲- د سټنډرډ، پروخت او اغيزناک تفتيش له ترسره کېدو څخه د ډاډ ترلاسه کول او په ټوليزه توګه د يوې نړيوالې معياري کړنلارې په وسيله د ياد تفتيش ترسره کول.

۳- د نغدي اړخونو او جنسي شتمنيو ساتنه.

۴- د حسابي او ريپوت ورکولو د چارو کره توب.

۵- د پلاني، پرمختيايي، اقتصادي او ټولنيزو شاخصونو پليتابه.

۶- د دولت د عوايدو پلټنه، کنټرول او تحقق او د مصرفولو څرنګوالی يې.

۷- د اقتصـــادي او ټولنيـــزې ودې د پلانونو د تحقق څرنګوالي او د دولت د پرمختيايي بوديجې له لګښتونو څخه کنټرول.

۸- د دولتي پروژو له اغيزمنتوب، اقتصادي توب او ګټورتوب څخه خبرتيا.

۹- د ولسمشرۍ د مقام له لارښوونې سره سم، د نادولتي موسسو (انجوګانو) د کړنو څېړنه او د تمويل کوونکو منابعو غوښتنه لکه (W-B اوUNDP) .

۱۰ – په هغو موردونو کې، چې دغه ادارې ته محول کېږي، د ولســـمشرۍ د محترم مقام او د وزيرانو د عالي شورا د فرمانونو، مصوبو، پرېکړو او حکمونو د پليتوب له څرنګوالي څخه کنټرول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د درېيم څپرکي لنډيز

په دغه څپرکي کې، په بېلابېلو پړاوونو کې د تفتيش څرنګوالی څېړل شــوی، چې پورتني ټکي ته په پام سره، په ټوليزه توګه کنټرول او ګټې يې د دغه څپرکي عمده ټکي جوړوي.

پــه دې فصــل کې د کنټرولرانو د کار څرنګوالي تر بحث لاندې نيول شــوی. پر دې بنســټ، د کنټرول ډولونه لکه راتلونکی ليدونکی کنټرول، اوسمهاله کنټرول، اصلاح کوونکی کنټرول، مقدماتي يــا مخه نيونکی کنټرول، د کنټــرول پړاوونه، د کنټرول کړنلارې، عملياتي کنټرول، آماري کنټرول او همدارنګه ځانګړی کنټرول او داســې نور موضوعــات هغه څه دي، چې په دغه څپرکي پرې پراخ بحث شــوی دی. سربېره پر دې په دغه فصل کې د حکومتونو او د ســياسي منل شــويو نظامونو د سيستم د ډولونو په اړه څېړنې شوې او د حکومتونو د ننني معمولې بڼې په اړه معلومات وړاندې شــوي دي. همدارنګه د حکومتونو د دســتورونو، حکمونو، قواعدو او مقرروو په ارتباط هم په کافي اندازه معلومات د دغه فصل د بحثونو مهم توکي جوړوي، چې له دې جملې، د حکومت دري ډولونه تعريف او تشريح شوي دي، چې د زده کوونکو د معلوماتو په زياتوالي کې مهمه ونډه لرلای شي.

د درېيم څپرکي پوښتنې

۱. د کنټرول په اړه، خپل معلومات وړاندې کړئ؟
۲. د کنټرولونو دنده څه او څه وخت وي؟
۳. د کنټرول، څارنې او څېړنې(بررسی) ترمنځ توپير بيان کړئ؟
۴. کنټرول په څو پړاوونو کې سرته رسېږي؟
۵. د دغه څپرکي له منځپانګې څخه مو څه شی زده کړي، خپل معلومات وړاندې کړئ؟
۶. کنټرول څه شی او په کومو وختوکې ترسره کېږي؟
۷. په کاري بهير کې د کنټرول موخه بيان کړئ؟
۸. د کنټرولر مسووليتونه بيان کړئ؟
۹. د کنټرولرانو لاسته راوړنې په ګوته کړئ؟
۱۰. د ټرونونو ډولونه بيان کړئ؟
۱۱. د اغيزناک کنټرول ځانګړنې تعريف کړئ؟
۱۲. د تفتيش د مناسباتو په اړه خپل معلومات وړاندې کړئ؟
۱۳. د څپرکي د مطالبو په اړه خپل معلومات وړاندې کړئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څارنه او څېړنه

Supervision

ټولیزه موخه:

د کنټرولرانو په وسیله د څېړنې او کتنې د بنسټونو او مقررو پلیتوب.

د زده کړې موخې:

- د کنټرول، څارنې او ارزونې کلمو ترمنځ د شتو توپیرونو جوتول.
- د کنټرولرانو د دندو څرنګوالي او ټاکلي پړاوونه یې.
- کاري بهیر او اغېزمنتیا یې.
- د څارنې او د څارنې د څرنګوالي په اړه معلومات ترلاسه کېږي.
- د پرېکړو نیول او پلیتوب یې.

بررسي (څېړنه)

بررسي یوه دري کلمه ده، چې د تحقیق په معنا ده او مورږ یې په پښــتو کې د ((څېړنې)) په معنا ژباړو. له هغه ځایه، یعنې تفتیش او تحقیق دوه کلمې دي، چې هره یوه بېله معنا لري؛ نو د تفتیش په چارو کې باید د بررسی (څېړنې) کلمه و نه کاروو. ځکه چې څېړنه د مراجعو له دندو څخه ده، چې په مستقیمه توګه د تحقیق (څېړنې) موضوع هغوی ته سپارل شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بازرسي (رسېدنه)

بازرسي هم یوه دري کلمه ده، چې د ســندونو د ارزونې واک د تفتیش په معنا دی، چې موږ یې په پښتو کې پر (رسېدنه) ژباړو. د دغه ادارې (تفتیش او کنټرول) له لوري د رسېدنې د کلمې کارونه مانوس دی، خو دا باید له پامه و نه غورځوو، چې د تفتیش د اجرااتو په بهیر کې د بازرسۍ (رسېدنې) کلمه کارول کېږي.

ارزونه

د پلي کېدو په معنا ده، همدارنګه د ارزښــت ورکولو، د یو څه د ارزښــت ټاکلو او د یو څه د ارزښت څېړلو او تامینولو په معنا هم راغلې ده.

هغه شــخص، چې د حســابونو د ارزونې چارې پر غاړه لري، د حساب مفتش په نامه یادېږي. باید ووایو، دغه مفهوم د لاتین(AUDIRE) له کلمې څخه اخیســتل شــوی، چې د استماع کولو او یا اورېدلو معنا ورکوي. هغه مهال به حســابي مســوولین د هغوی د حسابي رپوټونو د اوریدلو په موخه د مفتشینو له خوا احضارېدل. په (۱۹) پېړۍ کې د سوداګرۍ د کچې د پراختیا په پایله کې، لوی لوی شرکتونه رامنځ ته شــول، چې په هغو کې به د پام وړ پانګې د څو محدودو کســانو تر ادارې لاندې په کار اچول شوي وو. په همداسې شرایطو کې هغه ګټې، چې د مفتشینو د زیار او هڅو په پایله کې ترلاسه شوي وو، د سوداګرۍ او تولیز سکټور په چارو کې په ښکاره توګه تولیزه پاملرنه ځان ته واړاوله.

لکــه څرنګه، چــې مو مخکې یادونه وکــړه، د کنټــرول او تفتیش اداره، د تفتیــش د نړیوالو سازمانونو غړې ده، نو په دې برخه کې د دغو سازمانونو په اړه هم لنډ معلومات وړاندې کوو:

ASOSAI: د اسیایي تفتیش او بیا رسېدنې له لوړ سازمان څخه عبارت دی.

INTOSAI: د اروپا د څېړنې او تفتیش د عالي موسسو له نړیوال سازمان څخه عبارت دی.

دغه اداره د پورتني سازمان له خوا په رسمیت پېژندل شوې ده.

له پورتنیو سازمانونو سره د کنټرول او پلټنې د ادارې تړاو د لاندو موخو له مخې وي:

۱- د یاد سازمان په خپل لګښت، د غړو هېوادونو د مفتشینو لپاره د یو روزنیز پروګرام جوړول.

۲- د سیمینارونو ترتیب او برابرول.

۳- په تفتیش او څېړنې پورې د اړوندو رسالو خپرول او وېشل.

۴- د غړو هېوادونو د مفتشینو ترمنځ د فکرونو د تبادلې او د هر هېواد د شرایطو په پام کې نیولو سره د غړو هېوادونو له نوښتونو څخه د ګټې اخیستنې په موخه د کنفرانسونو جوړول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د ټولیـز تفتیـش په برخه کې د افکارو او تجربو د تبادلې له لارې د غړو موسسـو ترمنځ د تفاهم او همکاریو پراختیا. باید یادونه وکړو، چې د دغو سـازمانونو عمده او بنسـټیزه موخه، د دولتي محاسـبې، په ټولو چارو کې د دولت د کنټرول، د مفتشـینو د مسـلکي پوهې د کچې د لوړوالي او د څېړنې او تفتیش په چارو کې له نویو نړیوالو کړنلارو څخه د ګټې اخیستنې په برخه کې، د نظریو تبادله او د تجربو ترلاسه کول دي.

له هغه ځایه، چې محترم مفتشـین د تفتیش په بهیر کې له عوایدو او لګښـتونو سره سروکار لري، نو پر دې بنسټ اړینه ده، چې تر ټولو مخکې باید بودیجه وپېژنو.

مونيتورنګ د څه لپاره (Monitoring)

مونيتورنګ يعنې ګواښنه، نصيحت، خبرداری او تهييج کول ته وايي، چې دا ټولې چارې د يوه مفتــش پــه دنده کې داخلې دي. په دې معنا، چې يو مفتش بايد د منشــاء، پرتلنې، توافقاتو او د عمل جريان د روښــانولو لپاره له ځانګړو نښو څخه کار واخلي. د تفتيش يو شمېر لويو سازمانونو د دغې موخې لپاره معياري نښې ټاکلي دي. که چېرې ټاکلي نښې شتون و نه لري، يا مفتش د کوم لامل له امله، له ناټاکلو نښــو څخه کار واخلي، نو د نښــو مفهوم بايد په روښــانه توګه په اړوندو پاڼو کې وړاندې شي.

د ارزونې لپاره په ځانګړې توګه د تفتيش د مدرکونو په موندلو او ارزولو کې له ارزونکي سره د مرستې په موخه ، چې د مفتشينو د کار د پايلو، سپارښتنو او رپوټونو ملاتړي دي، اړينه ده، څو کاري پاڼــې (خپــل ماقبل او مابعد ته) يو بل ته راجع شي. بايد ووايو، چې يو بل دغه رجعت، بايد کاري اصــلي منبــع په روښــانه توګه په ګوته کړي. دا هم بايد له پامه و نه غورځوو، چې يوه ښــه مراجعه، د ټولو پاڼو واضحه، منطقي او لومړني مراجعې ته اړتيا لري.

د تفتيش عالي ســازمان زياتره هغو معلوماتو ته هم لاسرسی لري، چې له سياسي، سوداګريزې او امنيتي پلوه محرم او حســاس ګڼل کېږي. يادســازمانونه او کارکوونکي يې بايد د مسلکي اړينو پاملرنو ټمرين وکړي، څو دا ډاډ ترلاسه شي، چې دغه معلومات په سمه توګه ساتل کېږي؛ همدارنګه هغــه کړنــلارې او کنټرولونه په پام کې ونيول شي، چې د کاري پاڼــو د فزيکي محافظت ډاډ پرې حاصلېږي. په همدې توګه، دا معمول دی، چې له څېړل (بررســی) شوې ادارې سره د اړيکو کاري پاڼې او د مونيتورنګ تســويد شــوي رپوټونه تر هغه مهاله، چې د خپرېدو لپاره يې پېژندل شوي کړنلارې تعقيبېږي، بايد محرم وســاتل شي. د تفتيش عالي ســازمانونه بايــد تفتيش پورې د اړوندو معلوماتــو د محرمــوالي اړتيــا، له هر هغه قانــون سره پرتله کړي، چې د خلکو لپاره د همداســې معلوماتو د آزاده خپرېدا اجازه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بررسۍ (څېړنې) ډولونه

د بررسۍ (څېړلو) د ډولونو له توضیح څخه موخه دا ده، چې د کنټرول او تفتیش کارکوونکي پــر دې پــوه شي، چې د څېړلو د ډولونو او د څېړلو د کړنلارې ترمنځ توپیر شــته. ځکه د بررســۍ ډولونه عمده او تر ډېره کچه بنسټیز دي، خو د بررسۍ کړنلارې متعدد او بېلابېل دي، چې په دې توگــه کېدای شي، بېلابېل تکتیکونه او څو اړخیز میتودونه وکارول شي. په ټولیزه توگه د کنټرول او تفتیش اداري او د کورني تفتیش د څانگو د دندو ماهیت د بررسۍ په ډولونو پورې تړلي دي، چې په لاندې توگه توضیح کېږي:

۱- قسمي بررسي: له هغه بررسۍ څخه عبارت ده، چې په یوه ارگان کې د فعالیت یوه برخه یا یوه موضوع تشــخیص شي او بیا هماغه برخه یا موضوع تر کنټرول او تفتیش لاندې ونیول شي. د بېلگې په توگه په یوه بودیجوي اداره کې، یوازې د پېرېدنو لگښتونه او یا د حق الزحمې، اضافه کارۍ لگښتونه او یا هم د جنسونو د وېش او ساتنې موضوع؛ او یا په یوه سوداگریزه تصدۍ کې د وارداتو، صادراتو یا د تصدۍ اداري لگښتونه او داسې نور، چې همدغه تر څېړنې لاندې موضوع او برخه کولی شي، د قیدي کړنلارې په مرسته پلی شي او یا له مفصله کړنلارې څخه کار واخیستل شي؛ یعنې له همدغه مشــخصې موضوع څخه، چې د بېلگې په توگه (۱۰۰) قطعه ســند په بر کې نیسي، یوازې (۲۰) قطعه او یا هم د هماغه موضوع ټول ســندونه انتخاب شي. نو قیدي او مفصل یوازې یوه کړنلاره جوتوي، نه د څېړنې ډول.

۲- پرتلیزه موضوعي برسي: د څېړنې دغه ډول، په څېنو وختونو کې د څو مشــخصو ارگانونو، هغه هم د ځانگړې موضوع په تړاو، د مالي، حسابي او اقتصادي کړنو د څرنگوالي د پرتلنې په موخه تــرسره کېــږي. د بېلگې په توگه، په دوو یا تر دوو زیاتو ارگانونو کې د طلباتو له شــتوالي، تفکیک او تحصیل څخه بررسۍ او یا هم په پرتلیزه توگه په دوو یا تر دوو زیاتو بودیجوي ارگانونو کې د اضافــه کارۍ د حق الزحمې په ورکولو کې د قانوني بنســټونو د رعایتولو څېړل، د څو باروړونکي ترانسپورتي موسسو لکه: (۱ نمبر، ۲ نمبر او ۳ نمبر گاماز) ترمنځ د في کیلومتر تمامې شوې بیې څېړل، یا په څو دولتي روغتونونو کې د روغتیایي خدمتونو د وړاندې کولو پرتلیزه څېړنه او داســې نور. همدغه څېړنه هم کېدای شي، په قیدي یا مفصله کړنلارې پلي شي، چې دغه کړنلارې نه شي کولی د څېړنې ډول افاده کړي.

۳- بشــپړه یا کمپلکســه بررسۍ: له هغه بررســۍ څخه عبارت دی، چې د یو ارگان ټول مالي، حســابي او اقتصــادي فعالیتونــه په بر کــې نیسي. د مثال پــه ډول په یوه بودیجــوي ارگان کې د لگښــتونو ټولې برخې، چې د هماغه ارگان د فعالیتونو جز گڼل کېږي، لکه پېرېدنې، معاشــونه، د ماکول لگښــتونه، د کوپوني توکو، تجهیزاتو، ترمیماتو، تعمیراتو او داســې نورو لگښــتونه او یا په

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه سـوداګریزه موسسـه کې اداري، د وارداتو، صادراتو، ځانګړو او داسـې نورو لګښتونه او یا په مستوفیت کې د عایداتو ټولې برخې، چې د عوایدو په تصنیف کې شامل دی او د لګښتونو ټولې څانګې، چې د لګښـتونو په تصنیف کې شـامل دي؛ د څېړنې دغـه ډول هم کولی شي، په دواړو کړنـلارو هـم په قیدي او هم په مفصله بڼه پلي شي. (ځانګړي) څېړنې هم په حقیقت کې د یادو څېړنو له ډولونه څخه دي. په همدې توګه، د بررسـۍ کړنلارې کېدای شي، بېلابېلې وي؛ د بېلګې په توګه عیني، اسـنادي، د روان او اوپراتیفي کنټرول بررسۍ، د کار د تطبیق بررسۍ، د ازموینېتي اندازه ګیرۍ بررسۍ او داسې نورې کړنلارې، چې د موضوع د ماهیت په پام کې نیولو سره توپیر کوي.

د پروسې بررسي

له هغه بررسۍ څخه عبارت ده، چې د یو ارګان ټول مالي، حسابي او اقتصادي فعالیتونه په بر کې نیسي. د مثال په ډول په یوه بودیجوي ارګان کې د لګښـتونو ټولې برخې، چې د هماغه ارګان د فعالیتونو جز ګڼل کېږي، لکه پېربېدنې، معاشـونه، د ماکول لګښتونه، د کوپوني توکو، تجهیزاتو، ترمیماتو، تعمیراتو او داسـې نورو لګښـتونه او یا په یوه سوداګریزه موسسه کې اداري، د وارداتو، صادراتو، ځانګړو او داسـې نورو لګښـتونه او یا په مسـتوفیت کې د عایداتو ټولې برخې، چې د عوایدو په تصنیف کې شامل دي او د لګښتونو ټولې څانګې، چې د لګښتونو په تصنیف کې داخلې دي؛ د څېړنـې دغه ډول هم کولی شي، پـه دواړو کړنلارو هم په قیدي او هم په تفصیلي بڼه پلي شي. (ځانګـړي) څېړنې هم په حقیقت کې د یادو څېړنـو له ډولونه څخه دي. په همدې توګه، د بررسـۍ کړنلارې کېـدای شي، بېلابېلې وي؛ د بېلګې په توګه عیني، اسـنادي، د روان او اوپراتیفي کنټرول بررسۍ، د کار د تطبیق بررسۍ، د ازموینېتي اندازه ګیرۍ بررسۍ او داسې نورې کړنلارې، چې د موضوع د ماهیت په پام کې نیولو سره توپیر کوي.

د اغېزو بـــررســـــي

د څېړنې دغه ډول، په ځینو وختونو کې د څو مشخصو ارګانونو، هغه هم د ځانګړې موضوع په تړاو، د مالي، حسـابي او اقتصادي کړنو د څرنګوالي د پرتلنې په موخه ترسره کېږي. د بېلګې په توګه، په دوو یا تر دوو زیاتو ارګانونو کې د طلباتو له شـتوالي، تفکیک او تحصیل څخه بررسـۍ او یا هم په پرتلیزه توګه په دوو یا تر دوو زیاتو بودیجوي ارګانونو کې د اضافه کارۍ د حق الزحمې په ورکړه کې د قانوني بنسټونو د رعایتولو څېړل، د څو باروړونکي ترانسپورټي موسسو لکه:

(۱ نمبر، ۲ نمبر او ۳ نمبر ګاماز) ترمنځ د فی کیلومتر ټامې شوې بیې څېړل، یا په څو دولتي روغتونونو کې د روغتیایي خدمتونو د وړاندې کولو پرتلیزه څېړنه او داسې نور. همدغه څېړنه هم کېدای شي، په قیدي یا مفصله کړنلارې پلي شي، چې دغه کړنلارې نه شي کولی د څېړنې ډول افاده کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزونه Evaluation

د ارزونې تعریف:

ارزونه هغه مقطعي سنجونې او څېړنې ته وايي، چې په وسیله یې، د پروژې یا پروګرام له بهیر څخــه ډاډ ترلاســه کېږي. یعنې د ارزونې په لړ کې دا خــبره جوتېږي، چې پروګرام یا پروژه څومره خپلو موخو ته رسېدلې او یا موخو ته یې په رسېدلو یا نه رسېدلو کې کوم لاملونه دخیل و.

ارزونه په دریو پړاوونو کې ترسره کېږي

۱- د پــروژې تر پیلېدو مخکــې (PreProject Evaluation): دغه ارزونه په معمول ډول، د ګټېو اخیســتونکو او یا یو چاپېریــال د پرمختیایي او ځواکمن توب وړتیاوې د تشــخیص په موخه ترسره کېږي. په دغه پړاو کې زیاتره د پروژې له لګښتونو او ګټېو (Cist Benefit Analysis) څخه تحلیل ترسره کېږي.

۱- منځنــي ارزونه: (Mid-term Evaluation) د دوره یي ارزونې موخه په دوو ډولونو باندې وېشل کېږي:

– د محیطي او یا ټولیزې موخې د بدلونونو پر وړاندې د پروژې د انعطاف وړ سمبالښت.

– لومــړی تفتیــش له پروژو څخــه ترسره کېږي، چې د پــروژې تر طرحې، ډیزایــن او پیلېدو وروسته ترلاس لاندې نیول کېږي.

۱- ۳- د تاثیراتــو ارزونــه: (Impact Evaluation) دغه ارزونه د لاندینیو معلوماتو د ترلاســه کولو په موخه په لاره اچول کېږي

– له لوړ موثریت سره د پروژې د مقاصدو ترلاسه کول.

– د ګټېو اخیستونکو ملي پلانونو او پرمختیایي موخو ته د لاسرسۍ په موخه د همکارۍ کچه.

– د هغو ځانګړتیاوې ساتنه، چې د پروژې د بقا لامل ګرځي.

د ارزونې د اغېزناکي ترسره کېدو لپاره باید لاندې ټکي په پام کې ونیول شي:

– د روښانو او د ټاکلو وړ موخو درلودل.

– د هغو کلیدي ځانګړنو درلودل، چې د موخو د ترلاســه کېدو په موخه وکولی شي، له ترسره شویو او یا روانو فعالیتونو څخه یوه روښانه انګېرنه وړاندې کړي.

– د هغــو ځانګړنــو په اړه د معلوماتو درلودل، چې بهیر تشریح او د کار په وســیله رامنځ ته شوي بدلونونه راځرګند کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارزونې پړاوونه:

- د ځانګړنو ټاکنه.
- د مقاصدو ټاکنه.
- د میتــود ټاکنه. (عملیاتي تعریف، د نفوســو او محیط مطالعه او د منظمو او ســاده نومرو درلودل)
- د وړاندیز وړاندې کول.
- د پوښتنې طرحه؛ د پای ته رسېدو ساحوي ازموینه.
- د معلوماتو راټولول.
- د رپوټ مسوده.
- د وړاندیزونو ترلاسه کول.

څارنه Supervision

تعریف:

څارنه یو مدیریتي فعالیت دی، چې په وســیله یې تر څارنې لاندې کســانو کې مثبتې اغېزې راځي، څو د موســسې موخې ته د رســېدو په موخه خپله مثبته ونډه ادا کړي او یا په بل عبارت، څارنــه له هغې پروســې ته ویل کېږي، چې یې په لړ کې، د یــوې دورې فعالیتونه د څارونکي تر څارنــې او کنټــرول لاندې نیول کېږي، څو ټولې ځانګې خپل کار یا فعالیتونه په داســې بڼه پر مخ بوځي، چې د پروګرام مطلوبې موخې ترلاسه شي.

د څارنې موخې

- باید مناسبې لارښوونې ترسره شي، څو د پام وړ موخه ترلاسه شي.
- د روانو فعالیتونو د ترسره کېدو لپاره باید مرسته وشي.
- باید ګټورې مشورې وړاندې شي.
- د مرستې او همکارۍ پر وخت باید د لوړو چارواکو له خوا تقویه شي.
- ستونزې باید درک او وپېژندل شي.
- د کارکوونکي نیمګړتیاوې باید په ګوته شي.
- د کاري کفایت کچې ته وده ورکړله شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

– کاري پلان تشريح شي.

– له ټاکلي پلان سره سم باید دندې پر مخ ولاړې شي.

څارونکی څوک دی؟

څارونکی هغه څوک دی، چې د مدیریت په منځنۍ کچه کې دنده ترسره کوي. څارونکی د یوه ملګري، مشاور، لارښود، جوتوونکی، ښوونکی او د چارو د سمبالوونکي په توګه چارې پر مخ وړي.

د یو څارونکي د دندو پولې:

هــر څارونکی دنده لري، څو له دریو ډلو خلکو سره کار وکړي: لومړی د خپل ترڅارنې لاندې کارګرانــو سره، دویم د خپل کچې کارکوونکــو سره، درېیم تر خپل کچې لوړو څارونکو سره، نو پر دې بنسټ، دی له دغو دریو ډلو کسانو سره باید په پوره هوښیارتوب او صمیمیت سره کار وکړي.

یو ماهر څارونکی باید لاندې ټکي په پام کې ونیسي:

– ستونزې تشخیص او په ګوته کړي.

– د حقایقو په ترلاسه کولو کې نوښت.

– په عادلانه توګه له خلکو سره خبرې اترې.

– هر هغه چاته د شخصیت منل، چې ترلاس لاندې یې کار کوي.

– د حقایقو سنجول او ژوره ارزونه.

– د کاري بدیلونو موندل.

– د پرېکړو ترسره کول او پلي کول یې.

– د چارو په ترسره کولو کې له انعطاف او نرمښت څخه کار اخیستل.

– په چارو کې موضوعي کړنلارې ترلاس لاندې نیول.

– له کاري محدودې بهر د تر څارنې لاندې کارکوونکو په اړه باید د معلوماتو د ترلاســه کولو هڅه و نه شي.

– د معلوماتو په ساتنه کې له بشپړ غور او دقت څخه کار اخیستل او له کاري اړتیا پرته باید افشا نه شي.

– له کارګرانو سره په چلند کې باید فردي توپیرونه په پام کې ونیول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څلورم څپرکي لنډيز

دغه څپرکي لاندې محتويات په بر کې نيسي:

په دغه څپرکي کې د څارنې په پړاو کې د څارونکو د دندو بريد او د څارنې بڼې تشريح شوي؛ همدارنگه دغه موضوع هم جوته شوې، چې د څارنې متصدي (څارونکی) د خپل کار په تړاو څه دندې لري؟ همدا راز دغه موضوع ته هم کتنه شوي، چې د څارونکي د چارو اغېزمنتيا په څه کې نغښــتې ده. د دغه کتاب د اړوندو څپرکو د محتوياتو د لنډيز تر مطالعې وروســته به محصلين د تفتيش او کنټرولرانو د دندو په اړه د پام وړ معلومات ترلاســه او د ښــوونکو د ښو تجربو په پايله کې به مونږ د هغوی د ظرفيت د لوړتيا شاهد واوسو.

دا هم بايد له پامه و نه غوځوو، چې دغه کتاب نه يوازې د محصلانو د ظرفيت د لوړتيا لپاره گټــور دی، بلکــې د تفتيش او کنټرول نظام د نورو مينه والو لپاره يــې هم مطالعه اړين او گټور گڼل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څلورم څپرکي پوښتنې

۱- آیا څارنه د تفتیش د فعالیتونو یوه څانګه ده؟

۲- د تفتیش او کنټرول چارې څه وخت تر څارنې لاندې نیول کېږي؟

۳- له چارو څخه د څارنې موخه څه شی ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

د بهرنیو منابعو مرسته

ټولیزه موخه:

په دغه څپرکي کې د هغو مرستو د تفتیش او کنټرول په اړه هر اړخیز معلومات وړاندې شوي، چې د بهرنیو منابعو له خوا د افغانستان د دولت په واک کې ورکول کېږي.

د زده کړې موخې: دزده کوونکي باید ددغه څپرکي په پای کې معلومات ترلاسه کړي چې:

- د تفتیش او کنټرول له ځانګې سره لېوالتیا.
- د ځارنې تفتیش په تړاو معلومات.
- د مرستو بنې او د پرمختیایي پروژو تحلیل.

د بهرنیو مرستو تفتیش

د ۲۰۰۲ کال د مارچ میاشــتې له ۲۰ مې د ۲۰۰۲ د مي تر ۱۳ مې نېټې پورې، چې د ۱۳۸۱ کا ل د کب میاشتې له ۲۹ نېټې سره سمون لري، له افغانستان سره د بهرنیو منابعو د مرستو رپوټ.

د هغو منابعو د مرستو لنډيز، چې د نړیوالو مرستو د ۰۵۰۵۷۷ ګڼې صندوق له پیسو څخه د افغانستان د بیارغونې (ARTF) لپاره ورکړل شوي دي.

۱۳۸۱	۱۳۸۱	د ټولو مجموعه	مغایرت
واقعي	د ټولو مجموع	بودیجه	د ټولو مجموعه
ډالر	ډالر	ډالر	ډالر
امریکایي	امریکایي	امریکایي	امریکایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ (b) کتگورۍ؛ د ثابتو شتمنیو لګښتونه:

د ثابتو شتمنیو اصطلاح د هغو لګښتونو لپاره کارول کېږي، چې له محدودیت پرته د جنسونو لکــه: فرنیچــر موبل او د دفتر د نــورو تجهیزاتو د برابرولو لپاره، لکه څرنګه، چې د افغانســتان د اسلامي انتقالي دولت په بودیجه کې هر کال تخصیص ورته بېلېږي، ټاکل شوي وي.

۲ کتګورۍ؛ د متخصصینو او د زده کړې خدمتونه:

د هغو ښوونیزو پروګرامونو لګښتونه دي، چې د بهر مېشتو افغانانو له خوا چمتو کېږي.

د تکراري او ثابتو ټمام شوو لګښتونو د معقولې کتګورۍ په پام کې نیولو سره، د ۲۰۰۳ کال د جــون په ۳۰ مه نېټه، د متخصصینو د خدمتونو لپــاره د ۲۵۰ میلیونه امریکایي ډالرو په اندازه او د ښــوونېزو چارو د سمبالښت په موخه د ۵ میلیونه امریکایي ډالرو په اندازه د مرستې ترونلیک په پام کې نیول شوی و.

د مرستو بنې

د افغانســتان د مشروع دولت، منتخب ولســمشر او انتخابي پارلمان په شــتون سره، چې ټول د افغانستان د خلکو د ارادې ممثل دی، نړیواله ټولنې ته نه ښایي، چې خپلې مرستې د افغانستان دولت له کنټرول پرته په مســتقیمه توګه په مصرف ورســوي. د یادو بودیجو لګول د افغانســتان د مالیــې محــترم وزارت له لارې له دې سره سره، چې یــاد وزارت د ظرفیت له کموالي سره لاس او ګرېوان دی، ډېره اغېزناکه او ګټوره ټامېږي او د فساد د کچې په راټیټېدو کې رغنده رول لوبولای شي.

نړیوالې ټولنې ته نه ښایي، چې مخکې له مخکې ډیزاین شوې پروژې زموږ پر دولت باندې وتپي. اړینه ده، چې د هېواد په مالي او اداري سیسټم کې د بنې او محتوا له پلوه سمونونه رامنځ ته شي.

همــدا راز د لوړ پوړو دولتــي چارواکو له خوا د قانون رعایتول او د مســوولیتونو درک کول، هغــه څه دي، چې د اداري په اصلاح او په هېواد کې د فســاد د کچــې په راټیټولو کې کارنده او کوټلي ونډه لري.

باید ووایو، چې په انګلیسي ژبه د ترونونو عقدول، یو له هغه شــیانو څخه دي، چې په هېواد کې په بې ســاري توګه د فســاد د خپرېــدو لامل ګرځېدلی. دغه ترونونــه زیاتر وختونه د محترم جمهور رییس د حکم له مخې د ادارو له خوا نه دي اجرا شوي؛ ځکه د مرستندویې اداري له انده، د افغانستان په زیاترو ادارو کې د ظرفیت د لوړوالي مکانیزم ګټور او اغېزناک نه دی، نو له همدې امله، له ډېرو لګښتونو سره سره یې بیا هم لاسته راوړنې د قناعت وړ نه دي. پر دې بنسټ، اړینه ده، چې اړوندې اداري په دې برخه کې کوټلي او اغېزناک ګامونه واخلي.

موږ وړاندیز کوو، چې د دولت ټول لوړ پوړي چارواکي دې په خپلو اړوندو ادارو او وزارتونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې په پراخه توګه د فســاد پر وړاندې مبارزه پیــل او ټولې اداري او وزارتونه د کنټرول او تفتیش د اداري د پلټنــو د پایلــو په تطبیق کې، چې تر ډېره بریده د لارښــوونې او توصیې بڼه لري او تر ډېره کچه له نیمګړتیاوو او سرغړونو څخه د مخنیوي او د دولت د حقوقو د تحصیل لامل ګرځي، جدي پاملرنه وکړي.

د حسابدارۍ سیستمونه

– د ډبل انټري سیستم او د حسابدارۍ ساده سیستم.

– د حسابدارۍ نغدي او تعهدي (سوداګریز) سیستم.

– د مراجعو حسابونه ممکن د تعهدي حسابدارۍ د سیستم پر بنسټ وي، خو د دولتي ادارو حسابونه د نغدي حسابدارۍ د سیستم له مخې ترسره کېږي.

د حسابدارۍ ډولونه

– مالي حسابداري.

– د تمام شوې بیې حسابداري.

– د مدیریت حسابداري.

دولتي حســابداري، د تمام شــوې بیې حسابدارۍ او د تعدیل شوې مالي حسابدارۍ له ترکیب شوی سیستم څخه عبارت دی.

مالي صورتونه

بیلانــس:

هغه حســابي صورت دی، چې د یوه شرکت، کمپنۍ او یا تصدۍ مالي وضع (شــتمنۍ، پورونه او پانګه) ښیي.

د یوې موسسې د مالي وضعې صورت په معمول ډول « له بیلانس او د ګټې او زیان له صورت » څخه جوړېږي. یو بیلانس تل متوازن وي؛ موږ نه شــو کولای، داســې یو بیلانس جوړ کړو، چې متوازن نه وي. ټول بیلانسونه، د شتمنیو، پورونو او پانګې تر سرلیک لاندې یو له بله بیلېږي.

شتمني

هغه څیزونه دي، چې پولي ارزښــت لري. په هر حالت کې، د شــتمنیو مجموع د پانګې جمع پورونو له مجموع سره مساوي دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورونه

هغه دي، چې نورو لکه «انفرادي اشخاصو، شرکتونو او یا موسسو » ته د ورکړې وړ وي .

پانګه

د شتمنیو او پورونو د مجموع له توپیر څخه عبارت ده. یعنې:

پانګه = شتمنۍ_ پورونه.

کــریــډټ تــور

کریډت تور له هغو انفرادي اشــخاصو، موسســو او تصدیو څخه عبارت دی، چې موسسه ترې پوره وړي وي.

دبت تورونه

له هغو اشخاصو، موسسو یا تصدیو څخه عبارت دي، چې له موسسې څخه مقروض وي.

لیــجــر

د حساب یو ګروپ دی، چې په پاڼو کې یې حسابونه د کتاب یا د کارتونو په بڼه جمع کېږي.

ټولیز لیجر

هغــه کتاب دی، چې د فرعي لیجر سربېره د موســســې ټول حســابونه په بر کې نیسي. دغه حسابونه د موسسې مالي وضعه جوتوي.

فرعي لیجر

دغــه لیجر د «کتاب یــا کارتونو» په بڼه یو بېل لیجر دی، چې د ورته ډول حســابونو څخه د حساب یوه شمېره لري. دغه حسابونه د یو حساب په ځانګړي توګه د ټولیز لیجر په اړه په تفصیل سره معلومات وړاندې کوي. « د بېلګې په توګه: د ترلاســه کېدو وړ حســابونه، پیشــکي او داسې نور ».

د حساب میزان

د حساب له هغه مبلغ څخه عبارت دی، چې ښیي، دغه مبلغ یو ډبت دی او که کریډت.

د حسابونو جدول

هغه جدول دی، چې له نمبرونو سره د ټولیز لیجر ټول حسابونه پکې په ترتیب سره تنظمېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژورنـــال

هغه ځانګړی کرښې لرونکی کتاب دی، چې پکې ټولې معاملې په ترتیب سره ثبتېږي.

د اصلي یا لومړنی ثبت کتاب

ټول ژورنالونه هغه کتابونه دي، چې معاملې په سر کې پکې درجېږي.

د یو حساب پرانیستنه

په لیجر کې د یو نوی حساب د جوړولو له عملیې څخه دی.

لېږد (انتقال)

له ژورنال څخه لیجر ته د حسابونو د رسولو له عملیې څخه عبارت دی.

د ګټې او زیان صورت

هغــه رپــوټ دی، چې په معمــول ډول په یوه ټاکلې موده کې د یوې موسســې خالص عاید، لګښت، ګټه یا زیان ښیي.

د کار پاڼه

لــه هغه کالم لرونکې پاڼې څخه عبــارت ده، چې د ګټې، زیان او بیلانس صورت د ترتیبولو په موخه ټول معلومات پکې ځای پرځای کېږي.

له یوه لوري بل لوري ته توازن

د ژورنال د کالمونو د توازن په اړه یوه کړنلاره ده. تر هغه وروسته، چې د ژورنا ل ټول کالمونه جمع کېږي، باید د ډبت کالم د مبلغو مجموع له کریډټ سره مساوي وي.

بانکي اصلاح

هغه کړنلاره ده، چې په بانک کې د هغو شــتمنیو د توپیر له عواملو څخه ډاډ ترلاســه کېږي، چې د یوې موسسې په عمومي لیجر کې د بانکي حساب په وسیله ښودل کېږي.

د نغدي رسیداتو ژورنال

د ژورنال هغه ډول دی، چې په هغه کې د مشــتریانو ټولې پولې معاملې، چې بانک ته تحویل شوي، د ورکړې نېټې په ترتیب سره درجېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نغدي ورکړې ژورنال

هغــه ژورنــال دی، چې په هغه کې ټول صادر شــوي چکونه د معاملــې د صادرېدو نېټې په ترتيب سره درجېږي.

د تحويل خونې ژورنال

هغه ژورنال دی، چې پکې د تحويل خونې د غوښــتنې ټولې معاملې، د هغې نېټې په ترتيب سره، چې له تحويلخونې څخه سامان اخيستل کېږي، درجېږي.

د مخکني لېږد ژورنال

هغــه کامل لرونکی ژورنــال دی، چې په هغه کې د مخکني لېــږد د فورمو هغه ټولې معاملې ثبتېږي، چې د لېږد نېټې په ترتيب سره، د پلاوي له خوا تصديقېږي.

د رسيد او د متفرقه ورکړې ژورنال

هغه ژورنال دی، چې هغه ټولې پيســې چې د بانک حســاب ته راځي، او ټولې هغې ورکړې، چې د چک له مخې نه دي ترسره شــوي، د بېلګې په ډول « د کريډټونو د ليټراف په اړه د بانک خبرتياوې او داسې نور» د نېټې او لېږد په ترتيب سره پکې ثبتېږي.

د حسابي معاملو د پراوونو تېرول

يو له هغو شــيانو څخه، چې د خدمت د ترسره کېدو په ډګر کې کاري روڼتيا تمثيلوي، په يوه ټاکلــې موده کې د خپلو اجرااتو د څرنګوالي په اړه د مســوولينو له خوا د دقيقو حســاب ورکولو صورت دی.

د حساب ورکولو په بهير کې د دقيقو شمېرنو او ارقامو وړاندې کول او د طرحه شويو پلانونو د نــه تطبيــق په صورت کې د موجهو دليلونو څرګندول، هغه څــه دي، چې کولای شي، د ادارو د تفتيش په برخه کې يوه ښه بېلګه او د کړنو د حساب ورکولو په بهير کې د ولس د قناعت لامل شي.

که چېرې رسمي ادارې و نه شي کړای او يا و نه غواړي، چې د خپلو عوايدو او لګښتونو په اړه دقيقې شــمېرنې وړاندې کړي، نو دا لړۍ له مســووليتونو څخه د مسوولينو د تېښتې په معنا ده، چې په خپله د حقايقو او واقعيتونو د پټولو صحنې ننداره ته ږدي.

محترمو وزيرانو او د دولتي ادارو مســتقلو رييســانو ولس ته د حکومت د حســاب ورکولو په بهير کې، د خپلو اړوندو ادارو د فعاليتونو رپوټ په اجمالي بڼه ولس ته وړاندې کړل، چې په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړ کې د کنټرول او تفتیش اداري هم په دغه پروسه کې په برخه اخیستنې سره، د هغو ترلاسه شویو پیسو کره شمېر، چې په دولتي ادارو کې د شته نیمګړتیاوو او نورو لاملونو له امله، د دولت خزانې ته نه وې انتقال شوې، په ګوته کړې، خو د اړوندو ادارو مسوولینو، نه د حساب ورکولو د پروسې په بهیر کې او نه تر هغې وروسته د خپلو دغو نیمګړتیاوو دلیلونه ولس ته وړاندې کړل، چې اړوندې ادارې باید په دې تړاو خپل مسوولیتونه رفع کړي.

د کنټرول او تفتیش اداره د خپلو مطروحه پلانونو له مخې، د پولي سندونو یوه څېړونکې اداره ده. دغه اداره په دولتي ادارو کې د اشخاصو او افرادو له ناوړې ګټې اخیستنې او اختلاسونو څخه د مخنیوي په خاطر، د تېرو کلونو په شان ان تر هغو په دقیقه توګه پراخ پلانونه تر لاس لاندې لري، چې له هغو سره سم به په دې برخه کې ګامونه واخلي.

د کنټرول او تفتیش ادارې د تېر کال لاسته راوړنې ښیي، چې په دولتي ادارو کې د مسوولینو او کارکوونکو په وسیله لا هم اختلاسونه، ناوړې اخیستنې او نورې بې غورۍ په ښکاره توګه ترسترګو کېږي، نو دغه اداره خپله دنده بولي، چې په دې اړه لاپرېکنده ګامونه واخلي او په دې توګه د دولت له لمنې د ټولو منفي پدېدو مظاهر، ناوړې ګټې اخیستنې او قانون ماتونې پاکې کړي او موجود سیستم له فساد څخه وژغوري؛ ځکه چې د افغانستان اسلامي جمهوري دولت هم نړیوالې ټولنې او هم ولس ته ژمن دی، چې اړوندې چارې په شفافه توګه ترسره او د عامه شتمنیو د ضیاع مخه ونیسي. پر دې بنسټ، د کنټرول او تفتیش اداره د نورو دولتي ادارو ترڅنګ، د دغې هیلې د پوره کېدو په موخه دنده لري، چې د دولتي ادارو د عوایدو او لګښتونو صورت په عملي توګه تر خپلې څارنې لاندې ونیسي.

د تفتیش کړنلارې

۱- د تفتیش ډولونه: د کورني او بهرني تفتیش ترمنځ اړیکې.

۲- د ثبت او ارزونې سیستمونه: معمول سمبولونه، د ګرافیک چارتونه، د کورني کنټرول (ICQS) پوښتن پاڼې او د لستونو چک کول.

۳- دبررسۍ کړنلارې: فزیکي کتنې، مکرر اجراات، د درېیم لوری تایید، ضمانت، مستند شواهد، پېژندنه او غیرمعمول اقلام.

۴- په تفتیش کې د بېلګې اخیستنې بنسټیزې کړنلارې: د باور کچې، د ټاکنې کړنلارې (تصادفي شمېرې، واټنه ییزې بېلګې اخیستنې او طبقه بندۍ شوې بېلګې اخیستنې.

۵- د تفتیش له پاڼو او دوسیو څخه کټه اخیستنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یقین، باور او اعتبــار

۱- مقنن او تفتیش شــوي اداري باید د تفتیش د لوړو موسســو پر اجراآتو باور او له عیب او بدګومانۍ څخه يې خالي او د درناوي په درلودلو سره وربانديې اعتماد ولري.

۲- مفتش باید داسې کړنې ترسره کړي، چې د همکارانو ترمنځ نېکې اړيکې رامنځ ته او هغوی د خپل مسلک پرمختیا او ودې ته وهڅوي. همکاري، ګډه هڅه او حرفوي ملاتړ د تفتیش مسلک بنسټيزه ايډيا او اړين کرکټر ګڼل کېږي.

- د تفتیش لوړو موسسو ته عامه درناوي او باور، د مفتشینو د تېرو او روانو ډله ییزو کارونو پایله ده. پر دې بنسټ، اړینه ده، چې مفتشین مناسب چلند ولري.

۳- مقنن، تفتیش شوې اداري او عامه خلک باید د تفتیش د لوړو موسسو د اجراآتو په ناپلیتوب او رښــتینولی باندې بشــپړ ډاډه وي. د سند رعایت (د کړنو دستور) د مناسبو خدمتونو د وړاندې کولو چارې تضمینوي.

۴- اعتبــار د ټولنې د ټولو ځانګو یوه بنســټيزه اړتیا جوړوي. تــر ټولو مهم اصل دا دی، چې د تفتیش ټول رپوټونه او نظریات په بشــپړه توګه کــره او موثق وي او د نظر خاوند درېیم لوري له خوا هم موثق او د منلو وړ وارزول شي.

۵- د تفتیــش د لوړو موسســو اجــراات د اخلاقي بنســټونو د رعایتولو په تــړاو باید د قانون جوړونې او قضاوت د ازموېښت له ټولو پړاوونو څخه تېر شوي وي.

رښتینولی

۱- رښتینولي د (کړنې دستور) بنسټیز ارزښت جوړوي. مفتشین پر دې مکلف دی، چې د څېړلو پــه بهیر او تر رســېدنې لاندې اداري لــه همکارانو سره د اړیکو پر مهــال، د کړنې چلند ټول لوړ معیارونه لکه (رښتینولي او د نیت خلوص) په پام کې ونیسي او په دې موخه چې عامه باور ترلاسه شي، باید د مفتشینو کړنې له بدګومانۍ او عیبونو څخه خالي وي.

۲- رښــتینولي لــه دې اړخه، اټکل کېــدای شي، چې له صداقــت ډکه، عادلانــه او معقوله ده. رښتینولي د مفتشینو لپاره دا اړتیا رامنځ ته کوي، چې په خپلو اجراآتو کې اخلاقي معیارونه رعایت، واقعیتونه، استقلالیت او مسلکي سټنډرډونه پلي، عامه ګټې په پام کې ونیسي او د دندې د ترسره کولو پر مهال له مطلق رښتینولۍ څخه کار واخلي او په خپل ذهن کې تل د عامه ګټو په پلویتوب پرېکړو ته لومړیتوب ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استقلال او واقع بینـــي

۱- تر پلټنې لاندې مرجع او له ذینفعو ډلو څخه مســتقل توب د مفتشــینو وجیبه ده او دغه امر، د دې غوښــتنه کوي، چې مفتش داسې کړنې ترسره کړي، چې استقلالیت یې تل د زیاتېدو په حال وي او هېڅکله زیانمن نه شي.

۲- مفتشــین باید هڅه وکړي، چې نه یوازې تر پلټنې ادارو او ذینفعو کســانو او ډلو له منفي اغېــزو څخه مســتقل او په امن وي، بلکې له مســئلو او پایلو سره په چلنــد کې هم واقعیتونه په کوټلي توګه په پام کې ونیسي.

۳- مفتشین باید له هره پلوه خپلواک او ناپیېلي وي.

۴- د مفتشینو خپلواکۍ باید په هېڅ حالت کې د شخصي او بهرنیو ګټو په پام کې نیولو له اړخ زیانمنې نه شي. د بېلګې په توګه، مفتشین د فشار د واردولو او بېلابېلو تبعیضونو او امتیاز ورکولو له لارې باید په انتفاعي مسئلو کې له مداخلې څخه ډډه وکړي.

۵- حقایقو ته د رسېدو په موخه باید مفتشین په بشپړه توګه خپل ناپیېلتوب وساتي؛ په ځانګړې توګه د رپوټونو د وړاندې کولو په چارو کې. د مفتشینو رپوټونه باید سهي او د واقعیتونو پر بنسټ چمتو شــوي وي او راټول شــوي ســندونه او مدرکونه باید د نړیوا ل تفتیش د لوړو سازمانونو له معیارونو او بنسټونو سره سم وي.

۶- مفتش باید ترپلټنې لاندې او اړوندو ادارو له معلوماتو څخه په پوره بې پلوۍ سره ګټه واخلی.

– مفتــش کولای شي، له ترپلټنــې لاندې ادارې پرته، له نــورو ادارو څخه هم اړین معلومات ترلاسه کړي، خو باید په هېڅ صورت، د همداسې معلوماتو ترلاسه کېدنه، د تفتیش پایلې تر اغېزې لاندې راو نه وي.

د پروژې مطـالعـه

د کافي معلوماتو د ترلاسه کولو په موخه له پروژو او مراجعو څخه د پروژې د سندونو او پاڼو مطالبه اړین ګڼل کېږي.

د احتمالي ګواښ تشخیص

خطر یا ریسک پر مرجع باندې د یوې پدېدې د منفي اغېزو له احتمال څخه عبارت دی.

د تفتیش معیار

د تفتیش له معیارونو څخه د ګټې اخیســتنې موخه دا ده، چې د تفتیش اجراات تقویت او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفتیش له پایلو څخه ډاډ ترلاسه شي. هر هېواد د تفتیش په برخه کې ځانګړي معیارونه لري، چې د تفتیش په بهیر کې ترې ګټه اخلي او دغه معیارونه د هېوادونو د تفتیش په قانون کې هم تصریح شــوی دی. سربېره پر دې، هغه هېوادونه، چې د تفتیش د نړیوال ســازمان ISOSAI INTOSAI غړي دي، د یاد سازمان د معیارونو پر رعایتولو هم مکلف دي.

د نړیوال تفتیش معیارونه په څلورو برخو وېشل کېږي:

۱- بنسټیز پرنسیپونه (پلان جوړونه- اجراات - رپوټ ورکول)

۲- ټولیز معیارونه.

۳- ساحوي معیارونه.

۴- رپوټ ورکول.

که چېرې د انتوســای معیارونه د تفتیش ټولې اړتیاوې پوره نه کړي، نو په دغه حالت کې دې د شتو مقررو په رڼا کې د څېړنو په تړاو پرېکړه او قضاوت وشي.

۱- د تفتیش مقدماتي پلان جوړونه او ارزونه.

د تفتیش پلان لاندې مطالب په بر کې نیسي:

- د تفتیش موخه او د کار پولې.
- ترتفتیش لاندې مراجعو فعالیت او اړوند خطرونه.
- د تفتیش د ترسره کېدو لپاره د اړتیا وړ منابع.
- د پیلېدو او پای ته رسېدو نېټه.
- د مخکنیو تجربو په پام کې نیولو سره د معلوماتو برابرول.
- د تفتیش پایلې څه وخت او له چا سره باید شریکې شي.
- د ولایتونو په ګډون د تفتیش پروګرام.
- د کورني کنټرول د سیستم څېړل.

یاده څېړنه له اجرااتو او د موخو له ترلاســه کېدو څخه د ډاډ د حاصلېدو په موخه په لاندې برخو کې طرحه کېږي:

۱- د اجرااتو د اغېزمنتوب او ګټورتوب په موخه.

۲- د مالي او عملیاتي رپوټونو د کره والي په موخه.

۳- له نافذه قوانینو او مقررو سره سمون ورکول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحليلي څېړنه (بررسی)

مفتش د مرستو د څېړلو د مخکنيو معلوماتو پر بنسټ، د تېر کا ل د مالي صورتونو او د تفتيش د رپوټونو په تړاو يوه تحليلي څېړنه ترسره کوي. دغه کار د مالي صورتونو د څېړلو په تړاو له مفتش سره د لازياتو معلوماتو په ترلاســه کولو کې مرســته کوي. په دې توګه، دوی کولای شي، غيرمتوقع توپيرونه او تېروتنې تشخيص کړي.

- د محتوا (اصلي) ارزونه

ياده ارزونه د معاملو تفتيش په بر کې نيسي، چې په قيدي او اختياري توګه انتخاب شوې ده.

قيدي انتخاب يا په تصادفي يا هم په قضاوتي بڼه ترسره کېږي.

د معاملې تفتيش يوازې د نړيوال بانک د مرستو په برخه کې د اجرا وړ وي.

A- د مستقيمو ورکړو تفتيش:

مستقيمې ورکړې د نړيوال بانک د معاملې لوري د حساب له صورت څخه، چې پولي معاملې دی، تر ارزونې لاندې نيول کېږي.

د بازرسی بڼه

- د حامي او مصارفاتي سندونو په وسيله د ورکړو غوښتنې.
- تړونونه او د اړتيا وړ نور سندونه، د مدرکونو او جزيياتو د موندنې په موخه ارزول کېږي.

B-د ټوليزو ورکړو تفتيش:

د ټوليزو ورکړو څېړنه او پلټنه هم د نړيوال بانک د معاملې لوري د حســاب صورت له لارې صورت مومي.

- د اجرايي استازي د تړون په پرتله د ورکړل شويو پيسو څېړل.
- د ورکړې د غوښتنې څېړل.
- د AFMI له لارې د ورکړو د غوښتنې څېړل.

C- د ځانګړي حساب تفتيش:

د هغو لګښــتونو ورکړې، چې له ځانګړي حســاب څخه صورت موندلی، د ځانګړي مدرکونو، د ١٦- فورم، د D-I فورم د لګښــتونو ســندونو، د پروژې کوډ ګذاري شــوې پاڼې، تړونونو او نورو اړوندو سندونو په پرتله بايد مطالعه او پرې کتنه وشي.

١- د AFMIS په سيســتم کې د معاملو د صحي ثبت څېړل: د ورکړو د تفتيش او څېړلو په تړاو، مفتشــين مکلف دي، لکه څرنګه چې په تړون کې هم ترې يادونه شوې، چې ترڅېړنې لاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کال د ورکړو او د تړون تر پایه د نورو ورکړو د سندونو له سمې طبقه بندۍ (کتګوري) او تصنیف، همدارنګه د ټولې پیسې، تخصیص او بودیجې له همغږۍ څخه ډاډ ترلاسه کړي.

۲- فزیکي بررسۍ او د تفتیش نورې کړنلارې: د ترتفتیش لاندې مرجع له مالي او حسابي چارو څخه د ډاډ د ترلاسه کېدو په موخه، باید نورې څېړنې لکه د څارنې، بیا کتنې، بیا محاسبې او داسې نــورې فزیکي څېړنې، چې د تفتیش جز ګڼل کېږي، ترسره شي. په دې برخه کې باید نغدي وجوه، د معاشونو نورم، شتمنۍ، اجناس، د کار پرمختګ، د مالونو د څارنې او ساتنې چارې او داسې نور موارد وڅېړل شي.

د پلټنې پورې د اړوندو سندونو او پاڼو وړاندې کول، چې په یوه فایل کې ترتیبېږي.

سیاسي ناپېیلتوب

د رښــتیني ناپېیلتوب ســاتل، د تفتیش د لوړو موسســو یو له ترټولو مهمو اړتیاوو څخه ګڼل کېږي. پر دې بنسټ، مفتشین باید له سیاسي نفوذ څخه خپله خپلواکي وساتي او تل په ناپېیلې توګه چلند وکړي؛ ځکه چې د مفتشــینو اجراات، تر ډېره کچه له قانون جوړوونکي چارواکو، اجراییوي ادارو او دولتي دفترونو سره نژدې تړاو لري.

باید ووایو، د ســیاسي مســوولیتونو منل او د سیاسي فعالیتونو ترسره کول، د تفتیش د مسلکي چارو اجراات تر خپلې اغېزې لاندې راولي او همدارنګه د ســیاسي فعالیتونو او مســوولیتونو منل کېدای شي، په دې برخه کې د مسلکي ټکرونو لامل وګرځي.

د ګټو تضاد

که چېرې مفتشــینو ته دنده وســپارل شي، چې تر پلټنې لاندې یوې مرجع ته مسلکي خدمت یا مشورې ورکړي، باید دغه دندې ډېر په دقت سره سرته ورسېږي، څو اجرا یې د ګټو د ټکر لامل ونه ګرځي. په ځانګړې توګه مفتشین باید له دې څخه ځان ډاډه او باوري کړي، چې د ده مشورې او خدمتونه، د تفتیش د څېړلو پر مسوولیت او واک؛ د تفتیش پر منجمنټ او اداره باندې د منفي اغېزو لامل نه ګرځي.

مفتشــین باید د ډالیو او بخششــیو له ترلاســه کولو څخه د ډډې کولو له لارې، چې د تفتیش استقلالیت او رښتینولۍ اغیزناکه کوي، د ګټو له هر راز ټکر څخه ځانونه وساتي.

همدا راز مفتشین باید د تفتیش شویو دفترونو له کارکوونکو او آمرانو سره له نژدې راشه درشه او له هغو نورو اړخونو څخه ډ ډه وکړي چې ممکن، د مفتشــینو ځواک، وړتیا او اســتقلالیت تر خپلې اغېزې لاندې راولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفتشـــین باید د خپلو شـــخصي موخو او ګټو د ترلاســـه کېدو په برخه کې له خپل رسمي نفوذ او مقام څخه کار وانخلي او همدارنګه له هغو اړیکو څخه د ډه وکړي، چې شـــکونه، ګومانونه او تردیدونه زېږوي.

مفتشـــین باید له ترلاســـه شویو معلوماتو څخه د خپلو یا نورو شـــخصي ګټو د ترلاسه کېدو او تامین لپاره د یوې وسیلې په توګه کار وانخلي.

ترلاســـه شـــوي معلومات باید نورو ادارو او کسانو ته افشا نه شي او نورو ته د زیان رسولو او د ځورولو وسیلې په توګه ترې کار و انه خیستل شي.

تحلیلي څېړنه

۱- له ګډون کوونکو څخه ډېر لږ شمېر یې د پیرېدنې لپاره مساعد وو.

۲- د بیو د راټیټولو په موخه د ګډون کوونکو د شمېر لست کافي و.

۳- هغه څه چې د محرمیت غوښتنه کوي، باید د مرجع له لوري په پام کې ونیول شي.

۴- د هغو توکو په اړه، چې له هېواده بهر پیرېدل شوي، باید ډاډ ترلاسه شي.

۵- په هر تړون کې د پیسو اندازه له ۲۰۰۰۰۰ امریکایي ډالرو لږ یا مساوي وي.

۶- لږ ترلږه د پیرېدنې دري نرخپاڼې له دوو یا دریو هېوادونو څخه ترلاسه شوي وي.

۷- په نرخپاڼو کې غوښتنه وشي، چې د توکو کیفیت، نوعیت او نورې ځانګړنې باید څرګندې شي.

۸- د پیرېدنې نرخپاڼې باید ارزول شـــوي وي او په دې برخه کې باید د پیرېدنې له تر ټولو ښه میتود څخه ګټه اخیستل شوي وي.

۹- د هغو توکو په اړه، چې د هېواد له دننه څخه پیرېدل کېږي، باید ډاډ ترلاسه شي، چې:

۱۰- په هر تړون کې د پیسو اندازه له ۲۰۰۰۰۰ امریکایي ډالرو سره مساوي او یا تر هغې لږه ده.

۱۱- لږترلږه باید دري نرخپاڼې له دریو مرجعو څخه ترلاسه شوی وي.

۱۲- د پیرېدنې نرخپاڼې باید ارزول شـــوي وي او دې په برخه کې باید د پیرېدنې له تر ټولو ښه میتود څخه ګټه اخیستل شوی وي.

۱۳- د هغو توکو په اړه، چې له نماینده ګیو یا د UN له مربوطاتو څخه پیرېدل شـــوي دي، باید ډاډ ترلاسه شي، چې:

۱۴- د توکـــو او خدمتونو د هر قلم لپاره د هر تړون د پیســـو اندازه باید تر ۱۰۰۰۰۰ لږه نه وي او یا ورسره مساوي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵- پــه مقدمــاتي توګه، د کلیو د اوبو د برابرولو او روغتیایي چارو لپاره هم له دغه میتود څخه کار اخیستل شوی دی.

۱۶- د هغو خدمتونو او توکو په برخه کې، چې له اعلان څخه پرته پیرېدل شوي، باید ډاډ ترلاسه شي، چې:

۱۷- په هر تړون کې د پیســو اندازه تر ۵۰۰۰ امریکایي ډالرو او د همداســې تړونونو لپاره ټوله اندازه یې تر ۲۵۰۰۰۰ امریکایي ډالرو لږه وي.

۱۸- پیرېدل شوي توکي لاندې شیان په بر کې نیسي:

– کتابونه او مجلې.
– درسي توکي (ویډیو او د تفتیش وسایل په بر کې نیسي).
– پرزې.
– د بعدي تعلیمي مرکزونو د جوړېدو په موخه اجناس او خدمتونه (چې په هغو کې له لیرې واټن څخه ښوونیزې چارې سمبالېږي).
– د افغانستان د انتقالي اداري د "Webpage" د جوړولو په موخه د اړتیا وړ اجناس او خدمتونه.

۱۹- ۱- د اړتیا وړ توکي یوازې له یوې مرجع څخه د ترلاسه کېدو وړ وي او که له زیاتو.

۲۰- د اړتیا وړ توکي له موجود تړون سره سم پیرېدل شوي او کنه.

۲۱- مسووله قراردادي د فعالیت تر پړاوه د کار د ګرانتي په موخه، له یو ځانګړي چمتو کوونکي څخه د مهمو اقلامو د پېرېدنې غوښتونکي وي.

د تفتیش کړنلارې

۱- په ټولیزه توګه، شــمېرې هغه مهال په ســمه بڼه څرګندیږي، چې د ســموالي لپاره یې نورې تطبیقي شمېرې موجودې وي، ترڅو ورسره پرتله شي. د بېلګې په توګه، د یوې بیې معقولیت هغه مهال تاییدېږي، چې له هغې بیې سره، چې د ورته توکو لپاره ورکړلې شــوې، پرتله شي؛ همدارنګه د اړوندو شــمېرو پرتلنه، د اقتصاد د متخصص لپاره د انفلاســیون کچې پــه څېر اغیزناک او ګټور معلومات برابروي.

۲- پــه تفتیش کې د اړوندو شــمېرو سیســتماټیکه پرتلنه او شــننه د تحلیــلي ارزونې په نامه یادېــږي. یــاده عملیه له هغې کړنلارې څخــه عبارت دی، چې د تفتیش پــه بېلابېلو پړاوونو او د بېلابېلو موخو لپاره ترسره کېږي.

د تفتیش د پلان جوړونې په پړاو کې تحلیلي کړنلارې

۱- د پلان جوړونې په مرحله کې له تحلیلي کړنلارې څخه موخه، په تفتیش کې د نویو کچو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونو مشخصول دي. مثلا د هغو کچو مشخصول، چې بودیجه په سمه توګه نه د اجرا شوې یا په بل اصطلاح، له هغې کړنلارې څخه عبارت دی، چې په وسیله یې کولی شو، هغه رسمې ساحې په ګوته کړو، چې د تفتیش په بهیر کې باید تر غور او کتنې لاندې ونیول شي.

۲- د بنســتیزې شننې هغه کړنلارې، چې د پلان جوړونې په مرحله کې کارول کېږي، په لاندې توګه دي:

– د نویو لګښــتونو د کچو د تشــخیص په موخه د تېر کال له تخصیص یا بودیجې سره د روان کال د بودیجې یا تخصیص پرتلنه؛ د هغه تعطیل شــویو لګښــتونو تشخیص، چې په روان کا ل کې باید د اجرا وړ و نه ګرځي.

– د اضافي لګښتونو او د بودیجې د تنظیم د ستونزو د تشخیص په موخه، له وجه تخصیص یا بودیجې سره د روان کال د لګښتونو پرتلنه.

– د کوم عمده کموالي یا زیاتوالي د جوتولو په موخه، چې که د ادارې د فعالیتونو په کچه کې رامنځ ته شوی وي، د تېرکال له لګښتونو سره د روان کال د لګښتونو پرتلنه.

د تفتیش د اجرایي پړاو تحلیلي کړنلارې

۱- د تفتیش په اجرایي پړاو کې کولی شــو، له بېلابېلو لارو څخه په ګټه اخیســتنې سره تحلیلي کړنلارې وکاروو. باید وواېو، چې له یادې عملیې څخه په مالي صورتونو کې د ځینو ځانګړو شمېرو د ســموالي په تــړاو د مدرکونو او شــواهدو د برابرولو په موخه ګټه اخیســتل کېږي. دغه عملیه یوازې د ځینو مشــخصو موضوعاتو په تړاو د تطبیق وړ وي. یعنې هغه مها ل، چې مفتش د هغو معلوماتو له مخې، چې د حســابي سیســتم خپلواکو سرچینو یې برابر کړي وکولی شي، چې په مالي صورتونــو کې د یوې شــمېرې د دقیق والی پــه اړه وړاندوینه وکړي، چې بایــد په کومه بڼه وي. وړپسې پیشبیني شوې شمېره له مالي صورتونو یا له هغې حقیقي شمېرې سره پرتله کړي، چې په مالي صورتونو کې انعکاس موندلی.

د بېلګې په توګه

که مفتش د هغو مدرکونو او شــواهدو له مخې، چې یې له موثقو ریاستونو څخه ترلاسه کړي وي، دا معلومــه کــړي، چې په روان کال کې له یاد وزارت سره ۱۰۰۰ مرســتې شــوي، چې د هرې مرســتې بیې ۱۰۰ ډالره دي، نو په دې صورت کې مفتش کولی شي، چې د ټولو مرســتو مجموعي پیســې، چــې ۱۰۰۰۰۰ امریکایي ډالره کېــږي، وړاندوینه وکړي. په هغه صــورت کې، چې د یادو مرســتو شمېرې په مالي صورتونو کې د ۱۰۰۰۰۰ امریکایي ډالرو څرګندوی وي، مفتش کولی شوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا پایلــه واخلي، هغه مدرکونه چې دی یــې د تحلیلي کړنلارو له لارې لاس ته راوړي، د تفتیش پر ډېرو فرعي موخو باندې د لاسبرى کېدو ډاډ حاصلوي، خو باید څرګنده کړو، چې د تفتیش د نورو فرعــي موخو په تړاو لکه د قوانینو او مقررو د رعایتولو په اړه ډاډ نه ترلاســه کېږي. یعنې د دغه تحلیلي تجربې یا وړاندوینې ماهیت په دې اړه، چې آیا مرســتې له قانون سره ســم اجرا شــوي او کنه، هېڅ راز ډاډ او اطمینان نه شي وړاندې کولی.

۱- له تحلیلي کړنلارو څخه کولی شــو، چې د معاشــونو، رسیداتو، اجناسو، خدماتو او د مرستو په تفتیش کې کار واخلو.

۲- تحلیلي کړنلارې، د هغو مفصلو تجربو په کموالي کې ډېره مرســته کوي، چې باید په تفتیش کې د اجرا وړ وګرځي، خو دا باید له پامه و نه غورځوو، که چېرې مفتشین له تحلیلي کړنلارو څخه په ګټه اخیســتنې سره د اجناســو په اړه د مدرکونو او شواهدو د ترلاسه کېدو غوښتونکي وي، نو باید له لاندې لارښوونو څخه ګټه واخیستل شي:

– تحلیــلي تجربــې، د تحلیلي کړنلارو یوازینۍ طریقه ده، چې کېــدای شي، (د واقعي ماهیت لرونکــي) مدرک په توګه ترې ګټه واخلو. پر دې بنســټ، مفتش بایــد ارزونه وکړي، چې ایا هغه شمېرې، چې دی یې چک کوي، کېدای شي، د وړاندوینې وړ وي او کنه.

– تحلیلي یا د وړاندوینې وړ تجربې، یوازې هغه مهال د اجرا وړ وي، چې له حســابي سیستم څخه بېل، د پام وړ او قانع کوونکي معلومات په لاس کې وي. د بېلګې په توګه، د معاشونو په اړه یوازې د کارکوونکو له ریاست څخه معلومات ترلاسه کولی شو.

د مساعدتونو د بیارغونې په اړه د تفتیش د نظر څرګندونې

۱- د تفتیــش د کړنــې اصــلي او عمده موخه دا ده، څو پر بنســټ یې وکولی شــو، د کلنۍ حسابونو په اړه خپل نظر څرګند کړو.

۲- مخکې پر دې ورســېدو، چې د نظر څرګندول د تفتیش د رپوټ په کومه برخه کې مناسب او معقول برېښي، خو دې ته هم باید پاملرنه وکړو، چې باید څرنګه تصمیم ونیسو، چې د تفتیش د نظر څرګندونې څه ډول وي.

۳- د نظر د څرګندولو په تړاو، د یو لړ پوښــتنو او ځوابونو په وړاندې کولو سره تصمیم نیول کېږي، چې دغه پوښتنې د نظر څرګندونې ته د رسېدو لپاره په دغو موادو کې وي.

۴- د هغو کسانو لپاره مو، چې د دغه دیاګرام په تړاو ستونزې لري، د دغو معلوماتو یو مرتب متن چمتو کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ممکنه دلیلونه یا د تفتیش هنرونه

پــه پورتنـــي تعریف کې لیدل کېږي، چې (کنټرول) په خپل ذات کې له ټولو اړخونو او اجزاوو سره د کتنــې ټــول پړاوونه په بر کې نیسي. د همدغه ماهیت په لرلو سره، د کنټرول ادارې د خپلو ندو اړخونه نور هم پراخوي.

د دغې ادارې حســابي تفتیش له نړیوالو بنسټونو او معیارونو سره سم او د ستونزو له پلوه په دریو کچو کې پر مخ وړل کېږي:

- لومړۍ کچه: تفتیش د قوانینو، مقررو، فرمانونو، مصوبو او د تفتیش د داسې نورو سندونو د رعایتولو له کتنې څخه عبارت دی، چې د تفتیش په دې کچه کې، کتنه لاندې موارد په بر کې نیسي:

١- آیا په مرجع کې مالي فعالیتونه په اصولي توګه پلي شوی او کنه؟

٢- آیا د ترتفتیش لاندې ادارې مالي رپوټونه په مطلوب او موثقه توګه چمتو شوي او کنه؟

٣- آیا تر تفتیش لاندې مرجع په خپلو کړنو او اجرااتو کې له قانون سره سم کړنې ترسره کړي او کنه؟

د تفتیــش پــه دغه کچه کې زموږ موخه دا ده، ترڅو دا خــبره جوته شي، چې ایا د ادارې مالي صورت، د مالي وضعیت او د مالي اجرااتو پایله په مطلوبه او ســمه توګه، منعکس کړي او له بلې خوا، ایا منل شوي حسابي ټولیز پرنسیپونه، چې یې تطبیق د ټېرو کلونو له اجرااتو سره سم وي، په ښه توګه ترسره شوي او کنه؟

بالاخــره د تفتیش له دغې کچې څخه موخه دا ده، چې دې ته ورســېږو، ایا د پام وړ اداره په خپلو مالي اجرااتو کې قوانین، مقررې او کړنلارې رعایت کړي او کنه؟

- د تفتیش دویمه کچه: د معقولیت او اقتصادي توب کچه

د معقولیــت او اقتصــادي توب له پلــوه تفتیش دا دی، ترڅو پر دې پوه شــو، چې ایا اړونده اداره، له خپلو منابعو، لکه انساني ځواک، ماشین الاتو، نغدي او جنسي شتمنیو او داسې نورو څخه پــه موثــره او اقتصادي توګه ګټه پورته کړې او که نــه. د تفتیش دغه کچه، د موجودو نیمګړتیاوو پــه ګــډون، د ادارې د غیراقتصادي اجرااتو نااغېزمنتوب، د ادارې د اړتیــا وړ معلوماتو د برابرولو سیســتم، د غیرمنقولو ملکیتونو له ګټې اخیســتنې څخه اداري او جنسي کړنلارې او داسې نور په بر کې نیسي.

د دغې کچې تفتیش موخه دا ده، څو هغه لارې وپلټلی شي، چې په اجرااتو کې د ښه والي او په لګښتونو او تمام شوې بیې کې د ټیټوالی لامل ګرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لنډه توګه له اقتصادي پلوه تفتیش لاندې ټکي تر ارزونې لاندې نیسي:

– د مناسبو بیو او ترسره شویو لګښتونو په پام کې نیولو سره، دچمنوشویو جنسونو او خدمتونو لپاره د اړتیا شتوالی.

– د موجودو منابعو او نغدي او جنسي شتمنیو د ساتنې لپاره د کافي تدبیرونو شتوالي.

– له شتمنیو څخه معقوله او مناسبه ګټه اخیستنه.

– د خرڅ شویو مالونو او جنسونو او یا ترسره شویو خدمتونو په بدل کې د کافي عوایدو ترلاسه کول؛ په لنډه توګه، مفتیشـــن د څېړلو په دې برخه کې مکلفیت لري، څو د ادارې مالي، حســابي او اقتصادي فعالیتونه په تحلیلي بڼه د معقولیت او اقتصادي توب له پلوه وڅېړي او وارزوي.

- د تفتیش درېیمه کچه: د اغېزمنتوب او د موخو د تطبیق کچه:

د تفتیش دغه کچه له زیات ارزښت څخه برخمن دی او د فعالیتونو او اجرااتو له قانونیت، معقولیت او اقتصــادي تــوب څخه د ډاډ تر حاصلېدو وروســته، باید وارزول شي. د ارزونــې په دغه کچه کې، لیدل کېږي، چې ایا د پرګرامونو د موخو په ترلاسه کولو کې له ښو لارو چارو څخه ګټه اخیستل شوې او کنه؟

په ټولیزه توګه تفتیش په دغه کچه کې په دې معنا ده، چې په وسیله یې موږ دې ملې ته رسو، چې آیا د چارو مطلوبې پایلې ترلاسه شوي او کنه؟

آیا هغه موخې، چې د واک لرونکو چارواکو له خوا مشخص او ټاکل شوي، ترلاسه شوي او کنه؟

آیا اداره هغه نورې لارې په پام کې نیولي او کنه، چې په وســیله یې کولی شــوای، په لږ وخت مطلوبو پایلو ته ورسېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پنځم څپرکي لنډيز

دغــه څپرکي لانــدې محتويات په بر کې نيسي: هغه ټکي، چــې د کورنيو او بهرنيو ارګانونو د کاري بهير په تفتيش او کنټرول کې کره ونډه لري. په ځانګړي توګه، د تفتيش او کنټرول د کاري بهير د زده کړې لپاره د (انتوســای) نړيوال تفتيش، تر بحث لاندې نيول شوي، ترڅو محصلين هم وکولی شي، د خپلو درسونو په جريان کې له دغو مهارتونو څخه پوره ګټه واخلي.

همدارنګه د بهرنيو مرســتو او کورنيو مرســتو بنه او د دې ترڅنګ د حســابدارۍ سيستم، د تفتيش کړنلارې، تحليلي څېړنه، د نړيوالو مرستو صندوق، له ماليې وزارت څخه د معلوماتو ترلاسه کول، د پروژې څېړل او د افغانســتان د پرمختيايي پروژو مرســتې د دغــه څپرکي نور موضوعات جوړوي.

بايــد ووايو، چې د دغــه څپرکي د موادو د برابرولو لپاره د (انتوســای) له تفتيش، پرمختياوو، توضيحاتو څخه ګټه اخيســتل شــوې، چې له شــک پرته د هغو لوســتونکو او کسانو لپاره، چې د تفتيش او کنټرول په برخه کې کار کوي هم مطالعه يې ډېره ګټوره او اړينه ګڼل کېږي.

د څپرکــي محتــوا: په ټوليــزه توګه د دغه څپرکي د مــوادو په برابرولو کې، چې اوســمهال د لوســتونکو په ځانګړي توګه د محصلينو د مطالعــې لپاره وړاندې کېږي، له دغو منابعو څخه ګټه اخيستل شوې دي:

١- د ځېنو پوهانو له کتابونو څخه.

٢- له انټرنټي سايټونو څخه.

٣- د هېواد له داخلي سيمينارونو څخه.

۴- له کنفرانسونو څخه .

۵- له بهرنيو سيمينارونو څخه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پنځم څپرکي پوښتنې

۱- د بهرنيو مرستو د تفتيش په اړه خپل معلومات بيان کړئ؟
۲- د مرستو د ټوپلوونکو نومونه واخلئ؟
۳- د مرستو بنې تشريح کړئ؟
۴- د حسابدارۍ او مالي صورتونو سيستمونه تعريف کړئ؟
۵- د حسابي معاملو د پړاوونو تېرول تشريح کړئ؟
۶- اعتماد و اعتبار تشريح کړئ؟
۷- رښتينولۍ څه شي دی؟
۸- استقلال او واقع بينۍ تشريح کړئ؟
۹- سياسي ناپېيلتوب تشريح کړئ؟
۱۰- د داخلي کنټرول د سيستم څېړنه توضيح کړئ؟
۱۱- د افغانستان د بيارغونې لپاره د مرستو نړيوال صندوق تشريح کړئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ذخیرو تفتیش

Audit stock

ټولیزه موخه:

د ذخایرو کنټرول د موجوده ذخایرو په پام کې نیولو سره لړترلږه باید په کال کې یو ځلی د کنټرول او تفتیش د مسوولینو له خوا ترسره شي.

د زده کړې موخې: زده کونکي د دې څپرکي په پای کې باید وپوهیږي چې:

- ذخایر څه شی دي او ولې ترې ساتنه کېږي؟
- ذخایر په کال کې څوځلې باید وارزول شي؟
- د کال په کومو وختونو کې باید موجودی ترسره شي؟
- وروستنی تفتیش څرنګه کړنه ده؟
- څرنګه مجلس ته رپوټ وړاندې کېږي؟

دا خبره باید په پام کې ونیســو، چې ذخایر (stock) ځینې وختونه د موجودۍ (inventory) په نامه هم یادېږي. هغه موضوعات، چې مورږ په دغه څپرکي یې تر بحث لاندې نیسو، په لاندې توګه دي؟

- له ذخایرو سره اشنا کېدل.
- د ذخایرو موجودیت.
- بیه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اجراییوي معیارونو درک او پېژندنه

د ۱۷,۲ عناصر

– مفتــش بایدخپلې تجربې له هغه څه سره ســمې ترسره کــړي، چې د تفتیش په پلان کې په ګوته شوې دی. د تجربې پایلې په سمه توګه ثبت کړي او ترې معتبرې پایلې راوباسي.

– باید د شتمنیو او پورونو موجودیت، بشپړوالی، مالکیت، بیه اېښودنه او نور اړوند توضیحات په سمه توګه تثبیت کړي او د خپلو پایلو د تایید لپاره مناسب مدرکونه راټول کړي.

– ټول هغه موضوعات، چې د غیرمعمول ماهیت لرونکي وي، په ګوته او ژرترژره یې د تفتیش سرپرست ته راجع کړي.

– عمده او ارزښــتناکې تېروتنې او د یوښــه تفتیش له معیارونو سره په پرتلنه نیمګړتیاوې او تفاوتونه په ګوته او ثبت او د تفتیش سرپرست ته یې رپوټ وړاندې کړي.

د ذخیرو پېژندنه Introduction To Stock

ذخایر کولی شي، هغه بېلانس وي، چې مفتشین د ستونزو په ګاللو سره ترې تفتیش کوي.

لومړی فعالیت: آیا تاســې کولی شــئ، دې ټکي ته ورســېږئ، چې ولې د ذخایرو تفتیش د مفتشینو لپاره ستونزمن دی؟

د پورتنې پوښــتنې په تړاو بېلابېل دلیلونه. د ذخایرو پای په دواړو رپوټونو کې – یعنې هم په بیلانس شــیت او هم د ګټې او زیان په رپوټ کې جوته شوې او ګټې تر خپلې اغېزې لاندې راولي او ځینــې وختونه دغه مســله د رپوټ د دواړو پورتنیو ډولونو لپاره د ارزښــت وړ وي. د ذخایرو سربېره د حسابدارۍ ځینې سوابق هم معمولي نه وي او په معموله توګه د مالي کال په پای کې محاسبه کېږي او له یوه ژورنال (Wachez) څخه په ګټه اخیستنې سره، د ټولیز مالي رپوټ سربېره وړانــدې کېږي. دا په دې معنــا ده، چې د ذخایرو تېروتنې (لکه د نورو قضایاوو په څېر) هېڅکله د نورو تجربو په وسیله نه جوتېږي.

د چارو او له ذخیرو څخه د ساتنې تفتیش

د چارو او له ذخیرو څخه د ساتنې تفتیش په لاندې موردونو کې د غور او څېړنې وړ وي:

۱- له ذخیرو څخه د ســاتنې چارې مســوولیت د یوې ټاکلې مودې لپاره د یو ځانګړي رســمي کارکوونکــي پر غاړه وي. پر دې بنســټ، د احتمالي زیانونو، غلاوو او داســې نورو... پر وړاندې د ذخیرو د ساتنې په موخه، آیا له ذخیرو څخه په منظمه توګه فزیکي پلټنه ترسره کېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- مغایرت: له واقعي بیلانس سره د جمع او خرڅ حســاب په دفتر کې د درج شــوی بیلانس د مغایرت په صورت کې، آیا دغه دوه بیلانسونه په یوه وخت کې سره تطبیقېږي؟

یعنې هغه ټول جنسونه، چې تحویلخونې ته سپارل کېږي، باید په یوه دفتر کې ثبت شي او بیا وروسته د سپارښتونو او غوښتنلیکونو پر بنسټ ووېشل شي، د جنسونو د ورود او خروج بیلانسونو ترمنځ د توپیرونو له رامنځ ته کېدو څخه د مخنیوي په موخه، د چارو مســوولین په دې برخه کې باید اړین تطبیقات ترسره کړي. د زیانونو، کمیو د بوتولو او د مســوولیت د تثبیت په موخه باید د ذخیرو د فزیکي ارزونې د رپوټ په برخه کې مناسب او اغېزمن کاري اقدام ترسره شوی وي.

۳- آیا د هغو جنســونو له وېش څخه د ناوړې ګټې اخیســتنې د مخنیوي لپاره اړین احتیاطي ګامونه اخیستل کوي، چې د کار د پرمخ بیولو په موخه قراردادیانو ته ورکول کېږي، اړین احتیاطي ګامونه اخیستل شوي؟

۴- آیا د ذخیرو له تخریب او زړښت څخه د ساتنې په موخه اړینې اسانتیاوې او احتیاطي کړنې په پام کې نیول شوي وي؟

۵- په دې برخه کې، چې د ذخېرې اضافي (تر اړتیا زیات) توکي، د ګټې اخیستنې په موخه نورو چارو، څانګو او ادارو ته ولېږدول شي، کومې هڅې او کوښښونه صورت موندلی؟

۶- آیا د دلیلونو په څرګندولو سره واک لرونکو مرجعو ته د رســېدنې په موخه د ناکارو اضافي ذخیرو په اړه رپوټ لېږل شوی؟

۷- تر اړتیا زیاتو ذخیرو په اړه باید ټول موضوعات په څو کاپیو کې چمتو او واک لرونکې مرجع یې باید منظور او د ترلاسه کوونکوله خوا تصدیق شوی وي، چې ایا دوی یې ترلاسه کړي او کنه؟

۸- د ذخیرو د ســاتنې کارکوونکي د واک لرونکو مراجعو له خوا له صادر شــویو لارښوونو سره سم باید تضمیني موارد برابر کړي (یعنې ضمانتونه وړاندې شوي او کنه).

یادښت: که چېرې د ځینو لاملونو لکه د اجناسو د مرستو د ترلاسه کولو له امله، د ورته اجناسو کچــه پــه ټاکلې مــوده کې په یوه اداره کې زیاتــه شي، د توکو په وېش کې بایــد له معمول او له مخکني ټاکل شوي حد څخه تیرۍ و نه شي.

د څپرکي بیا کتنه Chapter Overview

— د ذخیرو د تفتیش چارې ستونزمنې برېښي، ځکه په ټولیزه توګه ارزښت لرونکی دی، خو په عین حال کې، د کوچنیو توکو له زیات شمېر څخه جوړ وي.

— سربېــره پر دې په ذخیرو کې د حســابدارۍ پیچلتیاوې د ذخیــرو د تفتیش چارې نورې هم ستونزمنوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

– هغه کليدي ټکي چې بايد تر ازموينې لاندې ونيول شي، د ذخيرو شــتوالی، بشپړوالی او بيه اېښودنه ده.

– هغــه عمده ځارنــې، چې د ذخيرو په تفتيش کــې بايد په پام کې ونيــول شي، د ذخيرو د شمېرلو ځارنه ده، څو شتوالی يې کره او ثابت کړي.

– مفتش بايد د ذخيرو په شــمېرلو کې حاضر وي، څو د ذخيرو د شــتوالي په اړه بشپړ او کافي معلومات ترلاسه کړي.

– مفتش بايد د ذخيرو د موجودۍ په اړه لارښوونې ترلاسه او ځان ډاډمن کړي، چې هغوی په داسې بڼه شمېرل کېږي، چې کولی شي، د يوې اغېزناکې شمېرنې تضمين وړاندې کړي.

– مفتش بايد د ذخيرو په موجودۍ‌کې حاضر او ځان پر دې ډاډمن کړي، چې موکل کارکوونکي د ذخيرو د شمېرنې له لارښوونو څخه په سمه توګه پيروي کوي.

– او همدا راز مفتش بايد د شــمېرنې تجربه عملي کړي، څو وڅېړي، چې آيا شــمېرنه سمه او کافي ده او کنه؟

– حاضر مفتش، بايد د شرکت د ذخيرو تر موجودۍ وړاندې د وروســتيو وارد شــويو او صادر شويو اجناسو تفصيلات ترلاسه کړي.

– د وروســتني تفتيش پر مهال، مفتش بايــد د ذخيرو د موجودۍ تجربې تعقيب کړي او ډاډ ترلاســه کړي، چې آيا جوت شــوي اجناس د ذخيرو د حســاب په صورت (stick sheet) کې ثبت شوې او کنه؟

– هغــوی بايد په پيرودلو او پلورلوکې د ذخيرو د انقطاع معلومات وســپړي، څو ډاډمن شي، چې آيا انقطاع په سمه توګه ثبت شوی او کنه؟

– هغوی همدا راز پر لګښتونو او په ځينو حالاتو کې د نغد کېدو وړ خالص ارزښت باندې په تمرکز کولو سره بايد د ذخيرو قيمت ګذارۍ وازمويي.

د ذخيرو شتوالي (موجوديت) Exitence of stock

بايــد پــه ياد ولرو، چې د شرکت مديران په مالي رپوټونو کې د ذخيرو د اندازې د شــاملولو په برخه کې مســووليت لري، څو پر دې پوه شي، چې د پام وړ شرکت د مالي کال په پای کې څومره ذخيرې لري. مفتشين مسووليت لري، چې دغه مسئله وارزوي، چې آيا د مالي کال د پای په رپوټ کې ښودل شوي مبلغونه سم دي او کنه؟

د شرکــت مديــران په معمــول ډول د مالي کال په پای کې يوه موجــودي (چې د موجوديو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېرلو په نامه هم يادېږي) ترسره کوي، څو پر بنسټ يې د ذخيرو د شتوالي کچه وټاکي.

د مالي کال په پای کې د لاندې موردونو په تړاو شمېرنه ترسره کېږي:

الف: که چېرې ممکن نه وي، چې د ذ خيرو د شـــمېرلو لپاره د کارخانې توليدي چارې ودرووو، نو پرېکړه دې وشي، چې د ذخيرو د شـــمېرلو چارې په يو وخت کې ترسره شي (د بېلګې په توګه د اونۍ د رخصتيو په ورځو کې). که موضوع همداســـې وي، نو د شرکت مدير د ذخيرو د شمېرلو پـــه نېټـــه کې د ذخيرو مقدار تثبيتوي او بيا وروســـته د موجودو مدرکونو لـــه مخې، د کارخانې د خرڅلاوو، پيرودلو او فعاليت تعديل تنظيموي.

په دغه حالت کې، د ذخيرو د محاسبې د پايلو اعتبار د لاندې لاملونو له امله اغيزناک کېدای شي:

۱- د ذخيرو د موجودۍ او د مالي کارل د پای ترمنځ مهالنی واټن.

۲- د سوداګريو د داخلي کنټرولونو د سيسټم اغېزمنتوب.

۳- د موجودۍ او مالي کال د پای ترمنځ په مهالنی واټن کې د ذخيرو سوابق او نورې اړوندې پېښې.

ب: شرکت د کال په بهير کې د دوامدارې موجودۍ يو سيسټم ترسره کوي او هر وخت کولی شي، چې تاسې ته ووايي، چې په ګودام کې څومره ذخيرې موجودې دي. که موضوع همداسې وي، نو شرکت لړترلږه په کال کې يو ځلي د ذخيرو شمېرنه ترسره کړي.

د ذخيرو پرې کېدل (انـقـطـاع) Cut of stock

دا چې د ذخيرو پرې کېدنه (انقطاع) څه وخت بحراني کېږي، دا مســئله د توليداتو د پړاو په څرنګـــوالي پـــورې تړلې ده، خو بايد يادونه وکړو، څلور مقطع شـــته، چې پـــه هغو کې پرې کېدنه (انقطاع) ډېر مهم وي:

- هغه مهال، چې خام مواد د شرکت له خوا ترلاسه کېږي.
- هغه مهال، چې خام مواد له زيرمې څخه د توليداتو څانګې ته لېږدول کېږي.
- هغه مهال، چې د کار په بهير کې بشپړ شويو اجناسو ته ورکول کېږي.
- هغه مهال، چې بشپړ شوي اجناس مشتريانو ته لېږل کېږي.

پرې کېدنه (انقطاع) څرنګه عمل کوي؟ How it works

کليدي موضوع دا ده، چې شرکت بايد شـــتمنۍ دوه ځلي (تکراري) و نه شـــمېري او پورونه په سمه توګه ثبت کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بېلګې په توګه: که شرکت اجناس پرته له دې، چې د ذخيرو له سوابقو څخه يې حذف کړي، اخيستونکو ته وړاندې او خپلې خرڅلاوې ثبت کړي، شتمنۍ بيا شمېرل کېږي (د ذخيرو په بڼه او د پور په ډول)، دا په دې معنا ده، چې له ګټې څخه تر هغه څه زيات رپوټ ورکول کېږي، چې په واقعي توګه ده، (ځکه: په دې ځای کې هم خرڅلاو او هم د دوره يي پای ذخيرې شمېرل کېږي).

د مثال په ډول: که کوم شرکت، له پلورونکي څخه يو شمېر اجناس وپيري او په ذخيرو کې يې وشمېري، خو پيرېدنې ثبت نه کړي، په دې صورت کې، پورونه نه تثبيتېږي (داسې چې شتمنۍ په ذخيرو کې په پام کې نيول کېږي، خو طلبکاران له پامه غورځي) او ګټې يو وار بيا تر واقعي کچې يې زيات رپوټ ورکول کېږي (ځکه چې دوره يي بشـــکتنې ذخيرې لوړېږي، په داسې حال کې چې په پيرېدنو کې هېڅ راز تغيير په پام کې نه دی نيول شوی.)

د موجودۍ پرمهال At the stock take

دا بايـــد لـــه پامه و نه غورځـــوو، چې مفتش بايد د موجودۍ پر مهـــال، د ذخيرو پر بهير او د ذخيرو د شمېرلو په موده کې د هغو ټولو توکو پر سوابقو کنټرول مشاهده کړې وي، چې ځايونو يې تغيير موندلی. همدارنګه مفتش بايد شرکت ته د ټولو وروســـتنيو وارد شويو او له شرکت څخه د بهر شويو توکو تفصيلات ترلاسه کړې وي.

– مفتشين بايد د ذخيرو په شمېرلو پورې تړلي کليدي لاملونه (دا موضوع جوته کړي، چې په شرکت کې کوم توکي لوړې بيې لري؟) وڅېړي او په ګوته کړي.

– مفتشـــين بايد د شرکت د ذخيرو د شمېرنې لارښوونې تر نظر تېر ې کړي، څو جوته شي، آيا د پام وړ لارښـــووني شيي، چې کنټرولونه کافي دي ترڅو په پايله کې ډاډمن شي، چې آيا ذخيرې په سمه توګه شمېرل شوي او کنه؟

– مفتشين هغه کړنلارې، چې بايد پلي شي، پلانيزه کړي.

– له اړوند کارپوه څخه د مرستې اړتيا وڅېړي او د اړتيا په صورت کې يې ورسره قرار داد وکړي.

د ذخيرو د شمېرنې په تړاو کنټرول Control over stock count

د يـــو شرکـــت اداره بايد پر دې ډاډه شي، چې د ذخيرو د شـــمېرلو پر بهير کافي څارنه واکمنه ده؛ يعنې په خپله د ذخيرو د شمېرلو او د شمېرلو په پاڼو کې يې د ثبتولو پر بهير کافي څارنه موجوده وي.

الـــف – ســـازمان Organization : پخـــواني کارکوونکي، چې په معمـــول ډول له ذخيرو سره سروکار نه لري، بايد د شمېرنې د بهير سرپرستي وکړي؛ ذخيرې بايد ترتيب، په نښه او بيا وروسته د شمېرونکو کارکوونکو په واک کې ورکړل شي. همدارنګه د شمېرنې په بهير کې بايد د توليداتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کچه محدوده او د شمېرنې په بهير کې هېڅ راز راکړه ورکړه ترسره نه شي؛ مصدومې، زيانمنې شوې او يا د درېيم لوري ذخيرې بايد قرنطين او په مستقله توګه تر بيا کتنې لاندې ونيول شي.

ب – شمېرل **Counting** : شمېرل بايد په سيستماتيکه توګه ترسره شي، څو وکولی شي، د ټولو ذخيرو د شـــمېرلو تضمين وړاندې کړي. شمېروونکي بايد په غبرګه توګه کار وکړي، يوې وشمېري او بل يې چک کړي.

ج – ثبتول **Recording:** د ذخيرې پاڼې بايد په پرله پسې توګه شماره ګذاري شي، څو دا ډاډ ترلاسه شي، چې هېڅ يوه يې حذف او يا نه ده ورکه شوې. د ذ خيرو له پاڼو څخه د ګڼې اخيستنې پـــر کړنـــلاره بايد کافي څارنه موجوده وي. د شـــمېرلو پاڼې بايد په خـــود کار قلم باندې ډکې او بيا د شـــمېروونکو له خوا لاسليک شي. د شـــمېرلو پر پاڼو بايد بشپړ معلومات موجود وي. (د ذخيرو موقعيت، ځومره والي، د توليد د پړاو وضعيت او داسې نور...)

هغه وروســـتي توکي بايد يادښـــت شي، چې شرکت ته راوړل کېږي او يا ترې بهر کېږي. که د ذخيرو ســـوابق وساتل شي، نو بايد د ذخيرو د شمېرلو سوابق ورسره سمون ورکړل شي او توپيرونه يې (که چېرې موجود وي) وڅېړل شي.

په موجودۍ کې ګډون Attendance At Stock Take

مفتش د ذخيرو د موجودۍ په بهيرکې بايد پلان شوي کړنلارې، چې په لاندې توګه دي، پلي کړي:

– له دې څخه ډاډه کېدل، چې موکل کارکوونکي د ذخيرو د شـــمېرنې له لارښـــوونې څخه په سمه توګه پيروي کوي.

– د ذخيرو د شمېرلو آزمويل، څو ډاډمن شي، چې کړنلارې په اغيزناکه توګه کار ورکوي.

– د زيانمن شـــويو او لـــه کاره لويدلو توکو په اړه د معلوماتو ترلاســـه کـــول او د هغې چارې تشخيصول، چې د بشپړولو لپاره يې جريان لري.

– دا په ګوته کړي، چې توکي بايد و نه شـــمېرل شي (د بېلګې په توګه: په درېيم لوری پورې اړوندې ذخيرې) په شمېرنه کې نه دی شامل شوی.

– لـــه دې څخـــه ډاډه شي، چې د ذخيرو په لېږدونه کې کمي راغلی او که کمی نه دی راغلی، نو په سمه توګه وشمېرل شي.

– د هغو وروســـتنيو ذخيرو د تفصيلاتو لاســـته راوړل، چې د پرې کېدنې (انقطاع) په خاطر، ګودام ته داخل او يا ترې بهر شوي دي.

هغـــه مفتش، چې د ذخيرو د شـــمېرنې په برخه کې دنـــده لري، مکلف دي، چې ډاډه شي، آيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې ښکاري، چې د ذخيرو موجودۍ په سمه توګه پلي شوي او آيا دغه شمېرنې د ذخيرو د شتوالی د تشخيص لپاره، مناسب بنسټونه وړاندې کوي او کنه؟

سربېره پر دې، ياد مفتش د شمېرنې په پروسه کې د څرګندېدونکو موضوعاتو پر بنسټ، بايد جوته کړي، چې د وروستني تفتيش پر مهال، آيا اړينه ده، چې د ذخيرو په پلان شويو کړنلارو کې تعديلونه رامنځ ته شي او کنه؟

د ذخيرو تر موجودۍ وروستهAfter the stock take

د وروستني تفتيش پر مهال، د تفتيش کارکوونکي په هغو موضوعاتو پورې اړوندې مسئلې تعقيبوي، چې د ذخيرو د موجودۍ پر مهال د مفتش له خوا ثبت شوي دي.

هغه ازموينې او تجربې، چې د ذخيرو د شتوالي په تړاو بايد ترسره شي، په لاندې توګه دي:

– له دې څخه ډاډه کېدل، هغه توکي چې تجربه شوي او شمېرل شوي، د ذخيرو په وروستني صورت کې ثبت شوي دي.

– پر دې ډاډه کېدل، چې د شمېرنې ټولې مخينې، د نهايي ذخيرو په صورت کې شامل شوي او د ذ خيرو صورت د هر توکي لپاره د شمېرنې يوه مخينه (سابقه) شته.

سربېره پر دې که ذخيرې د درېيم لوريو لپاره ساتل شوي وي، مفتشين بايد د همهغو ذخيرو د شتوالي او وضعيت په موخه د پام وړ لوريو تاييد ترلاسه کړي. که يو شرکت د موجودۍ سيستم په دوامداره توګه ترسره کړي، مفتشين بايد ډاډه شي، چې شمېرنه په ډول (ازمايشي) اجرا او د ثبت شويو او شمېرل شويو ذخيرو ترمنځ توپيرونه تعديل شوي دي.

وروستنی تفتيش Final audit

د وروستني تفتيش پر مهال، ټول هغه تفصيلات تعقيبېږي، چې مخکې له مخکې ترلاسه شوي،څو ډاډ ترلاسه شي، چې د ذخيرو مخينې سمې دي.

د پيرېدنې له بيلونو سره به د وروستيو ترلاسه شويو اجناسو يادښت ته سمون ورکړل شي. څو ډاډ ترلاسه شي، چې هغوی په سمه توګه ثبت شوي دي. (ځکه چې تر بيلونو وروسته، لېږل شوي يادښتونه لېږل شوي دي).

که مشتريانو ته د وروستنيو لېږل شويو اجناسو لپاره يادښتونه شتون ولري، هماغه يادښتونه له لېږل شويو بيلونو سره پرتله کېږي، څو ډاډ ترلاسه شي، چې آيا هغوی په سمه توګه ثبت شوي دي او کنه؟ (ځکه چې بيلونه د خرڅلاو په پای کې د مشتريانو لپاره چمتو شوي دي).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ذخيرو بيه اېښودنه Valuation of stock

د حسابدارۍ يو له ترټولو مهمو اړتياوو څخه دا دي، چې اجناس له قانون سره سم بايد (په تر ټولو ټيټه بيه او د نغد کېدو په خالص ارزښت) قيمت ګذاري شي.

اومه توکي Raw materials

اومه توکي په دې موخه ازمويل کېږي، ترڅو ډاډ ترلاســه شي، چې دغه توکي د اجناســو په بيه کې په پام کې نيول شــوې دی؛ ځکه دا له امکانه لېرې بريښــي، چې د نغد کېدو خالص ارزښــت له هغه لګښــت سره توپير وکړي، چې د اومو توکو د برابرولو په موخه ترسره شوي.. مګر په هغه صورت کې، چې اجناس خراب او يا د وخت په تېرېدو سره يې بيه راټيټه شي.

مفتــش تر ټولو مخکــې بايد پر دې پوه شي، چې شرکت د اومه توکــو بيه څنګه ټاکي. شرکت کېدای شي، دا وړتيا ولري، چې د جنس هر قلم په بېل ډول معرفي کړي؛ په دې صورت کې کېدای شي، چــې هغــوی پر خپلو هماغو اصلي بيو باندې قيمت ګذاري شي. له دې سره، شــونی دی، چې ځينــې ذخيرې د هغوی د ځانګــړي ماهيت له مخې په همدې توګه قيمت ګذاري کړو، نو پر دې بنسټ، شرکت بايد له يو ځانګړي تخنيک لکه (له لومړنۍ واردې څخه لومړۍ صادره) FIFO کار واخلي او تاسې بايد د دغه تخنيک په اړه معلومات ولرئ.

د بيې اېښودنې کړنلاره څرنګه عمل کوي How it wirks

داسې وانګيرئ، چې يو شرکت عين اجناس په تکراري ډول پيري او په يو لوی صندوق کې يې زېرمــه کــوي. نو په دې صورت کې، شرکت څرنګه کولی شي، پر دې پوه شي، چې د ذخيرې د توکو کوم قلم د اپريل په مياشت کې او کوم يې د مي په مياشت کې پيرېدل شوي؟

کــه بيې تغيير نه وي کړي، نو کومه خبره نشــته، خو که پــه هغه موده کې، چې دغه ذخيرې پيرېدل شــوي، بيې تغيير کړي وي، نو په دې صورت کې د شرکت کارکوونکي مکلف دي، چې تر ټولو ښه او عادلانه بيه وټاکي او پر بنسټ يې د ذخيرې ټول توکي قميت ګذاري کړي؛ که څه هم ښايي د ذخيرې هر قلم په بېله بيه پيرېدل شوی وي.

(له لومړنۍ واردې څخه لومړني صادره) –FIFO په سيستم کې شرکت بايد داسې اټکل وکړي، هغه ذخيرې، چې تر ټولو ړومبی پيرېدل شوي، تر نورو ړومبي خرڅېږي.

(اجنــاس – موجودي د هغوی د ترلاســه کېدو په ترتيــب سره خرڅېږي) څو ذخيرې د ترټولو وروستي بيې پر بنسټ قيمت ګذاری شي.

مفتشين بايد پر دې ډاډه شي، هغه کړنلاره، چې د تقريبي قيمت ګذارۍ لپاره کارول کېږي، له

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکنیو کلونو سره اړخ لګوي او کنه؟ هغوی باید د اجناســو د پیرېدنې بیلونو او یا درېیم لوري د ثبوت (د عرضه کوونکو د بیو لست) پر بنسټ، بیې تثبیت او وڅېړي.

بانـک او پـیسې Bank And Cash

(د تفتیش مکلفیتونه)

مفتشــین باید د موکل بانکي بیلانس د تفتیش پر مهال، بشــپړوالي، شتوالي، حقوقو، مکلفیتونو او قیمت ګذارۍ ته یې متوجه وي.

ټول یاد شــوي موضوعات د موکل له بانک څخه د هغه تایید د ترلاســه کولو پر بنسټ ازمویل کېــدای شي، چــې د بانک د مکتوب په نامه یادېږي. په ځېنو ســوداګریو کې د شرکت په محوطه کې پولي جریان ډېر لږ وي، خو په ځېنو نورو کې کېدای شي، دغه جریان (Cash float) زیات وي.

که پیســې با ارزښــته او که بې ارزښته وي، خو له دې سره سره، د پام وړ پیسې د بشپړوالي په موخه ازمویل کېږي؛ ځکه چې د پیسو د غلا اټکل ډېر کره وي.

بـــانـک Bank

مفتــش د تاییدېــدو لپاره، د یو مکتوب په ترڅ کې له هماغه بانک څخه باید د موکل د بانکي بیلانس غوښــتونکی شي؛ دغه غوښــتنه باید د مالي کال تر پای ته رســېدو دوه اونی وړاندې ترسره شي، څــو بانــک د موضوع په تړاو پر وخت خبرتیا ترلاســه کړي، بانک یوازې په هغه صورت کې د مفتش مکتوب ته ځواب ورکوي، چې په دې تړاو له شرکت څخه مخکنی موافقه لیک ترلاسه کړي وي. لــه همــدې امله، د مفتش لپاره دا اړینه ده، چې پر دې پوه شي، آیا شرکت د مالي کال تر پای ته رسېدو وړاندې همداسې کوم موافقه لیک بانک ته لېږلی، چې پر بنسټ یې بانک اجازه ولري، د مفتش پوښتنو ته لیکلي ځوابونه وړاندې کړي او کنه؟

د مفتش مکتوب له بانک څخه د لاندې معلوماتو غوښتنه کوي:

- د بانکي بیلانس او حساب تفصیل.
- دشرکت لپاره د ګټې اخیستنې وړ امکانات (لکه: د سندونو کاپي)
- هر راز ضمانت، چې د شرکت له خوا د پور د ترلاسه کولو په موخه بانک ته وړاندې کېږي.
- د شرکت او بانک ترمنځ د بانکدارۍ کوم بل تړاو.

دا باید له پامه و نه غورځوو، چې د یو شرکت حســاب کېدای شي، یو امتیاز وي، خو په هغه صــورت کې، چې شرکت له بانک څخه زیاته اخیســتنه ولري، نو د شرکت بانکي حســاب یو ډول زیان ګڼل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ډېرله امکانه لېرې بریښي، چې د شرکت د نغدي معاملو د هر کتاب بیلانس د مالي کال په پای کې د بانک له مالي رپوټ او مکتوب سره سمون وخوري. دغه توپیرونه ځکه رامنځ ته کېږي، چې اقلام په همهغه وخت کې، چې بانک ته لېږل کېږي، نغده کتاب ته نه واردېږي او یا په عکس د دې. شرکت باید هره میاشت یو بانکي همغږي کوونکي سند چمتو کړي او په وسیله یې د بانکي حساب وضعیت د شرکت له نغده کتابونو سره سمون ورکړي.

مفتشـین هغه اقلام څېړي چې د همغږۍ په سـند کې ثبت شوي دي او په دې پوهیږي، چې آیا همغږۍ په سمه توګه ترسره شوي او کنه؟ دوی باید هغو بانکي پېښو ته پاملرنه وکړي، چې د (د غیرواقعي معلوماتو د وړاندې کولو) په نامه یادېږي. ځکه چې ځېنې وختونه، شرکتونه په ارادي توګه په دې موخه، چې بانکي بیلانس غټ وښیي، د پیرېدنې ورکړې په نغده کتاب کې ثبتوي، خو په واقعیت کې هېڅ راز چک نه صادروي او یا دا چې، شرکت د خرڅلاو رسېدونو د ثبتولو لپاره د نغده معاملو کتاب د مالي کال تر پایه پورې پرانیستي ساتي.

هغه ازمویني چې مفتش یې په دغه برخه کې ترسره کوي په لاندې توګه دي:

– د ریاضي عملیې، چې له همغږي څخه څېړنه ترسره کوي.

– هغه بیلانسونه، چې د مغایرت اخیستنې په سند کې وړاندې شوي، د بانک له مکتوب او د نغدې له کتاب سره یې سر ورکوي.

– د بانک د مالي رپوټونو تر نېټې وروســته، د همغږۍ په ســند کې، ثابت چکونه تعقیبوي او هغه اقلام روښانوي چې لا روښانه شوي نه دي.

– دغه امر څېړي، چې ایابانکي ناتصفیه شوي حسابونه د تفتیش تر وخت مخکې تصفیه شوي او که څنګه؟

– د هغو اقلامو په اړه توضیحات ترلاسه کړي، چې په نغده کتاب کې شته، خو په بانکي رپوټ کې نشته او یا برعکس.

پـیسې Cash

مفتـش کولی شي، چې پیســې وشــمېري، څــو ډاډه شي، د پولي جریاناتو وجه په ســمه توګه وړاندې شوي او کنه. د پیسې دا ډول شمېرنه کېدای شي ډېر د حیرانتیا وړ وي. مفتش دا موضوع باید وڅېړي، چې اړوند نغدي کتاب په خودرنګ قلم باندې لیکل شــوی او که څنګه؟ مفتش باید هېڅکله پولي بیلانس یوازې پرې نږدي. که مفتش پیسې شمېرلي وي، ده ته اړینه ده، چې تعقیبي کړنــلارې تــرسره کړي؛ لکه: باید ډاډه شي، چې آیا کوم پــور (زه د IOUS پور وړی یم) بېرته ورکړ شوی دی او که څنګه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څومره مو زده کړي ؟ How much you learned?

۱- ولې د ذخیرو تفتیش ستونزمن دی؟

۲- هغه کلیدي اعلامیې چې مفتش یې باید وازمویي، کومې دي؟

۳- ولې مفتش دذخیرودشمېرنې له لارښوونې بیاکتنه ترسره کړي؟

۴- ولې د ذخیرو د انقطاع ثبتول مهم دي؟

۵- لګښت څرنګه ازمویل کېږي؟

۶- د نغد کېدنې وړ ارزښت څرنګه ازمویل کېږي؟

۷- دلته تاسې د MEM شرکت د هغه کال لپاره د ذخیرو د موجودۍ لارښوونې لولئ، چې د دسـمبر په ۳۱ مه نېټه پای ته رسـېدلې. دغه لارښوونې یې ستاسې لپاره لېږلې او تاسې باید د خپل تفتیش چارې له هغه سره سم پلان کړئ.

د شتمنیو تفتیش Audit Of Assets

د دغه څپرکي په لړ کې د شـتمنیو د نورو عمده څانګو په تړاو د تفتیش له بنسـټیزو کړنلارو څخـه بحث کـوو. همدارنګه د هغو ازموینو پـه اړه به یوه لنډه کتنه ولـرو، چې مفتش په دغو شـتمنیو پورې د اړوندو عوایدو او لګښـتونو په تړاو ترسره کوي؛ لکه: اسـتهلاک، ناسم لګښتونه، خرڅلاوې او پورونه.

زموږ د بحث وړ موضوعات په لاندې توګه دي:

– ثابتې شتمنیۍ.
– نامحسوس ثابتې شتمنۍ.
– پانګه اچونې .
– سوداګریز پورونه.
– پیش پرداختونه .
– خرڅلاو.
– بانک اوپیسې.
– مفتش ازموېښتونه په سمه توګه او له هغې کړنلارې سره سم ترسره کړي، چې د تفتیش په پلان کې ټاکل شوي، د خپلې ازموینې پایلې په سمه توګه یادښت او ترې معتبرې پایلې راوباسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

– د شتمنیو او پورونو شتوالي، بشپړوالي، مالکیت، قیمت ګذارۍ او نور توضیحات تثبیت کړي او د خپلو کتنو د پیاوړتیا لپاره مناسب مدرکونه چمتو کړي.

– ټول هغه موضوعات چې نامعمول ماهیت لري، په ګوته او په اړه یې ډېر ژر د تفتیش ټیم سرپرست ته رپوټ وړاندې کړي.

– عمده او ارزښـــتناکې تېروتنې، نیمګړتیاوې او له معیار سره نور توپیرونه تشـــخیص او ثبت کړي او د هغو په اړه د تفتیش ټیم سرپرست ته رپوټ وړاندې کړي.

ملي شورا (پارلمان) ته د تفتیش رپوټ

هغــه مالي بیانات، چــې په .... تر ... پاڼو کې مې تفتیش کړي، د دفتري بیې پر بنســـټ چمتو شوي (چې یو شمېر یې د بیا لپاره قیمت ګذاري شوی دی) او د محاسبې له اصولو سره سم یې د پاڼو شرح بیان شوي.

د مفتش او دولت اړوند مسوولیتونه

لکــه څرنګــه، چې د رپوټ په پاڼه کې هم ترې یادونه وشـــوه، دولت د مالي لیکونو د برابرولو مســـوولیت لري، او مفتش مسوولیت لري، چې د افغانســـتان د تفتیش قانون په رڼا کې، د دولت د قطعیــه حســـابونو (د لیکونو بیـــان) په تړاو د تفتیش داجرااتو پربنســـټ، خپل نظر په ازاده او مستقله توګه وړاندې کړي.

د نظریې بنسټ

د تفتیش اجراات له هغو منلو شویو قوانینو سره سم تنظیمېږي، چې د نړیوال تفتیش د لوړې موسســـې له خوا خپرېږي. د تفتیش اجرا په مالي بیانیو پورې د اړوندو مدرکونو ارزونې په بر کې نیـــسي. همدارنګــه هغه اټکلونه او خپرونې هم په بر کې نیسي چې د دولت له خوا د مالي بیانیاتو په اړه وړاندې کېږي.

د دې ترڅنګ رایج محاسبوي اصول، چې د دولت له وضعې سره سمون خوري، په ټولو مراجعو کې (ترسره شـــوی او په کافي اندازه) تشریح شـــوي دي. تفتیش باید داسې ترسره شي، چې ټول هغه معلومات او مدرکونه وارزوي چې اړین ګڼل کېږي.

زموږ په اند د افغانستان د اسلامي انتقالي دولت د ۱۳۸۱ کال مالي بیانات ښې او مناسبې پایلې لري او د همدې کال تر پایه پورې د دولت چارې په سمه توګه سمبال او له قانون سره سم ترسره شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمومیات

په دې مبحث کې، هغه بنسټونه او اصطلاحات تر څېړنې لاندې نیول کېږي، چې د تفتیش پر مهال کارول کېږي او یو لړ مفاهیم جوتوي.

پـه دې برخه کې باید یادونه وکړو، بې ګټــې به نه وي، چې لومړی د کنټرول او تفتیش اداره وپیژنــو؛ که څه هم د دغــه ادارې لپاره د کلمو په چوکاټ کې د یو مشــخص او ځانګړي تعریف وړاندې کول ستونزمن بریښي؛ ځکه د یوې موضوع تعریف د مهالني او مکاني شرایطو په پام کې نیولــو سره د بېلو لــه پلوه توپیر کوي، خو له دې سره سره، د دغې ادارې موخو ته په کتو، دلته په اړه یې لنډ معلومات وړاندې کوو:

د کنټــرول او تفتیــش عمومــي اداره په هېواد کــې د تفتیش د ترټولو لــوړ ارګان په توګه، له بانکونو، مختلطو شرکتونو، کوپراتیفونو، ټولنیزو ســازمانونو او (په مرکز او ولایتونو کې) د داســې نــورو ارګانونــو له چارو څخه څېړنــې او پلټنې ترسره کوي. دغه اداره خپلې دندې په مســتقیمه توګه د ولســمشر تر نظر لاندې سرته رســوي. یاده اداره د موخې له پلوه، د عامه ګټو او وجوهو د ســاتونکي ارګان په توګه، له هر راز منفي پدیدو، بې غوریو، له عامه شــتمنیو څخه د غلاوو او ناوړو ګټو اخیســتنو څخه مخنیوی کوي. همدارنګه د ناقانونه لګښتونو مخه نیسي او د عایداتي او مصارفــاتي باقیاتو له تحصیل څخه څارنه کــوي. د درغلیو او سرغړونو موارد په ګوته کوي او عدلي مراجعو ته د تورنو کسانو په پیژندلو کې اقدام کوي. همدارنګه د کنټرول او تفیش اداره، د دولت له قطعیه حســاب څخــه ارزونه، د بودیجې د کسر د لاملونو تشــخیص او د نیمګړتیاوو، کمیو او اضافه ورکړو د له منځه وړلو په موخه مراجعو ته د رغندو لارښوونو وړاندې کول خپله دنده بولي. دغه اداره په ســاختماني اړکلونو (برآوردونو) کې شته توپیرونه په ګوته کوي او د هغو مرستو او د لګښت له چارې څخه یې، څېړنه ترسره کوي، چې د دوستو هېوادونو له خوا ورکول کېږي.

دغه اداره د تفتیش د نړیوالو سازمانونو غړیتوب هم لري، که څه هم په تېرو کلونو کې د هغو بدلونونو له امله، چې زموږ په هېواد کې رامنځ ته شوي و، غړیتوب یې تعلیق شوی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شپږم څپرکي لنډيز

پــه دغه څپرکــي په ټوليزه توګه د زېرمــو، د زېرمو بنې، موجودۍ، د موجــودۍ ډولونه او د موجودۍ مهال تر بحث لاندې نيول شوی. لکه څرنګه چې مو مخکې هم يادونه وکړه، هره اداره که هغه دولتي وي او شــخصي، د خپلو د اړتياوړ توکو او جنســونو د ســاتنې په موخه تحويلخونو او زېرمتونونو ته اړتيا لري، څو د غوښــتنې او اړتيا پر مهال ترې ګټه واخيســتل شي او په ورځنيو چارو کې خنډ او ځنډ رامنځ ته نه شي. نو د دغه څپرکي د مطالبو په لوستلو او مطالعه سره د زده کوونکــو لپاره د زېرمتونونو په تــړاو کافي معلومات حاصلېږي. د دې ترڅنګ په دغه څپرکي کې د زيرمتونونــو او تحويلخونو او موجوديو په اړه نوي او پرمختللي ميتودونه وړاندې شــوي، څو دغه سيستم په راتلونکي کې زموږ د دولتي او خصوصي ادارو د ذخيرو په برخه کې پلي شي. همدارنګه د حاضر کتاب په ياد څپرکي کې د ذخېرو د راټولولو حســابونه او شکلونه او په پرمختللي سيستم کې د جمع خرچ بهير چمتو شوی، په پای کې د ياد کتاب منځپانګه د نوي ښوونيز نصاب د تطبيق په موخه د درنو استادانو او ګرانو زده کوونکو خدمت ته وړاندې کوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي پوښتنې

۱- له ذخیرو سره بلدتیا تشریح کړئ؟

۲- د پیسې او بانک په اړه څېل معلومات ولیکئ؟

۳- ذخیره څه شی ده او څه وخت کنټرولېږي؟

۴- د وروستني تفیتش دندې څه دي؟

۵- موجودي څه شی ده او د ذخیرو موجودۍ په کال کې څو ځله ترسره کېږي؟

۶- د ذخیرو پرې کېدنه (انقطاع) تشریح کړئ.

۷- د دغه څپرکي له محتویاتو څخه مو څه ترلاسه کړل؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچينې او اخځليکونه

۱- مواد مرتبه از اداره کنترول و تفتیش. از منابع اروپا (انتوسای).

۲- مواد ترجمه شده از سیمینارها.(۲۰۰۴)(منش)مربی

۳- تعلیمات نامه تفتیش (CAG) هندوستان.

۴- سایت های انترنتی مطمئن.

۵- تعلیمات نامه تهیه و تنظیم تحویلخانه هاسال۱۳۸۷

۶- مقرره موجوی تصدی هاسال۱۳۸۷ تفتیش وکنترول

۷- گزارش اداره کنترول تفتیش در پارلمان سال۱۳۸۷

۸- مجلات منتشره اداره کنترول و تفتیش سال ۱۳۸۶-۱۳۸۸

۹- کتاب درسی مهارت های مدیریت.اصلاحات اداری سال۱۳۸۵

۱۰- و سایر منابع به شمول اندوخته های شخص خودم.سال۱۳۸۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښوونيز نصاب د پراختيا د رياست پيغام

د پوهنې وزارت د تخنيکي او مسلکي زده کړو معينيت د ښوونيز نصاب د انکشاف رياست د ټولنې د عيني او ښکاره ضرورت په درک کولو سره چې د محصلينو او شاګردانو د درسي کتابونو په برخه کې يې تخنيکي او مسلکي رشتې درلودې او لري يې، په لومړي سر کې يې تصميم ونيو، چې په ښوونيزو پلانونو او درسي مفرداتو باندې بيا کتنه وکړي او ورپسې بيا د شاګردانو او محصلينو د درسي کتابونو د تاليف لپاره مبادرت او کوښښ وکړي. د خدای(ج) په فضل او مرحمت سره او د ادارې او حسابدارۍ ځانګې د ښوونکو په ميړانې او همت سره د ادارې او حسابدارۍ درسي کتابونه تاليف شول تر څو په وړيا ډول د شاګردانو او محصلينو په واک او اختيار کې ورکړل شي.

د علم او معرفت له ټولو لوستونکو، علاقمندانو، د ادارې او حسابدارۍ د مکاتبو له ښوونکو، ګرانو شاګردانو او د تخنيکي او مسلکي زده کړو د چارو له متخصصينو او همدا شان له ټولو څېړونکو او شنونکو څخه صميمانه هيله کيږي، چې د دې کتابونو په مطالعې سره چې په لومړي ځل د ښوونکو او د ادارې او حسابدارۍ ځانګې د مسلکي غړو له لوري تاليف او تدوين شوي دي. د مسلکي، تخنيکي او علمي مطالبو او مفاهيمو د څرنګوالي په هکله خصوصاً د هغوی املايي او انشايي اشتباهاتو په اړه مونږ ته لارښوونه وکړي، ترڅو په راتلونکي کې وکړای شو، په همدې او نورو برخو کې ګرانو شاګردانو ته له دې څخه ښه، غوره، ګټور او ارزښتناکه موضوعات وړاندې کړو.

همدا شان له ګرانو شاګردانو او محصلينو څخه هيله کوو ترڅو د دې کتابونو د مطالعې او استفادې پر مهال د هيواد اقتصادي ستونزې، فقر او وروسته پاتې والی په نظر کې ونيسي او د کتابونو په ساتنه کې کوښښ او زيار وباسي، ترڅو د ډېرو شاګردانو او محصلينو د ګټې وړ وګرځي.

پته: د پوهنې وزارت- د مسلکي او تخنيکي زده کړو معينيت

د تعليمي نصاب د پراختيا رياست

د درسي کتابونو د چمتو کولو عمومي مديريت

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library